

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Imperceptywność w języku macedońskim i polskim

Author: Magdalena Błaszak

Citation style: Błaszak Magdalena. (2014). Imperceptywność w języku macedońskim i polskim. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

MAGDALENA
BŁASZAK

IMPERCEPTYWNOŚĆ

W JĘZYKU MACEDOŃSKIM I POLSKIM

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU ŚLĄSKIEGO
KATOWICE 2014

**Imperceptywność
w języku macedońskim i polskim**

PRACE
NAUKOWE

UNIwersYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 3254

Magdalena Błaszak

**Imperceptywność
w języku macedońskim
i polskim**

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Henryk Fontański

Recenzent
Elżbieta Solak

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009/2010
jako projekt badawczy.

Spis treści

Wstęp	7
-----------------	---

Rozdział I

Semantyczna kategoria imperceptywności	15
Miejsce imperceptywności w ramach kategorii	15
O naturze kategorii imperceptywności	17
System temporalny języka macedońskiego	27

Rozdział II

Wykładniki imperceptywności w języku macedońskim	41
Wykładniki imperceptywności w języku polskim	54
Morfologiczne wykładniki kategorii świadka w języku macedońskim	65

Rozdział III

Realizacja kategorii świadka w dialektach języka macedońskiego	75
--	----

Rozdział IV

Cechy macedońskiego i polskiego zdania nacechowanego imperceptywnie	85
Zdanie imperceptywne a tekst	95

Rozdział V

Realizacja kategorii świadka w różnych stylach języka macedońskiego	101
Realizacja kategorii świadka w gatunkach stylu publicystycznego w języku macedońskim	105
Kategoria świadka w przekładzie prozy macedońskiej na język polski	128
Zakończenie	141
Wykaz źródeł	145

Bibliografia 147

Summary 155

Резиме 159

Резюме 165

Wstęp

Tematem, który podejmuję w niniejszym ujęciu¹, jest *Imperceptywność w języku macedońskim i polskim*. *Imperceptywność* jest zjawiskiem polegającym na komunikowaniu przez mówiącego treści w taki sposób, że informacja przez niego przekazywana jest wtórna, nie jest jego autorstwa i jednocześnie wyraża jego zastrzeżenia co do prawdziwości cytowanej informacji. W większości języków indoeuropejskich, w tym także słowiańskich, wyrażana jest na ogół poprzez środki leksykalne, natomiast w językach bułgarskim i macedońskim realizowana jest za pomocą odpowiednich form czasów (i ewentualnie symultanicznie wspierana środkami leksykalnymi), jest w wysokim stopniu zgramatyzalizowana i określana terminem pol. *kategoria świadka*, imperceptywność, maced. *прекажаност*. Zgramatyzalizowaną kategorię świadka wśród języków indoeuropejskich posiadają jeszcze języki: litewski, łotewski i nowoormański. Wśród grupy języków nieindoeuropejskich istnienie tej kategorii zostało potwierdzone w językach: tureckim, ugrofińskich, mongolskich i kaukaskich (por. КУЦАРОВ, 1976: 56).

Granica pomiędzy przekazem bezpośrednim a przekazywaniem wtórnym jest trudno uchwytana, nieoczywista, przez co często niezrozumiała dla nierodzimych użytkowników języka macedońskiego czy bułgarskiego.

Celem niniejszej rozprawy jest charakterystyka kategorii imperceptywności pod względem semantycznym, a także opis poszczególnych przypadków gramatyzalizacji tej kategorii oraz leksykalnych sposobów jej wyrażania. Chciałabym, aby dzięki temu opisowi kategoria świadka sprawiała mniej trudności zarówno w przyswajaniu i nauczaniu języka macedońskiego, jak też w praktyce translatorskiej.

---

¹ Monografia ta stanowi uzupełnioną zgodnie z uwagami Recenzentów rozprawy – prof. dr hab. Milicy Mirkulowskiej, prof. dra hab. Ludwiga Selimskiego i prof. UJ dr hab. Elżbiety Solak – wersję rozprawy doktorskiej.

Każdy język zorganizowany jest w oparciu o sieć kategorii, które porządkują rzeczywistość językową i wyrażany w niej świat pozajęzykowy. Jedną z cech kategorii językowej jest to, że może się ona różnić nawet w obrębie tej samej rodziny językowej w zakresie stopnia wyrazistości, a co za tym idzie, posiadanym repertuarem wykładników. Taką sytuację widać w języku macedońskim, który wykształcił bardzo wyraźnie kategorię nieznaną pod względem gramatycznych wykładników większości językom słowiańskim, w tym polszczyźnie, co nie znaczy, że całkowicie w niej nieobecna. Określana w polskiej literaturze terminem *kategoria świadka*, a także *kategoria imperceptywności* sygnalizuje odbiorcy tekstu, że mówiący nie był świadkiem wydarzenia, które opisuje, że powtarza słowa nadawcy pierwotnego; jest też używana w sytuacji, gdy autor tekstu jest zdziwiony i zaskoczony zaistniałą sytuacją.

System temporalny języka macedońskiego jest systemem rozwiniętym i dysponuje różnymi możliwościami użycia określonych czasów. Do wyrażania kategorii świadka poprzez formy gramatyczne najczęściej stosowane są formy temporalne – mianowicie czas perfekt (*минато неопределено време*), futurum imperfecti (*идно прекажано време*) oraz konstrukcje czasowników *сум* z imiesłowem czasu przeszłego czynnym, zwanym dalej I-formą, i *имам* z imiesłowem biernym. Ich użycie uzależnione jest od zależności czasowych występujących w języku. Następstwo czasów przedstawia się następująco:

Zdanie pierwotne	Zdanie wtórne
<i>сегашно време</i> <i>аорист</i> <i>имперфект</i>	<i>минато неопределено време</i>
<i>идно време</i> <i>минато идно</i>	<i>идно прекажано</i>
<i>има + perfekt</i> <i>има + plusquamperfekt</i>	<i>минато неопределено време</i> czasownika posiłkowego <i>има</i>

Formom czasu teraźniejszego, aorystu i imperfektu odpowiada perfekt (*минато неопределено време*), dla czasu przyszłego i *минато идно* używa się konstrukcji czasu futurum imperfecti (*идно прекажано*) czyli czasu złożonego z partykuły *ќе* i czasu perfekt (*минато неопределено*

време), a dla konstrukcji има + perfekt lub има + plusquamperfekt (*предминато време*) w obrębie kategorii świadka stosuje się formę perfekt (*минато неопределено време*) czasownika posiłkowego *има*.

Podstawa metodologiczna rozprawy opiera się zarówno na ustaleniach z zakresu socjolingwistyki dotyczących takich kwestii jak znaczenie realiów językowych i ich wpływ na bardzo wyraźne ukształtowanie się kategorii imperceptywności w języku macedońskim obok języka bułgarskiego, co jest szczególnie widoczne w konfrontacji z innymi językami słowiańskimi, w tym z językiem polskim, jak i na wykorzystaniu tez geolingwistycznych dotyczących zakresu występowania badanej kategorii na macedońskim obszarze językowym.

Dla celów metodologicznych rozprawy zostały wykorzystane procedury wypracowane na gruncie językoznawstwa kontrastywnego rozumiane go jako badanie i opis zjawisk w obrębie języków spokrewnionych (słowiańskich) w oparciu o ich gramatyki deskryptywne oraz kładące nacisk na aspekty różnicujące (por. Krzeszowski, 1990: 9 et passim). Dla pełniejszego obrazu funkcjonowania kategorii imperceptywności uwzględniono także elementy dotyczące podobieństwa tej kategorii w języku macedońskim i polskim, co sprawia, że praca ma także charakter konfrontatywny².

Charakterystyka znaczeniowa kategorii opiera się na tej części semantyki, która dokonuje analizy znaczeń poprzez interpretację (eksplikację) poszczególnych sensów przy pomocy jednostek języka naturalnego w postaci metajęzyka. Prezentowana analiza kategorii imperceptywności we współczesnym języku macedońskim i polskim ma więc charakter ujęcia synchronicznego i zarazem kontrastywno-konfrontatywnego³. Należy pamiętać też o tym, że zasadnicze dysproporcje, jakie istnieją w zakresie gramatyzacji kategorii imperceptywności w uwzględnionych językach narzucają określony kierunek badań – od analizy przypadków wyraźnie zgramatyzalizowanych przez użycie czasów w języku macedońskim do analizy środków leksykalnych w języku macedońskim i polskim.

---

² Za Krzeszowskim 1990 rozróżniam gramatykę kontrastywną, opisującą aspekty różnicujące od gramatyki konfrontatywnej uwzględniającej także podobieństwa danego zjawiska w obrębie uwzględnianych języków. Mam świadomość, że oba terminy w lingwistyce bywają używane nieprecyzyjnie, niekiedy zamiennie.

³ Zdaję sobie sprawę, że jest to kategoria stara, niezbadana jednak w ujęciu diachronicznym.

Jako że badana problematyka językowa pozostaje w znacznej dysproporcji w zakresie wyrazistości czyli stopnia gramatykalizacji tej kategorii – na korzyść języka macedońskiego, sytuacja ta znajduje odbicie ilościowe w całej pracy, język macedoński jest traktowany nieprzypadkowo jako wyjściowy w opisie i analizie, a język polski stawiam na drugim planie ze względu na brak gramatykalizacji rozpatrywanej kategorii.

Praca składa się z pięciu części.

W rozdziale I zajmuję się przedstawieniem zakresu pojęciowego dotyczącego semantycznej kategorii *imperceptywności*, przywołuję (za rosyjskimi badaczkami) różne usytuowanie przestrzenne osoby mówiącej – EGO względem przekazywanej treści – co wyraża nie tylko antropocentryzm językowy, lecz pokazuje także różne skutki tegoż usytuowania – egocentryzm, który m.in. manifestuje się w badanej kategorii. Prezentuję także stan badań nad tą kategorią w języku polskim i macedońskim. W tej części omawiam również współczesną sytuację socjolingwistyczną w Polsce i Macedonii ze względu na jej istotny wpływ na system innych kategorii językowych. Staram się określić – na ile jest to możliwe – wpływ innych języków na kształcenie się kategorii świadka w języku macedońskim, gdyż jej wyrazistość zawdzięcza on kontaktom językowym. W końcowej części rozdziału przedstawiam także system temporalny języka macedońskiego.

Rozdział II został podzielony na trzy części, w których kolejno omawiam środki wyrażania znaczeń imperceptywnych w języku macedońskim i polskim tj. intonację, wykładniki leksykalne oraz morfologiczne, do których można zaliczyć przede wszystkim konstrukcję czasownika *mieć* + bezokolicznik. Środki leksykalne zostały natomiast podzielone na dwie grupy – te, które zawsze wyrażają znaczenie imperceptywne i te, które tylko w odpowiednim kontekście mogą pełnić taką funkcję. Część końcową tego rozdziału stanowi zestawienie podstawowych wykładników w obu językach.

W rozdziale III pokazuję, jak realizowana jest kategoria świadka w dialektach języka macedońskiego, a także przedstawiam ogólną charakterystykę dialektów występujących w Macedonii. Następnie skupiam się na opisie dialektów bitolskiego i kiczewskiego ze względu na to, że znacznie różnią się one pod względem realizacji interesującej mnie kategorii.

Rozdział IV zawiera analizę struktury zdania imperceptywnego. Opisuję warunki konieczne do wystąpienia kategorii świadka, a także badam

relacje, jakie kategoria ta tworzy z innymi podkategoriami modalnymi. Analiza dotyczy obu konfrontowanych języków, w końcowej części przedstawiam wnioski wynikające z tego porównania.

W rozdziale V przedstawiam sposób oddawania kategorii świadka w różnych stylach językowych oraz gatunkach występujących w obrębie stylu publicystycznego. Poprzez analizę tekstów codziennej prasy macedońskiej staram się pokazać, jak bardzo mocno różnica pomiędzy przekazem pośrednim a bezpośrednim jest obecna w świadomości językowej Macedończyków, a także przybliżam poszczególne przypadki odpowiedniego stosowania czasów gramatycznych tak, aby kategoria ta stała się bardziej zrozumiała zarówno pod względem teoretycznym, jak i praktycznym, czyli była właściwie interpretowana przez nierodzimych użytkowników języka macedońskiego. W końcowej części tego rozdziału przedstawiam sposób wyrażania kategorii świadka w procesie przekładania prozy macedońskiej. Omawiam także sposoby oddawania przez tłumaczy kategorii *прекажаност* w języku polskim.

Materiał badawczy dla obydwóch języków został zaczerpnięty z dzieł leksykograficznych, gramatyk, literatury przedmiotowej, a także został wyekscerpowany z różnych tekstów. Penetracja wszystkich stylów miała na celu potwierdzenie lub zaprzeczenie występowania w nich rozpatrywanej kategorii. Po wstępnej selekcyjnej kwerendzie zostały uwzględnione, z powodu wyraźnej obecności kategorii imperceptywności, trzy style – potoczny i publicystyczny, a w nim przede wszystkim gatunki prasowe współczesnej prasy macedońskiej i polskiej, oraz styl artystyczny – obecny we współczesnej prozie macedońskiej, także w przekładzie na język polski. Przykłady, przy których nie podaję źródła pochodzenia, są mojego autorstwa.

Rozdział I

Sematyczna kategoria imperceptywności

Miejsce imperceptywności w ramach kategorii

Każdy język zbudowany jest w oparciu o sieć kategorii. Świadomość tego sprawiała, że badania nad nimi prowadzone były od dawna w obrębie różnych dziedzin naukowych, przede wszystkim takich jak filozofia, psychologia i językoznawstwo. W każdej z tych dyscyplin pojęcie kategorii jest różnie definiowane.

W filozofii z zainteresowaniem kwestią kategorialności spotykamy się już za czasów Arystotelesa. To właśnie ten filozof był twórcą pojęcia kategorii, które badał jako najszersze klasy bytów. W swoim dziele *Kategorie* w ten sposób opisuje interesujące go zjawisko: *Każda nie połączona wypowiedź oznacza albo substancję, albo ilość, albo jakość, albo stosunek, albo miejsce, albo czas, albo położenie, albo stan, albo działanie, albo doznawanie* (ARYSTOTELES, 1990: 34). Jednocześnie dla niego najważniejszą kategorią jest substancja, która *ani nie może być orzekana o podmiocie, ani nie może znajdować się w podmiocie* (ARYSTOTELES, 1990: 34). Pozostałe kategorie są orzecznikami, ponieważ orzekają o substancji, opisują ją (por. WOJTYSIAK, 2002: 99).

W językoznawstwie strukturalistycznym kategoria językowa definiowana jest jako: [...] *zbiór elementów pełniących tę samą funkcję w systemie językowym. [...] Rozróżnia się k. fonologiczne, k. gramatyczne, k. leksykalne, k. syntaktyczne, k. semantyczne. [...] Oprócz uniwersalnych k. językowych, tzn. występujących we wszystkich językach [...] istnieją kategorie jęz. właściwe tylko niektórym językom, np. bezokolicznik, aspekt, optativus* (EJO, 2003: 290). Definicja kategorii gramatycznej natomiast brzmi następująco: *to zespół wzajemnie wykluczających się funkcji gramatycznych przysługujących wszystkim członom danej części mowy i wyrażanych za pomocą określonych wykładników morfologicznych, np. k. przypadku, k. rodzaju gramatycznego, k. liczby, k. osoby, k. czasu, k. trybu* (EJO, 2003: 290). Postrzeganie natury kategorii w strukturalizmie stanowi konsekwencję

charakteru tego całego nurtu badawczego, obecnego nie tylko w językoznawstwie, lecz szerzej – w humanistyce przez kilka dziesięcioleci, nurtu, u którego podstaw legło przekonanie, że zjawiska (w tym także lingwistyczne) można uporządkować za pomocą różnych kategorii.

W procesie ewolucji języków jedne kategorie gramatyczne powoli się kształtują, a inne stopniowo zanikają. Jako że proces ten trwa długo, może polegać między innymi na gramatyzacji leksemów czy leksykalizacji wykładników gramatycznych. Warto wspomnieć, że istnieją także skonwencjonalizowane, a nie tylko zgramatyzowane kategorie ekspresji i apelu, należące do gramatyki, do których zaliczyć można *coniunctivus* czy *optativus*. Najczęściej stanowią one pozostałości form służących funkcji podstawowej kategorii gramatycznych, czyli funkcji komunikacyjnej (por. KURYŁOWICZ, 1987: 116–144).

Kategorie są przedmiotem opisu nie tylko gramatycznego, ale także leksykalnego poziomu języka.

Kategoria imperceptywności postrzegana jest w dotychczasowej literaturze jako jeden z rodzajów bardzo szerokiej kategorii – modalności. Jej naturę należy jednak rozpatrywać, jak się wydaje, w szerszym kontekście takich zjawisk jak językowy antropocentryzm, gdyż człowiek jest podmiotem organizującym wypowiedź z użyciem tej kategorii (ROKOSZOWA, 1980). Podstawowe znaczenie ma także usytuowanie mówiącego, jego szeroko rozumiana lokalizacja względem zdarzenia/zdarzeń, które przedstawia odbiorcy. Człowiek w znanym podstawowym schemacie EGO-TU-HIC-NUNC manifestuje się egocentrycznie w komunikacji językowym, jest także zlokalizowany względem TU w przestrzeni i w czasie⁴. EGO to centrum zdarzenia, jego lokalizacja ma istotny wpływ na użycie rodzajów kategorii, w tym kategorii modalności.

W poszczególnych językach przestrzeni, którą organizuje sobie nadawca względem zdarzenia, o którym mówi, może być rozmaicie przedstawiana, co przekłada się na postać jej językowej realizacji, a to z kolei znajduje odzwierciedlenie w naturze systemu językowego na poziomie przede wszystkim gramatycznym, a także leksykalnym. EGO może być obecne na miejscu zdarzenia i widzieć co się zdarzyło lub nie być świadkiem zda-

---

⁴ Zdając sobie sprawę z uproszczonego charakteru schematu komunikacyjnego, dla jasności wywodu przyjmuję go jako wystarczający na tym etapie rozważań.

rzenia. W tym drugim przypadku konieczne jest zaangażowanie środków, które mogą wyrażać różne możliwości ustosunkowania się do opisywanego zdarzenia. W takiej sytuacji imperceptywność ma charakter nie tylko modalny, co do tej pory dostrzegali jej badacze, lecz także lokalizujący, lokalizacja splata się bowiem z modalnością, a dokładniej – wpływa na jej charakter.

Zważywszy na fakt, że cała sytuacja związana z imperceptywnością dotyczy zdarzenia, które miało miejsce w przeszłości, podstawowe znaczenie ma dla niej także realizacja kategorii czasu, w tym przypadku – co oczywiste – jej czasów przeszłych w ich prymarnym użyciu. W ten sposób imperceptywność jest ściśle powiązana także z tą kategorią.

O naturze kategorii imperceptywności

Według Roucer'a obecność może podlegać ograniczeniom (cyt. za МАЙЦАК, ТАТЕВОСОВ, 2000: 69). Jak widać z rozważań Mojsak i Tatevosov (МАЙЦАК, ТАТЕВОСОВ, 2000: 68–80), w których autorki nawiązują do jego koncepcji, możliwe są różnorodne usytuowania nadawcy, w wyniku których można wyróżnić co najmniej 10 sytuacji komunikacyjnych, w jakich może się EGO znaleźć:

1. X: Wczoraj złamałem płot w sąsiednim domu.
2. Przypominam sobie, że wczoraj złamałem płot w sąsiednim domu.
3. Wiem, że wczoraj złamałem płot w sąsiednim domu.
4. Myślę, że wczoraj złamałem płot w sąsiednim domu.
5. Wczoraj prawdopodobnie złamałem płot w sąsiednim domu.
6. Niewykluczone, że wczoraj złamałem płot w sąsiednim domu.
7. Widzę, że wczoraj złamałem płot w sąsiednim domu.
8. Słyszałem, że wczoraj złamałem płot w sąsiednim domu.
9. Mówią, że wczoraj złamałem płot w sąsiednim domu.
10. Okazuje się, że wczoraj złamałem płot w sąsiednim domu. (МАЙЦАК, ТАТЕВОСОВ, 2000: 69)

W pierwszej z nich EGO jest zarówno wykonawcą czynności, jak i osobą o niej informującą. Pozostałe przykłady stanowią uzupełnienie informacji przekazywanej w zdaniu pierwszym i przedstawiają jednocześnie stosunek nadawcy komunikatu względem niego. Zdania 2 i 3 informują

odbiorcę o tym, że nadawca (X) zachował w swojej pamięci opisywane wydarzenie, a z przykładu 4 dowiadujemy się, że zdarzenie zostało przez niego włączone w jego przestrzeń mentalną. Kolejne wyrażenia dostarczają odbiorcy informację, że narrator traktuje opisywane wydarzenie jako jedno z możliwych, a użyte w zdaniu 7 sformułowanie *widzę, że* pozwala odbiorcy sądzić, że na podstawie wiedzy o świecie jaką posiada X, może on stwierdzić, że zdarzenie miało miejsce. Czasowniki zastosowane w zdaniach 8–9 wyrażają przekonanie, że informacje o zdarzeniu nadawca uzyskał za pośrednictwem przekazu werbalnego. Zdanie 10 natomiast pozwala przypuszczać, że zdarzenie, które miało miejsce, nie było oczekiwane przez X.

Z przykładów 4–10 dowiadujemy się, że EGO nie było obecne w czasie i przestrzeni, kiedy miało miejsce zdarzenie, nie jest potwierdzone, że uczestniczyło w opisywanej sytuacji i zna jej skutki, dlatego też można przypuszczać, że istnieje semantyczne ograniczenie określane przez autorki artykułu jako efekt utraty kontroli względem zdań 1–3. Z wypowiedzi 5 i 6 możemy wywnioskować, że mówiący może tylko z różnym stopniem przekonania przypuszczać, że wydarzenie które przedstawia mogło mieć miejsce, a zdania 8–9 informują odbiorcę, że X od świadka dowiedział się o tym, że uczestniczył w zdarzeniu. Przykład 10 dostarcza nam informacji, że X nie oczekiwał takiego rozwoju sytuacji. W przypadku zdań 2 i 3, gdy narrator posiada określoną wiedzę na temat przedstawianego zdarzenia, analogiczna interpretacja jest niedopuszczalna, jako niezgodna z semantyczną zawartością.

Imperceptywność obecna w zdaniu wskazuje na źródło informacji o zdarzeniu. Autorki wydzielają 2 podstawowe znaczenia kategorii świadka:

- bezpośredniość, kiedy autor wypowiedzi był świadkiem omawianego wydarzenia,
- niebezpośredniość, kiedy otrzymał on informację z tzw. „drugiej ręki” (Майцук, Татевосов, 2000: 70).

Zastanawiają się także, czy kategorię imperceptywności należy traktować jako podkategorię admiratywności, czy też uważać ją za kategorię niezależną; pozostawiają tę kwestię otwartą. Związane jest to prawdopodobnie z faktem, że obie kategorie można wyrażać tymi samymi środkami morfologicznymi, ale główną różnicę między nimi stanowi silne nacecho-

wanie emocjonalne wyrażen admiratywnych. Dlatego też, zgodnie z poglądem Melčuka, traktowałabym je jako odrębne kategorie umieszczone w ramach nadrzędnej *reaktywności* (Мельчук, 1998). Trudno o jednoznaczłą definicję kategorii admiratywności. W tzw. gramatyce akademickiej (БГ 1998: 190) *Изразяване на неочаквани действия*. *Форми за сегашно време на преизказно наклонение се употребяват, особено в говоримата реч, за означаване на неочаквани факти и положения, напр.: Туй не било злато! [...] Г. Вайганд изказа мнение, че в такива случаи се изразява учудване (в тях той виждаше особено наклонение „admirativus”). По-правилно би било обаче тук да виждаме смислова категория „неочакваност”, отколкото емоционалната категория „учудване”. В същност изненадата може да бъде свързана и с неудоволствие, а не само с адмирация.*

W Encyklopedia na съвременния български език (В. Търново 2000) nie występuje hasło „адмиратив”, nie ma także wzmianki o nim w hasle „наклонение”, ani przy hasle „преизказно наклонение”.

Polskie i macedońskie źródła nie podają definicji admiratywności w słownikach czy artykułach poświęconych tej tematyce, podobnie brak jej w innych słowiańskich słownikach terminów lingwistycznych czy pracach, dlatego poniżej zamieszczam definicję w języku rosyjskim podaną w wersji elektronicznej: **Адмиративность** — лингвистическая категория, выражающая удивление говорящего от факта, внезапно установленного им непосредственно перед моментом речи («эпистемическая неожиданность»); в этом случае полученное знание контрастирует с предыдущим состоянием незнания. Это значение рассматривается в качестве особой категории (**адмиратив** или **миратив**) либо в рамках категории эвиденциальности. Адмиратив встречается в глагольных системах многих языков мира — в частности, в балканских языках (албанском, турецком, болгарском), где он и был впервые обнаружен (<https://ru.wikipedia.org/wiki>).

Badania nad problematyką modalnościową obejmują przede wszystkim środki gramatyczne, tj. kategorię czasu oraz leksykalne środki wykorzystywane do wyrażania stosunku nadawcy względem treści komunikatu.

Badacze omawianej przeze mnie kategorii dowodzą, że kategoria imperceptywności ukazuje na epistemiczną przestrzeń mówiącego i tym samym wyraża egocentryczność języka.

Semantyczne właściwości kategorii modalności, jej duża pojemność znaczeniowa, a co za tym idzie – wielość zróżnicowanych gramatycznie eksponentów – to wszystko sprawia, że w literaturze jest ona interpretowana rozmaicie. Słowiańska literatura lingwistyczna dotycząca modalności jest bardzo obszerna. Jest to jedna z tych kategorii, które w późnym strukturalizmie na gruncie różnych nurtów semantyki były wielokrotnie badane i opisywane. Jest to kategoria na tyle złożona, skomplikowana, że wiele jej aspektów, także istniejące taksonomie, mają wiele różnic. Uwaga ta dotyczy także polskiej literatury w tym zakresie⁵.

Modalność jest zjawiskiem bardzo złożonym, jej typy nie są rozłączne, lecz często zachodzą na siebie. Jest kategorią przede wszystkim semantyczną i pragmatyczną, o wyraźnie zaznaczonych wykładnikach (np. tryb), albo przeciwnie – nieostrzych i rozmytych, co dotyczy wykładników leksykalnych.

Modalność może być różnie interpretowana przez badaczy języka. H. Dalewska-Greń przedstawia omawiane zjawisko w węższym zakresie, uważając za modalne predykaty oznaczające przekonanie osoby mówiącej o prawdziwości lub nieprawdziwości omawianego wydarzenia. Dzieli modalność na indykatywną i nieindykatywną, wyróżniając w ramach tej drugiej trzy podtypy (m. interrogatywną, prawdziwościową i woluntatywną), umożliwiające ukazanie oznajmującego, pytającego, życzącego lub rozkazującego stosunku mówiącego do stanu rzeczy. Środkami wyrażania przedstawionych typów modalności są: intonacja, wykładniki leksykalne i składniowe oraz środki morfologiczne takie jak tryb przypuszczający, konstrukcja czasownika *mieć* + *bezokolicznik* czy czas przyszły (por. DALEWSKA-GREŃ, 2002: 398–430).

W szerszym rozumieniu kategorii modalności, jaki prezentuje na przykład R. Grzegorczykowa, zaliczane są do niej także predykaty oznaczające uczuciowy stosunek mówiącego do treści. Przedstawiony przez badaczkę podział obejmuje trzy podstawowe typy: modalność intencjonalną, deontyczną i epistemiczną. Pierwszy z nich dzieli na declarativa, imperativa, interrogativa i expressiva, drugi obejmuje zakazy, nakazy i pozwolenia. Podział ten, w odróżnieniu od reprezentowanego przez

---

⁵ Ze względu na rozległość literatury przedmiotu ograniczam się do najistotniejszych ujęć.

Dalewską-Greń, uwzględnia dodatkowo zdania wyrażające stan mentalny nadawcy – jego ekspresję, pragnienia, emocje i sądy. Często zdania te zawierają w swojej semantyce ukrytą presję na odbiorcę (por. GRZEGORCZYKOWA, 1995: 99–153).

Najmniej kontrowersji budzi przedstawianie modalności epistemicznej (prawdziwościowej – według klasyfikacji Dalewskiej-Greń). Modalność epistemiczna pozwala na dystansowanie się nadawcy wobec przekazywanej treści za pomocą partykuł *rzekomo* czy *jakoby*. Stanowi ona odrębny rodzaj modalności, ale można ją spotkać w ramach zdań deklaratywnych modalności intencjonalnej, ponieważ wskazuje ona na stopień pewności nadawcy co do przekazywanej informacji. Ten właśnie stopień pewności może być różny, stopniowalny i w zależności od niego możemy wyróżnić zdania o silnym przekonaniu nadawcy co do przekazywanych sądów lub zdania, w których to przekonanie jest słabsze. Do tego typu modalności zaliczany jest badany w pracy imperceptivus, którego charakterystykę przedstawiam w trzeciej części tego rozdziału, po ogólnej analizie pojęcia kategorii. Jego synonimicznymi pojęciami występującymi w lingwistyce są terminy *auditivus*, *tryb nieświadka*, *strona nieświadka*. Imperceptywność traktowana jest przez jednych badaczy jako tryb morfologiczny. [...] *Używa się go do oznaczania zdarzeń i faktów nie obserwowanych bezpośrednio przez mówiącego, lecz znanych mu z relacji innych osób* (por. EJO, 2003: 247). Przez innych uważana jest za modalną kategorię znaczeniową, umieszczana jest w ramach modalności epistemicznej, zwanej także przez niektórych badaczy modalnością pewności (SZYMAŃSKI, 1993: 222). Odpowiedź na pytanie, czy imperceptywność jest trybem, czy też należy ją uważać za kategorię (ewentualnie jedną z podkategorii modalności), zależy w dużej mierze od arbitralnej interpretacji. Zważywszy na prezentowane w tej pracy jej właściwości wykraczające swoją złożonością poza kategorię trybu, opowiadam się za traktowaniem jej jako kategorii.

W języku istnieją także inne kategorie wyrażające subiektywny stosunek nadawcy do treści, którą przekazuje. Są to na przykład hipotetyczność, dubitatywność, admiratywność, imperatywność, optatywność. Kategorie te jednak często bywają pomijane w opisie polszczyzny, co wynika z jej struktury, w której są one słabo widoczne, co nie znaczy że nieobecne. W języku polskim widać wyraźnie wykładniki morfologiczne warunkowości czy imperatywności – trybu rozkazującego, natomiast trudno jest

zaobserwować wykładniki admiratywności. Ze względu na brak świadomości kategorii świadka u użytkowników języka polskiego brak jest również odpowiednich terminów w tej dziedzinie.

Imperceptywność jest semantyczną kategorią zdaniową, której znaczenie może być wyrażone nie tylko środkami morfologicznymi, dlatego też nie może być utożsamiana – jak się to powszechnie czyni – wyłącznie z kategorią morfologiczną. Dowodzą tego V. Koseska i G. Gargov, którzy w swojej pracy *Bălgarsko-polska săpostavitelna gramatika: Semantičnata kategorija opredelenost/neopredelenost* ukazali, że język, który nie ma zmorfologizowanej kategorii określoności, może za pomocą innych środków leksykalnych wyrażać te znaczenia. Oboje autorów zauważyło także, iż języki, w których imperceptywność jest kategorią morfologiczną, mogą posiadać także niemorfologiczne sposoby wyrażania tej kategorii (za Roszko, 1993: 17). Według Roszko imperceptywność to: 1. przekazywanie przez konkretnego nadawcę zasłyszanej bądź przeczytanej informacji, 2. z podaniem konkretnego lub w postaci uogólnionej źródła tej informacji, 3. bez brania odpowiedzialności za jej prawdziwość, 4. ewentualnie z zaznaczeniem opinii własnej nadawcy na temat przekazywanych treści (komentarz) – możliwa jest gradacja prawdopodobieństwa stosunku nadawcy względem przekazywanej przez niego informacji (Roszko, 1993: 18).

Z powyższej definicji wynika, że pierwsze trzy elementy są obowiązkowe dla występowania omawianej kategorii. Czwarty zaś element jest możliwy, lecz nie obligatoryjny. Przy przekazywaniu takiej informacji możemy wyróżnić pewnego nadawcę pierwotnego, który nie jest nam znany, oraz nadawcę wtórnego, który przekazuje nam tę samą informację. W strukturze imperceptywu jest zarezerwowane miejsce dla co najmniej dwóch nadawców – pierwotnego i drugiego wtórnego. Musimy jednak wziąć pod uwagę fakt, iż treść komunikatu przekazywanego przez nadawcę wtórnego może odbiegać od komunikatu pierwotnego. Dlatego też sytuację taką musimy rozpatrywać jako nacechowaną pierwotnie imperceptywnie. Badając kategorię świadka, nie zastanawiamy się nad tym, czy przekazywana informacja jest faktycznie prawdziwa, interesuje nas tylko, czy nadawca sygnalizuje w jakikolwiek sposób, że przekazywana informacja jest wtórna.

Przedstawione właściwości kategorii imperceptywności sytuują ją w kręgu tych kategorii semantycznych, o których można orzec, że mają

charakter policentryczny, to znaczy, że posiada ona swoje wyraźne centrum semantyczne, stosunkowo wąskie, oraz bardziej rozmyte semantyczne peryferia, często bardziej rozbudowane. Takie postrzeganie pewnych kategorii zaproponował w swoim czasie rosyjski lingwista Bondarko, jeden z twórców tzw. gramatyki funkcjonalnej. Do jego osiągnięć nawiązując w swoich pracach serbski lingwista Piper, który opowiada się za policentryczną naturą wielu kategorii semantycznych (za ПИПЕР, 2000: 832 et passim). Badając różne realizacje interesującej nas kategorii, w języku można wyróżnić silne i słabe wykładniki znaczeń imperceptywnych. Za Roszką przyjmując takie właśnie rozróżnienie znaczeń: silne wykładniki to takie, za pomocą których wyrażane są wyraźne znaczenia imperceptywne powszechnie odczytywane – bez wahania co do ich znaczenia. Natomiast słabe wykładniki wyrażają niewyraźne, zakamuflowane pod względem treściowym znaczenia imperceptywne, które mogą nie być powszechnie odczytywane (ROSZKO, 1993: 28). Zróznicowane silne i słabe wykładniki, zarówno zmorfologizowane, jak i leksykalne, współtworzą policentryczną pod względem semantycznym i formalnym (w zakresie różnych eksponentów) kategorię.

Język polski nie posiada specjalnych form werbalnych służących do wyrażania kategorii świadka. Spotykamy tylko konstrukcję *mieć + infinitivus*, która jedynie przypomina omawianą kategorię. Jest to bowiem konstrukcja zdolna pełnić wiele funkcji w polszczyźnie, a jak zauważa Stieber, może być uznawana za odpowiednik form werbalnych wyrażających kategorię świadka: *Być może, że jeszcze w innych językach lub dialektach istnieją strony świadka i nieświadka nie zauważone przez językoznawców. Nie można chyba mówić o takich stronach w języku polskim. Wyrażenia „to ma być wielki pisarz” albo „to miała być dobra kobieta” przypominają jednak stronę nieświadka* (STIEBER, 1973: 66–67).

Wśród językoznawców mówi się o wieloznaczności tej konstrukcji. Uważają oni, że pełni ona funkcje:

1. informowania i akcji zawieszonyj / zaleconej,
2. informowania o imperceptywności,
3. temporalną (ROSZKO, 1993: 42).

Roszko po przeprowadzonych badaniach stwierdził także, że konstrukcja *mieć + infinitivus* w polszczyźnie jako wykładnik imperceptywności nie wykrystalizowała się jeszcze do końca (ROSZKO, 1993: 98). W momen-

cie, gdy zdania pozbawione są kontekstu i konsytuacji, często trudno za-
uważyć, że są one nośnikami znaczeń imperceptywnych.

Imperceptywność w języku polskim była badana głównie na gruncie
porównawczym czy konfrontatywnym, nie znajdujemy natomiast pełne-
go opisu modalności imperceptywnej w pracach polonistycznych, roz-
ważania na ten temat sprowadzają się do fragmentarycznych informacji
rozsiianych w różnych pracach językoznawczych (Roszko, 1993: 43).

Z kolei Szymański proponuje, aby rozpatrywać kategorię impercep-
tywności nie tylko na poziomie zdania, lecz szerzej – tekstu. Postuluje,
aby nie wydobywać z tekstów izolowanych zdań zawierających wykładnik
znaczenia imperceptywnego, lecz analizować cały tekst. Szymański nie
wnika w gatunkowe i stylistyczne właściwości wypowiedzi, operując tylko
uogólnionym pojęciem tekstu. Pozwoli to, jego zdaniem, na określenie re-
guł gramatycznych rządzących na przykład częstotliwością występowania
w tekście imperceptywnym powierzchniowego, leksykalnego wykładnika
imperceptywności (SZYMAŃSKI, 1993: 228–229).

W języku polskim (odmiennie niż w języku macedońskim), brak
jest wykładników morfologicznych kategorii świadka. W polszczyźnie
do wyrażania omawianego zjawiska służą przede wszystkim środki lek-
sykalne. W niewielkim stopniu wykładnik imperceptywności stanowi
intonacja zdaniowa. Jej całościowy kontur przybiera postać kadencji,
to jest polega na obniżeniu tonu ostatniej sylaby⁶. Nie może ona sa-
modzielnie wyrażać znaczeń imperceptywnych, dlatego też występuje
równolegle ze środkami leksykalnymi. Jej zadaniem jest najczęściej pod-
kreślenie negatywnego stosunku nadawcy do przekazywanej informacji
(rzadziej pozytywnego).

Do wyrażania kategorii świadka w języku polskim używa się wykład-
ników leksykalnych. Można je podzielić na dwie grupy. Pierwszą z nich
stanowią te leksemy, które bezwzględnie oddają charakter omawianego
zjawiska. Są to na przykład – *jakoby*, *rzekomo*, *ponoć*. Grupę drugą stano-
wią jednostki językowe, które wyrażają znaczenie imperceptywne tylko
okazjonalnie, w odpowiednim kontekście. Zaliczamy do nich czasowniki
typu *mówić*, *powiadać*, *podawać* (Roszko, 1993: 81).

---

⁶ Dokładniejsze badanie prozodycznych cech składniowych to rozległa i złożona proce-
dura, która została świadomie pominięta w badaniach nad imperceptywnością.

Do wykładników słabych znaczeń imperceptywnych zalicza się w języku polskim czasowniki mowy, informacji – np. *mówić, informować, utrzymywać, stwierdzać, powiadać*. O tym, czy dany czasownik stanowi wykładnik imperceptywności, decyduje sama subiektywna intencja nadawcy, określony kontekst i konsytuacja danej wypowiedzi⁷. Taka sytuacja sprawia, że ta kategoria krzyżuje się i przenika z innymi kategoriami, przede wszystkim czasownikowymi, co – jak wykazują badania – nie jest zjawiskiem odosobnionym w języku (por. ПИПЕР, 2000: 833 et passim).

Warto podkreślić, że czasami w zdaniach słabe wykładniki występują symultanicznie z silnymi i wtedy bez przeszkód każdy odbiorca w obydwóch językach jest w stanie odczytać imperceptywną treść zdania, na przykład:

1. Jan **twierdzi**, że Maria **podobno** wygrała dużą sumę pieniędzy.
2. Media **informują**, że **ponoć** w lutym mają wzrosnąć zarobki.
3. Najnowsze sondaże **podają**, że w wyborach **prawdopodobnie** zwycięży Jan Kowalski.
4. Дневник **информира**, дека таа **сигурно** ќе дојде на состанок.
5. Сите **сметаат** дека Европската Унија **бездруго** има големо влијание на оваа држава.
6. **Се чини** дека со него **секако** ќе се договориме.

Poniżej w tabeli zostały przedstawione podstawowe wykładniki imperceptywności w języku macedońskim i polskim. W pierwszej części tabeli zamieszczam wykładniki leksykalne z dodatkowym podziałem na silne i słabe, natomiast w drugiej części morfologiczne wykładniki tej kategorii. W przypadku konstrukcji czasownika *mieć+bezokolicznik* zamieszczam formy czasu teraźniejszego, przeszłego oraz trybu przypuszczającego w celu dokładnego określenia możliwości jej użycia. Pominięcie form czasu przyszłego nie jest przypadkowe; formy te wyrażają bardziej hipotetyczne niż imperceptywne nacechowanie wypowiedzi, czyli pełnią swoją faktyczną temporalną funkcję.

⁷ Posłużenie się w tym miejscu terminem wypowiedź stanowi pewne uproszczenie i uogólnienie przekazu językowego realizowanego przez różnego rodzaju akty mowy i typy dyskursu.

Dokładnie wykładniki te omawiam w kolejnych rozdziałach, gdzie wskazuję zasady ich użycia oraz miejsce, jakie najczęściej zajmują w zdaniu.

	Język macedoński	Język polski
Leksykalne wykładniki imperceptywności		
Silne	<i>сигурно, веројатно, можеби, бездруго, секако</i>	<i>jakoby, rzekomo, ponoć, bodaj, podobno</i>
Słabe	<i>претпоставува, мисли, верува, се чини, се гледа, вели, оценува, соопшти, информира, се зборува, се слуша, смета, мора, може, треба, божем, според, очигледно, наводно</i>	<i>Mówić, że..., powiadać, twierdzić, że..., informować, że..., utrzymywać, że..., podawać, że..., niby, jakby, jak gdyby, niejako, prawdopodobnie, zdaje się, chyba, nigdyś</i>
Morfologiczne wykładniki imperceptywności		
	<i>czas минато неопределено</i> <i>свршено време</i> <i>czas минато неопределено</i> <i>несвршено време</i> <i>czas идно прекажано време</i>	konstrukcja <i>ma+infinitivus</i> , konstrukcja <i>miał+infinitivus</i> konstrukcja <i>miałby+infinitivus</i>

Z powyższego zestawienia mogłoby wynikać, iż w obu konfrontowanych językach nośnikiem kategorii imperceptywności są leksemy. Jednak w języku macedońskim realizacja omawianej kategorii opiera się głównie na predykcji werbalnej i centrum kategorii stanowią wykładniki morfologiczne czasownika. W znacznie mniejszym stopniu są to wykładniki leksykalne, które stanowią tylko peryferia. W języku polskim natomiast, gdzie imperceptywność nie jest zgramatyzalizowana, ma miejsce sytuacja odwrotna. Głównym nośnikiem są wyrażenia leksykalne wspierane przez quasi-morfologiczną konstrukcję *mieć+infinitivus*.

Kategoria imperceptywności obecna jest w różnych językach, co wynika z potrzeb komunikacyjnych człowieka. Nie zajmuje ona co prawda miejsca centralnego w zestawie takich podstawowych kategorii jak spacialność, temporalność czy kauzacja, bez których trudno sobie wyobrazić organizację wypowiedzi, istnieje jednak wiele pozajęzykowych komunikacyjnych sytuacji wymagających posłużenia się przekazem wtórnym i potrzebą ustosunkowania się do niego. Stąd nie można jej traktować jako kategorii redundantnej, jak na przykład kategorii rodzaju.

Fenomen tak wyraźnej gramatyzacji imperceptywności w dwóch tylko językach słowiańskich – bułgarskim i macedońskim związany jest niewątpliwie ze wspomnianym wpływem systemu języka tureckiego. Brak jest natomiast w literaturze turkologicznej wyjaśnienia jej genezy⁸. Można jedynie podejrzewać, że jej źródło tkwi w szeroko rozumianych uwarunkowaniach kulturowych, które wpływają na określone zachowanie człowieka w świetle rozumowania przedstawionego przez Tatevosov (МАЙЦАК, ТАТЕВОСОВ, 2000: 68–80).

Zagadnienie to wymaga jednak odrębnych badań interdyscyplinarnych, przede wszystkim w zakresie antropologii, etnologii, a także psychologii, które mogłyby rzucić światło na podstawy wykształcenia się tej językowej kategorii.

System temporalny języka macedońskiego

Omawiana kategoria występuje na obszarze bułgarsko-macedońskim, a rozwinęła się tam po podboju Macedonii przez Cesarstwo Osmańskie, dlatego też powszechnie uważa się, jak wspominałam, że to właśnie wpływ języka tureckiego miał spowodować wykształcenie się tej kategorii u Słowian. Zarówno w języku macedońskim, jak i bułgarskim powstała ona w okresie znacznej asymilacji z ludnością turecką, kiedy większość mieszkańców tych państw była dwujęzyczna. Spowodowało to rozgraniczenie znaczenia aorystu i perfektu na wzór turecki. Tak jak w języku tureckim, czas perfektu składa się z imiesłowu (w tureckim z przyrostkiem *-miş*) oraz osobowej formy czasownika *być* (por. МИРЧЕВ, 1978: 231–232). W środowisku macedońskim, gdzie od wpływów tureckich były silniejsze wpływy greckie czy romańskie, ukształtowanie się kategorii świadka napotkało na przeszkody. Tak jest na przykład w gwarze bitolskiej czy w miastach Kostur i Boboszczycza, gdzie formy perfektu zostały zastąpione konstrukcją typu *имам дојдено, сум дојден* (por. КОНЕСКИ, 1987: 175).

---

⁸ Konsultacje przeprowadzone wśród turkologów nie naprowadziły mnie na takie źródła.

System czasów w języku macedońskim jest systemem bogatszym w porównaniu z językiem polskim, zarówno pod względem ilości form, jak i pod względem znaczeń i możliwości użycia. W języku tym zachowały się czasy przeszłe takie jak imperfekt, aoryst i perfekt, które w pozostałych słowiańskich językach niebałkańskich zatraciły w większości swoje formy gramatyczne oraz funkcje i tym samym wyszły z użycia. Zachowały się szczątkowo tylko w niektórych językach południowosłowiańskich, a mianowicie w tzw. językach sztokawskich – tj. bośniackim, chorwackim i serbskim jako czasy nacechowane.

W tej części rozdziału przybliżam system temporalny literackiego języka macedońskiego i poszczególne przypadki odpowiedniego stosowania czasów, aby kategoria świadka stała się bardziej zrozumiała i sprawiała mniej trudności zarówno w nauce języka macedońskiego, jak i w praktyce translatorskiej.

W systemie języka macedońskiego wyróżniamy trzy płaszczyzny czasowe: teraźniejszość, przeszłość i przyszłość, w ramach których mieszczą się następujące czasy:

Час тераѓнејши – сегашно време

Час ten najczęściej używany jest do wyrażania działania, które ma miejsce w momencie mówienia:

1. **Седам** и ја **читам** книгата на Славко Јаневски.
2. Вие **гледате** телевизија и **разговарате** за програмата.
3. Моето дете **пишува** писмо до својот пријател.

Formy tego czasu mogą także wyrażać przeszłość – określane są wtedy jako formy czasu teraźniejszego historycznego, ponieważ najczęściej używane są dla opisywania wydarzeń historycznych:

4. Во 1812 година Наполеон ја **напаѓа** Русија, **навлегува** длабоко во неа, **доаѓа** до Москва, ја **запалува** но се враќа од Русија победен и со десеткувана војска (КЕПЕСКИ, 1992: 119).

W języku macedońskim spotykamy się także z tak zwanym opisowym czasem teraźniejszym, który posiada ponadczasowe znaczenie, wyraża

treści, które są ważne dla wszystkich czasów – przeszłości, teraźniejszości i przyszłości:

5. Љупчо **е** добар и совесен службеник – секого го **прима**, го **сослушува** со внимание, му **објаснува** како да поступи (КЕПЕСКИ, 1992: 119).

Częste użycie form czasu teraźniejszego jest także widoczne w maksymach, przysłowiaх, gdzie posiada on ponadczasowe znaczenie:

6. Жеден коњ матна вода **не гледа**.
7. Железото **се кове** дури е жешко (КЕПЕСКИ, 1992: 119).

Сегашно време w niektórych kontekstach może wyrażać przyszłość, gotowość i możliwość wykonania jakiegoś działania:

8. **Се качувам** ли на Водно за половина час? – Се качувам.
9. Дaj ми педесет динари на заем, утре ти ги **враќам** (КЕПЕСКИ, 1992: 119).

Час przeszły – аорист

Час ten wyraża działanie całkowicie zakończone, które miało miejsce w przeszłości, w obecności osoby mówiącej:

10. Мајка **дојде** кај нас и ни **кажа** за својот одмор.
11. Тој **добе** голема награда и си **купи** нов автомобил.

Może być także użyty do wyrażania znaczeń warunkowych:

12. **Седнав** ли еднаш на тоа место, не станувам повеќе.
13. **Собрав** ли пари, ќе купам веднаш автомобил (КЕПЕСКИ, 1992: 122).

oraz w zdaniach wyrażających przyszłość:

14. Учете подобро девојки, оти не го **положивте** испитот.
15. Дajте ми малку леб, оти **умрев** од глад (КЕПЕСКИ, 1992: 122).

W tym ostatnim przykładzie dla osoby, która mówi, wykonanie działania jest tak oczywiste, że określa je jako zakończone – tutaj użyte mogą być tylko czasowniki dokonane.

Czas przeszły – *имперфект*

Poprzez użycie form tego czasu wyraża się czynność niezakończoną w przeszłości, podczas której była obecna osoba mówiąca:

16. *Кога дојдов кај неа, таа ја читаше интересната книга.*

17. *Тој готвеше ручек, кога му се јавив.*

Imperfekt może wyrażać też inne znaczenia.

Z partykułą *да* formy tego czasu tworzą łagodny rozkaz:

18. *Да му го донесеш весникот.*

19. *Да ми ја пратеш писмото.*

Z partykułą *да* lub *ако* – warunek:

20. *Ако ми речеш порано, ќе ти извадев карта за кино.*

21. *Да знаевме порано, ќе дојдевме кај вас (КЕПЕСКИ, 1992: 123).*

Formy czasu *имперфект* posiadają także znaczenie modalne, mogą ukazywać osobisty stosunek do czegoś, wyrażać gotowość do wykonania jakiegoś działania w przeszłości:

22. *Скокнуваше ли ти од третиот кат, да беше на неговото место? Скокнував како ништо (КЕПЕСКИ, 1992: 123).*

Oba scharakteryzowane czasy wyrażają działanie, które miało miejsce w przeszłości w obecności mówiącego. Używane są one do opisywania własnych subiektywnych przeżyć, a nie przekazywania tylko samej informacji. Z użyciem form tych czasów spotykamy się także w opowiadaniach ludowych czy bajkach, gdzie pełnią funkcje czysto stylistyczne. Imperfekt zazwyczaj wykorzystywany jest do opisywania miejsc czy charakterystyki bohaterów. Dzięki użyciu tych czasów narrator wnosi pewne subiektywne

elementy do przekazywanych informacji, unika monotonii opisu, zapewniając tym samym dynamikę opowieści.

Czas przeszły – *перфект*

Poprzez formy tego czasu opisuje się zdarzenie mające miejsce w przeszłości, bez podania dokładnie momentu działania. Formy tego czasu służą bezpośredniemu mówieniu lub przekazywaniu działań z przeszłości.

Poprzez bezpośrednie mówienie wyrażamy działania z przeszłości, wykonane przez nas samych lub w naszej obecności. Dlatego też występują tu najczęściej formy pierwszej osoby, rzadziej drugiej lub trzeciej. Poprzez formy pierwszej osoby wyrażamy działanie, które sami wykonaliśmy:

23. *Јас сум го гледала овој филм три пати.*

24. *Јас сум го **направила** овој колач сама.*

Można także używać form drugiej lub trzeciej osoby, ale warunkiem koniecznym w tym wypadku jest nasza obecność podczas wykonywania czynności:

25. *Ти **си** ми **купил** книга минатата година, ќе ми купиш и оваа.*

26. *Ти **си** ми ја **прочитал** оваа статија, ќе ми ја прочиташ уште еднаш.*

Czas przeszły perfekt jest także używany w języku macedońskim do przekazywania wydarzeń – poprzez jego formy opowiadamy sytuacje, których nie byliśmy świadkiem, tylko ktoś nam je opowiedział. Najczęściej używane są formy trzeciej osoby, ale zdarza się też użycie form pierwszej oraz drugiej osoby:

27. *Таа ми **се јавувала** два пати, но јас **не сум била** дома.*

28. *Тој **купил** нов кревет, но јас **не сум го видела**.*

Formy tego czasu w niektórych wypadkach mogą wyrażać także rozkaz:

29. *Да **не си мрднал** од местото, оти тешко ти тебе.*

30. *Да **не си влегол** во собава со чевли, оти ќе те истенам*
(КЕПЕСКИ, 1992: 125).

lub przypuszczenie, że jakieś działanie zostało już zakończone:

31. *Можеби тој веќе **станал** од кревет.*

32. *Можеби таа веќе **се вратила** дома.*

Perfekt może być także używany do wyrażania przyszłości:

33. *Бегај одовде, момче, дури не **си ја загубило** главата (КЕПЕСКИ, 1992: 126).*

a także w znaczeniu ponadczasowym w powiedzeniach:

34. *Ни лук јал, ни на лук **мирисал** (КЕПЕСКИ, 1992: 126).*

Stosowanie w tym czasie I-formy ma za zadanie ukazanie dystansu mówiącego w stosunku do działania, które opisuje, podkreślenia jego powątpiewania, co do prawdziwości tego, o czym mówi.

Czas zaprzeszczy – *предминато време*

Dzięki formom tego czasu wyrażamy działanie, które miało miejsce przed innym działaniem w przeszłości:

35. *Тукушто **бевме седнале** до масата, тој влезе во кујната.*

36. *Тукушто **бев станала** од маса, таа донесе кафе.*

Czas ten może także pełnić funkcje czasu *минато неопределено*, a w niektórych przypadkach używany jest również do przekazywania działań, które miały miejsce w przeszłości:

37. *По преценка на дедовците, времето кога си тргнаа гостите **беше било** како што сакаа тие (КЕПЕСКИ, 1992: 126).*

Czas przyszły – *идно време*

Dzięki formom tego czasu najczęściej określamy działanie, które będzie miało miejsce w przyszłości:

38. Утре **ќе одам** во библиотека.
39. Следната недела **ќе работам** подолго.

Inne znaczenia tego czasu mogą wyrażać delikatny rozkaz:

40. Петре, те молам, **ќе ми купиш** и мене млеко (КЕПЕСКИ, 1992: 127).

Jego formy mogą też opisywać działania, które się powtarzają:

41. Кога **ќе се вратам од работа, ќе ручам и ќе спијам**, а потоа **ќе гледам** телевизија.
42. Кога **ќе имам време, ќе читам** весници, **ќе пишувам** писма и **ќе слушам** музика.

Czas przyszły używany jest także w zdaniach wyrażających przypuszczenie:

43. Колку пари **ќе чини** оваа јакна? Околу сто денари.
44. Колку време **ќе трае** претставата? Околу два часа.

Spotykany jest w przysłowiaх:

45. Што **ќе посееш**, тоа **ќе жнееш**.
46. Како **ќе си постелеш**, така **ќе спиеш** (КЕПЕСКИ, 1992: 127).

Час минато-идно време

Formy tego czasu wyrażają działania w przeszłości, które określa się jako przyszłe z punktu widzenia innego momentu w przeszłości:

47. Се збираа, **ќе одеа** в град (КОНЕСКИ, 1987: 492).

Bardzo często poprzez ten czas opisuje się działania, które powinny mieć miejsce w przeszłości pod jakimiś warunkami, ale nie zostały zrealizowane, ponieważ warunki nie zostały spełnione:

48. Да станеше рано, **ќе го видеше** изгревот.

Podobnie jak formy czasu przyszłego, czas *минато-идно време* może opisywać działania powtarzające się oraz wyrażać przypuszczenie w stosunku do pewnego działania:

49. *Секое утро Диме ќе станеше рано, ќе се измиеше, ќе појадеше, па ќе ги земеше книгите и ќе отидеше на училиште* (КЕПЕСКИ, 1992: 128).

Czas *идно-прекажано време*

Poprzez formy tego czasu przekazywane są działania, które odpowiada ją czasowi przeszłemu lub *минато-идно*, których nie byliśmy świadkiem, dowiedzieliśmy się o nich od osób innych:

50. *Се зборува дека деновите во Скопје ќе се одржела голема спортска манифестација.*
51. *Љупчо ќе дојдел кај нас. Тој ќе дојдел утре, ама се разболел* (КЕПЕСКИ, 1992: 128).

Mogą wyrażać także działania powtarzające się lub działanie warunkowe.

Tak system przedstawia w swojej gramatyce Kepeski (КЕПЕСКИ, 1992). W ostatnim czasie jednak w pracach poświęconych systemowi temporalnemu języka macedońskiego spotykamy się jeszcze z dwiema formami czasów. Jest to *перфект I* – inaczej nazywany *иманперфект* – który składa się z formy czasownika *mieć* + *глаголска придавка* oraz paralelny *имал*– *перфект* w skład, którego wchodzi forma czasownika *mieć* w czasie przeszłym *перфект* + *глаголска придавка* (МАРКОВИЌ, 2008: 211–223). Formy te obecnie najczęściej spotyka się w gwarze ochrydzkiej, gdzie wyparły użycie czasu *perfekt*. Jego zastosowanie w tym dialekcie ogranicza się właściwie tylko do wyrażania kategorii imperceptywności.

Kształtowanie się modalno-temporalnego systemu języka macedońskiego ma charakter wyraźnie ewolucyjny. Badania prowadzone nad tym systemem napotykają na różne komplikacje ze względu na to, że proces zmian w zakresie znaczeń starych form i pojawienie się nowych znaczeń

nie odbywa się równocześnie we wszystkich dialektach języka macedońskiego, na przykład we wspomnianej gwarze ochrydzkiej stare formy perfektu typu *сум дошол* mają tylko znaczenie modalne form przekazywania, a czas przeszły – jego znaczenie, wyraża się poprzez nowe formy analityczne typu – *имам дојдено*, które nie są znane w innych dialektach (por. УСИКОВА, 2001: 51). Szczegółowa charakterystyka dialektów języka macedońskiego znajduje się w kolejnym rozdziale. Tutaj chcę tylko zauważyć, że pomimo iż język literacki i jego norma wobec języka dialektalnego zasadniczo się różnią, obecna sytuacja językowa w Macedonii wskazuje na ich silną wzajemną więź. I mimo, że większość mieszkańców tego kraju posługuje się językiem literackim, duża część rodzimych użytkowników korzysta jednak swobodnie z dialektu lokalnego. Dzięki temu obserwuje się wpływ dialektów na język standardowy, co widać na wszystkich poziomach struktury języka macedońskiego (por. БОЈКОВСКА, 2002: 42).

Dodatkowe utrudnienia w badaniu systemu temporalno-modalnego języka macedońskiego stanowią szczególne formy wyrażania sekundarnej informacji, którą mówiący otrzymał z innych źródeł – pisanych czy mówionych, i w stosunku do prawdziwości których się dystansuje, ponieważ nie chce się angażować. Według normy języka literackiego taką informację oddaje się przez użycie odpowiednich form czasów.

Ze względu na szczególny charakter systemu werbalnego języka macedońskiego badając go, należy zwrócić uwagę na kontakty i wpływy innych języków bałkańskich, które były w przeszłości bardzo silne. Szczególną rolę w kształtowaniu się tej dziedziny odegrał także język arumuński. Jego wpływ na język macedoński badał i opisał Markovik' (МАРКОВИК, 2008: 211–223). Na podstawie swoich badań Markovik' wyróżnia następujące czasy przeszłe złożone występujące w języku (por. МАРКОВИК, 2008: 211–223):

Perfekt I – сум + л-форма – odmienna

*Perfekt IIa – **имам** + н-/т-партицип – nieodmienny – w rodzaju nijakim*

Perfekt II b – сум + н-/т-партицип – odmienny

PQP I – сум во имперфект + л-форма – odmienna

*PQP IIa – **имам** во имперфект + н-/т-партицип – w rodzaju nijakim*

PQP IIb – сум во имперфект + н-/т-партицип – odmienny

*PQP IIIa – **имам** во перфект + н-/т-партицип – w rodzaju nijakim*

PQP IIIb – сум во перфект + н-/т-партицип – odmienny

W porównaniu do stanowiska we wcześniejszych gramatykach zaproponowany system jest bardziej rozbudowany. Wcześniej formy z *h-/m-napmuuun* nie były uważane za element systemu temporalnego języka macedońskiego. Czasem najczęściej używanym w języku macedońskim jest *Perfekt IIa*, który może być utworzony zarówno od czasowników dokonanych, jak i niedokonanych. Formy utworzone od czasowników dokonanych zazwyczaj wyrażają rezultat. *Perfekt IIb* konstruowany jest głównie od czasowników dokonanych nieprzechodnich i podkreśla zakończenie czynności.

Konstrukcja typu *имам + napmuuun* jest typową konstrukcją romańską, która pojawiła się w języku macedońskim pod wpływem języka arumuńskiego (МАРКОВИЌ, 2008: 211–223). Konstrukcja *сум + napmuuun* natomiast używana jest do wyrażania opozycji dokonaność/niedokonaność w systemie czasów przeszłych złożonych.

52. *Имам вечерано тпу саати – *Вечеран сум тпу саати*
(МАРКОВИЌ, 2008: 215).

Zdanie drugie tej opozycji nie może pojawić się w takiej formie, ponieważ wyrażenie *тпу саати* określa trwanie działania, a konstrukcje *сум + napmuuun* wyrażają działania zakończone.

W języku macedońskim *л-перфект* najczęściej oznacza niezakończony czyn w czasie przeszłym, bez podania momentu jego trwania, a podstawową charakterystykę *l-PQP* natomiast stanowi zaprzeczona przeszłość, czyli działanie, które miało miejsce przed innym działaniem w przeszłości. Formy obu tych czasów mogą wyrażać także inne znaczenia. Pierwszym z nich jest admiratywność – zdziwienie w teraźniejszości.

53. *Ти си играл многу добро шах!?* (МАРКОВИЌ, 2008: 216)

Konstrukcji takiej użyjemy, gdy nagle dowiedzieliśmy się o czymś, co nas zdziwiło – może to mieć znaczenie czasu teraźniejszego. Co charakterystyczne, języki romańskie nie posiadają morfologicznych wykładników tej kategorii.

W przeszłości *л-перфект* wyrażał głównie czas przeszły nieokreślony, ale z powodu upowszechniania się form *имам/сум + h/m napmuuun*

w języku macedońskim, używany jest do wyrażania innych kategorii, takich jak *прекажаност* i *admirativ*. Język macedoński, przejmując konstrukcje *имам/сум + н/т нармуцун*, tym samym rozbudował i wzbogacił swój system temporalny. Wzajemne wpływy języka arumuńskiego i macedońskiego były bardzo silne i odbiły się na strukturze obydwóch języków. Stało się tak w wyniku potrzeby łatwiejszej komunikacji między ludźmi. Badania nad tymi wzajemnymi wpływami prowadzili między innymi Markovik' (МАРКОВИК', 2007) i Gołąb (GOŁĄB, 1961).

Rozdział II

Wykłádniki imperceptywności w języku macedońskim

Język macedoński dysponuje wieloma środkami w zakresie wyrażania modalności imperceptywnej. Oprócz form morfologiczno-gramatycznych, o których dokładniej będzie mowa w kolejnym rozdziale, *прекажаност* może być wyrażana poprzez środki leksykalne, do których zaliczymy przysłówki: *сигурно*, *веројатно*, *можеби*, *бездруго*, *секако* oraz czasowniki modalne typu *претпоставувам*, *мислам*, *верувам*, *се чини*, *се гледа*.

B. Koneski w *Gramatyce* definiuje wyrazy modalne jako: [...] *една група зборови што ја вршат токму таа функција – од една или од друга гледна точка да го искажуваат становиштето на говорителот кон она што се соопштува било со реченицата во целост или со некој нејзин дел* (КОНЕСКИ, 1987: 543).

Zdaniem badacza wyrazy te mają za zadanie ukazanie stosunku nadawcy komunikatu do jego treści.

Čašule definiuje te środki leksykalne jako modalny komentarz i dzieli je na trzy grupy. Do pierwszej zalicza te wyrazy, które wyrażają modalność epistemiczną pewności – np. *секако*, *сигурно*, *бездруго*.

W drugiej grupie znajdują się przysłówki wyrażające modalność epistemiczną prawdopodobieństwa, takie jak *веројатно*, *можеби*, *се чини*.

Trzecia grupa zawiera modalne komentarze wyrażające ewaluatywną modalność obiektywnej oceny. Są to na przykład: *за жал*, *за среќа* (ЧАШУЛЕ, 1998: 340–341).

Kolejny podział omawianych przeze mnie przysłówków zaproponowała w pracy Stefanovska-Risteska, która dzieli je na dwie grupy. Do pierwszej zalicza przysłówki wyrażające epistemiczną modalność poznania i przekonania o prawdziwości określonej wypowiedzi – *секако*, *сигурно*, *бездруго*, których znaczenie możemy tłumaczyć jako ‘twierdząc, jestem pewny’. Drugą grupę natomiast według autorki stanowią przysłówki

веројатно, можеби wyrażające epistemiczną modalność prawdopodobieństwa, używane w kontekście ‘dokładnie nie wiem, ale przypuszczam’ (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 119–125). Oba podziały są poprawne i częściowo się pokrywają, ale sądzę, że drugi z nich jest bardziej przystępny i zrozumiały.

Poniżej, analogicznie do wcześniejszego rozdziału, przedstawiam charakterystykę poszczególnych środków leksykalnych używanych w języku macedońskim do wyrażania kategorii świadka. Przykłady pochodzą z artykułów macedońskiej prasy codziennej.

СИГУРНО

Przysłówek, który w funkcji wyrazu modalnego wyraża subiektywny stosunek do tego, o czym jest mowa. Za jego pomocą możemy wyrazić:

a) przekonanie co do prawdziwości tego, o czym się mówi. Używany jest w znaczeniu ‘wiem dokładnie, jestem przekonany o tym że...’

1. *Го знаеш **сигурно**, само сега не ти текнува* (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 121).

b) brak pewności, przypuszczenie – ‘dokładnie nie wiem, ale przypuszczam’. W zdaniu często używany jest w połączeniu ze środkami gramatycznymi wyrażającymi kategorię świadka

2. *Тој слушна како некое придушено смеење, кикотење. **Сигурно** Ленче оздравела и сека нана си игра со неа, ја скокотка по мешето* (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 121).

c) może być także używany w znaczeniu pol. ‘bez wątpienia, jest nieuniknione’. W tym wypadku zastosowanie tego przysłówka wynika nie z obserwacji (lub jej braku) danego wydarzenia, lecz jest wynikiem logicznego następstwa zdarzeń i takiego ich postrzegania

3. *Постоја некој час задуман зурејки во ламбата – слушај брате. Тебе сигурно ќе те пуштат. Нели? Не знам – **сигурно**. Ништо не си сторил, зар не е така* (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 121).

4. Интересна е самоувереноста на Јулија Тимошенко, која на сите собири постојано повторува дека таа **сигурно** ќе биде новиот претседател на Украина и оти никој не може да го спречи тоа (Утрински Весник, 16.01.2010).
5. Веста на месецот за тениските фанови **сигурно** е таа која вели дека в понеделник почнува Австралија-опен, турнир кој со нетрпение цела година го чекаат и тенисерите, но и нивните фанови (Утрински Весник, 16.01.2010).
6. Тој кажувааше дека отвориле група на „Фејсбук“ и дека само за 24 часа таа веќе имала 1.200 членови, односно толкав број колку што **сигурно** нема да дојдат на претставата, што секако е поразително (Утрински Весник, 16.01.2010).
7. Инаку, вчера градоначалникот на Општина Центар, Владимир Тодоровиќ потврди дека на плоштадот **сигурно** е предвидена изградба на црква (Утрински Весник, 15.01.2010).
8. Свештеникот **сигурно** нема да биде единствениот што ќе ја бара вината во натприродните сили (Утрински Весник, 15.01.2010).

БЕЗДРУГО

Jest przysłówkiem, który także wyraża osobisty stosunek mówiącego do prawdziwości przedstawianych sądów. Może występować w znaczeniach pol.:

a) ‘na pewno, bez wątpienia’:

9. Тој **бездруго** ја насетил опасноста и стругнал некаде што ни дваесет војци не можат да го пронајдат (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 121).

b) ‘w każdym wypadku, w każdy sposób’:

10. Дома не ми се седи, мајка ми **бездруго** ќе ми најде работа (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 122).
11. Да, видете ги само вестите, сето она црнило што го обоило секојдневието и кое заедно со свинскиот грип и бриселското лицемерие навлегло и се распослало низ земјата, добивајќи **бездруго** пандемични димензии (Дневник, 20.01.2010).

12. Односот на силите меѓу седумдесетина владици што го чинат изборниот Собор на СПЦ, влијанијата на Вселенската патријаршија и на Гркката православна црква како и на Руската православна црква, но и на актуелното државно раководство на Србија, **бездруго** ќе имаат големо влијание (Дневник, 24.11.2010).
13. Фановите на „Кога јажнињата ќе стивнат“ **бездруго** потценувачки ќе забележат – нашиот „Раскољников“ е далеку од „Ханибал Лектор“ колку што е далеку глумата на нашата „прва полицајка“ од глумата на Џоди Фостер (Дневник, 10.03.2010).
14. Се разбира, не зборуваме сега за квалитетот на секој индикатор и **бездруго** тука не е се’ розово (Дневник, 30.11.2009).

СЕКАКО

a) Przysłówek ten najczęściej wyraża wiedzę i pewność mówiącego, odpowiada pol. – ‘wiem dokładnie, jestem pewny’, ale poprzez jednoczesne użycie form czasu perfekt wskazuje, że wiedza ta nie stanowi jego osobistego doświadczenia.

15. Не бил одмаздниџ, тоа **секако** го сторил по нечија заповед (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 122).

b) Може występować w znaczeniu ‘w każdej sytuacji’

16. А тој ни е наш, со него **секако** ќе си збориме и ќе се разбереме (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 122).

c) w kolejnych przykładach *секако* występuje jako synonim wyrażenia ‘rozumie się’

17. **Секако** дека нешто вака лесно не може да трае засекогаш (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 122).

d) modalny przysłówek *секако* może być także użyty w znaczeniu ‘na prawdę’

18. Ако ти веќе **секако** сакаш да одиш поврага, употреби попријатно средство за тоа од давењето (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 122).

е) за pomocą omawianego przysłówka można także wyrazić przypuszczenie i uzupełnić znaczenie przysłówków *можеби, веројатно*

19. Извесен кориозум во неа **секако** за некои ќе претставуваат и петте препеви, кои наедно со своите песни ги објавуваат овде (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 123).

ф) w mowie bezpośredniej *секако* wyraża zgodę mówiącego na to, o czym jest mowa.

20. Ме познавате ли? **Секако**. Последен пат ве видов при вашето последно поминување (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 123).

21. Па, тие (постројките) **секако** може да бидат бомбардирани, Ефектот ќе зависи од тоа кој напаѓа, со какво оружје напаѓа и што може да ангажира – изјави генералот (Дневник, 15.01.2010).

22. Комерцијалните телевизии работат за профит и тие во вестите и во другите програми форсираат шокантни информации кои, **секако**, привлекуваат внимание (Дневник, 29.11.2009).

23. Проблеми, според премиерот, ќе има се' додека највисоката судска инстанца е партиски диригирана. **Секако**, не од неговата партија (Дневник, 20.10.2008).

24. Овие кратки технички податоци **секако**, не ја одразуваат состојбата на македонските возови (Дневник, 10.11.2009).

МОЖЕБИ

Za pomocą tego przysłówka wyrażane jest najczęściej przypuszczenie, ocenę jako prawdopodobieństwo. Допусzczenie możliwości jest tutaj wyższym stopniem prawdopodobieństwa. Pol. odpowiednik to *być może*.

25. Мижеше. **Можеби** спие, си помислив (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 123).

W drugim przypadku za pomocą wyrażen z tym przysłówkiem uzyskuje się niewielki stopień przypuszczenia.

26. Тој неодамна ни рече дека претседателскиот кандидат на ВМРО-ДПМНЕ **можеби** ќе биде од редовите на партијата, а можеби и не (Дневник, 26.01.2010).
27. Помошта од Град Скопје од 25.000 евра, **можеби** не изгледа многу во споредба со големата трагедија што му се случи на карипскиот остров Хаити по катастрофалниот земјотрес што однесе илјадници животи и направи милиони материјална штета (Дневник, 16.01.2010).
28. Катастрофалниот земјотрес го претвори сиромашниот Порт-о-Пренс во град на мртвите. Загинаа десетици илјади луѓе, а според изјава на еден сенатор, **можеби** има половина милион жртви (Дневник, 16.01.2010).
29. Сепак, лекарите дошле на идеја дека неговата состојба **можеби** е предизвикана од киселина во оштетениот дел на желудникот, па затоа бил опериран (Дневник, 20.02.2010).
30. Лопез вели дека пингвините од Галапагос, чија островска колонија има 900 примероци, **можеби** ќе мора да живеат во живеалишта изградени од човекот, ако се случат најлошите предвидувања за глобалното затоплување (Дневник, 3.03.2010).

БЕРОЈАТНО

Прзслówek ten najczęściej wyraża przypuszczenie, że coś się stało lub się stanie. Może także ukazywać pewność mówiącego w stosunku do tego, o czym mówi, pol. 'prawdopodobnie'.

31. Живеел извесно време во некој манастир во Синај, **веројатно** во познатиот манастир Св. Катерина (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 124).

32. **Веројатно** не се лажев, треба да имаме таков потез, но јас не можев да го најдам (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 124).

Przysłówek zastosowany w stopniu najwyższym (*најверојатно*) wyraża znaczenie – ‘wydaje mi się, wygląda na to że...’ Brak pewności zaznaczony jest dodatkowo poprzez użycie form perfektu.

33. Василиј, согласно момче ги имал **најверојатно** сите девојки во селото (СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА, 2001: 124).

Forma ta może występować także w połączeniu z negacją, za pomocą której to połączenie wyraża znaczenie pol. ‘nie jest możliwe, dopuszczalne’.

34. Во своите предавања јас одамна сум истакнувал дека не е **веројатно** тие особености [...] да се загубиле (Дневник, 16.02.2009).
35. За жал, некако успеаја да ни побегнат во натпреварот. **Веројатно** со рационалност и практичност (Дневник, 20.01.2010).
36. Грузија направила стратедиска грешка во обидот набрзина да ја заземе Јужна Осетија, и како последица го загуби регионот, **веројатно** засекогаш, јавува Ројтерс, пренесувајќи анализи на експерти за Кавказот (Дневник, 27.02.2009).
37. Македонија денеска е бајка. Имаме принц, имаме принцеза, Паско Кузман **веројатно** ќе се погрижи и зградите на Илинденска бб да заличат на дворец (Дневник, 6.09.2009).
38. Без помошта од двете непријателски земји, малку е **веројатно** дека Вашингтон ќе може да ја стабилизира ситуацијата кај нивниот сосед Ирак, за да може да ги повлече своите трупи (Дневник, 30.03.2009).
39. Пари за јазичниот собир се одобрени, но **веројатно** доцни префрлувањето, велат од ресорните министерства (Дневник, 26.10.2008).

40. Од опозицијата со Уран во седмото поле се гледа дека се работи за некаква ризична политичка игра, **најверојатно** околу името, што ќе заврши нагло и не многу среќно за нас (Дневник, 28.10.2008).
41. Паско Кузман, директор на Управата за заштита на културното наследство, вели дека според префинетоста на изработката, скулптурата **најверојатно** била направена во прилепскиот регион (Дневник, 13.10.2008).

Oprócz omówionych przysłówków w języku macedońskim środkami leksykalnymi wyrażającymi kategorię imperceptywności mogą być:

1. verba dicendi – *вели, соопшти, информира*
2. czasowniki oznaczające proces – *мисли, смета, оценува*
3. czasowniki modalne – *може, мора, треба*
4. nieosobowe formy czasownikowe – *се зборува, се слуша, се чини*
5. wyrażenie przyimkowe – *според*
6. wyrażenia modalne typu *очигледно, наводно, божем*

Podstawowym zadaniem czasowników pierwszej grupy jest wprowadzanie wyrażenia powiedzianego przez kogoś innego. W języku macedońskim wyrażenia imperceptywne oprócz czasowników mówienia zawierają najczęściej dodatkowo czasownik w perfekcie. Oprócz czasowników tej grupy znaczenia niezaświadczone, analogicznie do języka polskiego, mogą być wprowadzone za pomocą nieosobowych form czasownikowych 3 os. sg. *се зборува, се слуша, се чини*.

42. Петровски е револтиран бидејќи, како што **вели**, кога е решавано каде да се гради мостот „Око“, наместо да бидат повикани експерти за регулација на реката за да дадат стручно мислење, бил консултиран експерт од Управата за хидрометеоролошки работи, чија работа е само да го чита нивото на водата во реката (Утрински Весник, 25.01.2010).
43. Специјалната австриска единица «Кобра» и полицијата во Салзбург во изминатите пет месеци уапсиле 13 членови на косовска банда, која вршела трговија на луѓе, **соопштија** косовските медиуми (Утрински Весник, 24.01.2010).

44. Инаку, НЛБ Тутунска банка вчера ја **информираше** јавноста дека од почетокот на февруари ги намалува каматните стапки на своите кредити (Утрински Весник, 23.01.2010).

W języku macedońskim kategoria świadka jest często uwidaczniana w wypowiedziach poprzez użycie czasowników oznaczających proces typu: *мисли, смета, оценува*. Ta funkcja wyrażania znaczeń imperceptywnych uwzględniona jest w definicjach poszczególnych form zawartych w *Słowniku języka macedońskiego*:

мисли – *смета, проценува* – ‘uważa że’, ‘myśli że’, ‘ocenia’; czasownik ten wprowadza do wypowiedzi naszą ocenę omawianego wydarzenia, na przykład:

45. **Мислев** дека ќе дојдеш (Толковен речник на македонскиот јазик, 2003: 142).

46. Груевски ќе го снајде тоа што **мисли** дека никогаш нема да го снајде, вели Кескоски (Утрински Весник, 25.11.2008).

Оценува – (прен.) даде мислење, суд за вредноста или за значењето на нешто – przedstawia sądy na jakiś temat, pozwala wyrazić swoje sądy (Толковен речник на македонскиот јазик, 2003: 609).

Смета – *оценува на некој начин, има некое мислење, претполага* – czasownik ten często używany jest w formie bezosobowej, pozwala wyrazić wnioski, jakie nadawca treści formułuje na podstawie danych, jakie posiada, wiedzy, którą dysponuje, np.:

47. Го **сметаат** како подобар мајстор.

48. **Сметам** дека нема да дојде, престојот таму се смета за опасен (Толковен речник на македонскиот јазик, 2003: 238).

49. Извршниот директор на НВО „Доверба“, Кети Тодорова, **смета** дека легализацијата на дрогата ќе донесе повеќе позитивни ефекти (Утрински Весник, 25.01.2010).

W języku macedońskim często w celu zaznaczenia informacji, że przekazywana opinia nie jest autorstwa osoby mówiącej, używane jest

выражение приимковое *според*. Występuje ono zazwyczaj w połączeniu z rzeczownikiem o znaczeniu bardzo ogólnym lub zaimkiem osobowym, np. *според законот*, *според професорот*, *според тебе*, *според твојот учител*, *според него*, odpowiadające pol. ‘według prawa, według profesora, według ciebie, według twojego nauczyciela, według niego’:

50. *Според* некои научници, градот се наоѓал десно од патот (Утрински Весник, 25.01.2010).
51. *Според* него, легализацијата на лесните т.н. викенд-дроги што не создавале физичка зависност (канабис, машум и екстази) би била добредојдена појава во нашето општество (Утрински Весник, 25.01.2010).
52. Создавале зависност или не, лесните дроги, *според* ставовите на политичките претставници во државава, уште долго нема да бидат легализирани (Утрински Весник, 25.01.2010).
53. *Според* постојните закони, доколку полицијата го фати консуменот додека пуши трева или пие апчиња, тогаш ќе биде заведен како зависник од дрога, но нема да одговара кривично, освен ако кај него не биде пронајдена дрога, без разлика дали еден џоинт, таблети, неколку грама или, пак, поголемо количество (Утрински Весник, 25.01.2010).

lub z rzeczownikiem będącym nomen proprium (jak ostatni przykład)

54. *Според* професорот Ферид Мухиќ, легализацијата под контрола очигледно дава резултати во некои држави (Утрински Весник, 25.01.2010).

W celu podkreślenia sądów oczywistych, nie budzących żadnych wątpliwości w języku macedońskim, stosuje się wyrażenie *очигледно*. Słownik języka macedońskiego definiuje je jako: ‘тоа, што може јасно да се види, што е јасно, што не треба да се објаснува, докажува’ (Толковен речник на македонскиот јазик, 2003: 611).

55. Во оваа брзоплета и лекомислена трка, *очигледно*, Груевски ја губи битката со внатрешните државни проблеми и еконо-

мијата што ни оди во правец на рецесија, од што, всушност, сме најзасегнати како граѓани (Утрински Весник, 25.01.2010).

Kolejnym leksemem zaliczanym do partykuł i pozwalającym autorowi wypowiedzi zaznaczyć, że powołuje się na czyjąś opinię, której nie jest pewien, jest *наводно* – ‘rzekomo, podobno’.

56. *Наводно* студирал во странство.

57. Притоа еден од непознатите откако го прашал за врска со некоја девојка, *наводно* почнал да му упатува пицости и погрдни зборови, по што извадил пиштол од појас и го репетираше (Вечер, 25.01.2010).

58. Исто така, беа презентирани и фактурите што *наводно* Јакимовски ги потпишувал, а со нив биле исплаќани огромни суми на неговата невладината организација (Вечер, 24.01.2010).

Także partykuła *божем*, pol. ‘niby, podobno, rzekomo’, stosowana jest w celu wyrażania powątpiewania w to, o czym się mówi. Za pomocą tego leksemu wyrażana jest wątpliwość w prawdziwość omawianego wydarzenia:

59. Тогаш наскоро било објавено дека *божем* Кушо е убиен, а наместо него бил погребан некој друг (Вечер, 25.01.2010).

60. Некои го прават тоа несвесно и наивно, *божем* во име на некаков патриотизам, а најодговорните намерно го прават тоа купувајќи време, моќ и пари во чекалницата близу до НАТО и до ЕУ, но, сепак, не внатре (Утрински Весник, 14.01.2010).

61. Последната дебата за македонскиот избор „Песна за Евровизија“ и несфатливите јазични бариери што сами си ги сидаме (а *божем* сме за уривање на границите околу нас) многу добро покажуваат дека имаме Евровизија, но немаме европска визија (Дневник, 20.05.2009).

Kolejną grupę środków leksykalnych wyrażających znaczenia imperceptywne stanowią czasowniki modalne, takie jak *може*. Według *Słownika języka macedońskiego* czasownik ten posiada 3 znaczenia:

1. Mieć siłę do zrobienia czegoś – *можам да трчам брзо.*
2. Móc, mieć pozwolenie – *може ли да влезам?*
3. Formy bezosobowe – możliwe że – *не може да чекаме повеќе* (Толковен речник на македонскиот јазик, 2003: 152).

Osobną funkcję *може* pełni jako wyraz modalny, synonimiczny z *можеби*, definiowany przez Koneskiego jako 'brak przeszkód do realizacji czegoś' (КОНЕСКИ, 2000: 126). Wyraz *може* jest w stanie wyrazić modalność epistemiczną ('wiem że, jestem przekonany, że'), która dotyczy wiedzy czy przekonań osoby odnoszącej się do wypowiedzi.

Bardzo często czasownik ten wyraża modalność deontyczną, która odnosi się do powinności i zakazów ('jest nakazane że, jest дозволено że').

Zdanie:

Таа може да вози кола утре

może być zrozumiane jako:

*Ona najprawdopodobniej będzie jutro prowadzić samochód lub
Ona może (wolno jej) jechać jutro samochodem.*

Spotykane są przykłady typu:

62. Американската служба за геолошко истражување (УСГС) оцени дека потресите на Хаити, по земјотресот што го погоди главниот град на островската земја на 12 јануари, најверојатно ќе продолжат во наредните месеци, **може** и години (Дневник, 17.01.2009).
63. Но, се сомневаат дека **може се'** почестите преминувања во нивната партија би можеле да бидат мотив за овој чин (Дневник, 24.03.2009).

Drugim czasownikiem należącym do tej grupy jest *мора*, które według Słownika języka macedońskiego posiada następujące znaczenia:

1. 'Robić coś wbrew (swojej) woli, mieć obowiązek zrobienia czegoś' – *Мораш да го изедеш месото;*

2. ‘Trzeba, jest potrzebne’ – Таа **мора** да стане правило во работењето.

W celu podkreślenia przekonania o tym, co jest wyrażone za pomocą konstrukcji z partykułą *да* – **Мора** да ги видел некој.

W celu podkreślenia odmiennego zdania, myślenia – **Мора** секаде да си го пика носот (Толковен речник на македонскиот јазик, 2003: 163).

Użycie w zdaniach przedstawia się następująco:

64. Постојат прописи што **мора** да ги исполнува еден автопар (Дневник, 30.04.2009).

65. Кога разговарате со администрацијата тоа **мора** да биде со љубезен тон и без провокации (Дневник, 01.04.2009).

Часовник *треба* jest jeszcze jednym z czasowników modalnych języka macedońskiego, mogących wyrażać kategorię świadka. Podstawowe znaczenie tej formy zamieszczone w Słowniku języka macedońskiego to:

‘Potrzebne jest’ – **треба** да знаете, така **требало** да биде

Wyraża następstwo wydarzeń, kolej rzeczy – кога веќе ве поканија, **требаише** да дојдете.

Wyraża prawdopodobieństwo, możliwość – судејќи по изгледот и по движењето, овој човек **треба** да е некој странец (Толковен речник на македонскиот јазик, 2003: 392).

Analogicznie do poprzednich form modalnych, także ten czasownik może wyrażać modalność zarówno epistemiczną, jak i deontyczną. Zdanie:

Треба да е лекарот

może być zrozumiane:

To najprawdopodobniej jest/będzie lekarz lub

On powinien być lekarzem i konieczne jest, by był lekarzem.

Zastosowanie tego czasownika w przykładach:

66. Почнаа подготвителните работи за изградба на пешачки-от мост што **треба** да го поврзе Бит-пазар со Здравствениот дом, од другата страна на булеварот Крсте Мисирков (Дневник, 29.01.2010).
67. За да го купи во кеш со просечна македонска плата, нашиот граѓанин ќе **треба** да работи најмалку две години и тоа само за автомобилот (Дневник, 20.07.2009).

Wykładowiki imperceptywności w języku polskim

W języku polskim wyróżnia się trzy typy wykładników znaczeń imperceptywnych: intonacyjne, leksykalne i morfologiczne (Roszko, 1993: 79).

Pierwszy z tych wykładników występuje w zdaniach w połączeniu ze środkami leksykalnymi. Sama intonacja nie może wyrażać znaczeń imperceptywnych. Występując samodzielnie, najczęściej wyraża negatywny stosunek mówiącego do tego, o czym mówi.

Zdania:

Mówią, że Anna nie spowodowała wypadku i
Mówią, że Anna nie spowodowała wypadku ^(int)

różnią się swoim znaczeniem. Zdanie pierwsze informuje odbiorców, że prawdopodobnie to nie Anna była sprawczynią wypadku. Zdanie drugie wyraża powątpiewanie nadawcy treści w to, że Anna jest niewinna, realizowane jest w intonacji o charakterze kadencji.

W języku polskim modalna kategoria imperceptywności nie jest zgramatykalizowana, ale nasz język dysponuje wieloma różnorodnymi środkami leksykalnymi do jej wyrażania. Można je podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowić będą leksemy, które zawsze wyrażają kategorię świadka, jak na przykład: *jakoby*, *rzekomo*, *ponoć*, a drugą te, które znaczenie to oddają tylko w odpowiednim kontekście, na przykład ‘mówić, powiadać’. W celu wskazania źródła informacji stosuje się przyimek *we-*

dług połączony z rzeczownikiem lub zaimkiem w dopełniaczu, na przykład:

1. **Według** pana profesora każda rzecz ma swoje odwieczne miejsce i swoje zadania (GW, 2.05.2007).
2. **Według** rzecznika portu w Dortmundzie do incydentu doszło o godzinie 7.05 (www.wiadomości.wp.pl, 3.01.2010).
3. **Według** danych Stowarzyszenia Doradców Prawnych, obecnie w Polsce jest ok. 300 tysięcy osób z wykształceniem prawniczym (www.pomocstudentom.pl, 4.01.2010).

Zjawisko imperceptywności może być także sygnalizowane w tekście za pomocą wtrąceń rozpoczynających się od spójnika *jak* połączonego z czasownikiem *powiadać*, *twierdzić*, *mówić*, a także w momencie stosowania takich środków leksykalnych jak *”Chodzą słuchy, że...”*, *„Pogłoska o tym, że...”*, np.:

4. **Jak** nieoficjalnie **mówią** pracownicy spółki, propozycję nie do odrzucenia złożyły przedsiębiorstwu władze miasta (GW, 11.07.2006).
5. **Jak podają** francuskie media, ostatnia część tournée gwiazdora była ubezpieczona na kwotę 10 milionów euro (www.wiadomości.wp.pl, 16.12.2009).
6. **Jak twierdzą** eksperci, na przeprowadzenie remontu potrzeba minimum od ośmiu do dziesięciu miesięcy (GW, 24.12.2009).
7. **Chodzą słuchy, że** w drukarni zrezygnują z nocnej zmiany (GW, 1.04.2007).
8. Wśród gazowników krąży **pogłoska, że** mógł to być odwet na rządzie (GW, 9.10.2006).

Poniżej przedstawiam charakterystykę poszczególnych leksemów należących do obu grup. Przykłady przytoczone w pracy pochodzą z artykułów prasowych zamieszczonych w Internecie.

BODAJ

Leksem *bodaj* najczęściej funkcjonuje w stylu publicystycznym. W zdaniu przeważnie występuje po czasowniku lub w pozycji inicjalnej. Potocznym jego wariantem jest *bodajże*.

9. *Ta fabryka jest **bodaj** największą w Europie i jedną z największych na świecie* (GW, 1.04.2007).
10. *Młoda, **bodaj** najmłodsza w lidze, marnie opłacana, **bodaj** gorzej w lidze, stała się utrapieniem nawet dla tych najbardziej doświadczonych i najbogatszych* (GW, 30.12.2009).
11. *To **bodaj** jedyny przykład modernistycznej willi, w której zachowały się oryginalne wnętrza* (GW, 20.12.2009).
12. ***Bodaj** najbardziej obleganymi przez widzów seansami we Wrocławiu były pokazy „Tlenu” Iwana Wyrpajewa z Karoliną Gruszką* (GW, 20.12.2009).
13. *Mały eksperyment przeprowadzony przez nas wczoraj w redakcji wykazał, że **bodaj** nikomu w Polsce nie trzeba wyjaśniać, kim jest ten pan i co zrobił* (www.info.sport.pl).
14. *Abrams – po pierwsze – napisał absolutnie powalającą pierwszą scenę pierwszego odcinka, **bodaj** najlepszy początek w historii seriali* (GW, 18.12.2009).
15. *DomBank nie znalazł się w pierwszej dziesiątce, a jest to **bodaj** jedyny bank, który udziela kredytów osobom mającym kiepską historię kredytową* (GW, 27.10.2009).
16. *Orange kusi klientów, którzy wykupią comiesięczny abonament, **bodaj** rekordową na rynku liczbą darmowych minut* (GW, 4.10.2009).
17. *Ostatnie miesiące to **bodaj** najtrudniejszy okres w dziejach tej firmy* (GW, 7.11.2009).
18. *To **bodaj** najgorszy rok w działalności Płockiej Galerii Sztuki, odkąd w 2006 r. przeniosła się do nowej siedziby przy Sienkiewicza* (GW, 20.12.2009).

JAKOBY

Jakoby jest jednym z najczęściej stosowanych wykładników imperceptywności w języku polskim. Dzieje się tak dlatego, że ma on niski stopień odrzucenia prawdziwości powtórnie przekazywanych treści (KOSZKA-TOSZEWA, KORYTKOWSKA, ROSZKO, 2007: 179). *Jakoby* pełni podwójną funkcję łącznika i wykładnika znaczeń imperceptywnych. Może to wpływać na osłabienie dystansu nadawcy w stosunku do opisywanego wyda-

rzenia. Możliwe, że spowodowało to ukształtowanie się konstrukcji *mieć* + *infinitivus* w celu wzmocnienia treści imperceptywnych (KOSIESKA-TOSZEWA, KORYTKOWSKA, ROSZKO, 2007: 179).

Jakoby w większości przypadków może w tekście zastąpić praktycznie każdy inny wykładnik imperceptywności. Nie zawsze natomiast istnieje taka możliwość zamiany w drugą stronę. W zdaniach *jakoby* raczej nie występuje w pozycji inicjalnej, nie jest używane także w zdaniu głównym, w którym dominują *ponoć*, *podobno*, *rzekomo* (KOSIESKA-TOSZEWA, KORYTKOWSKA, ROSZKO, 2007: 180).

Często wykładnik ten stosowany jest w zdaniach w połączeniu z czasownikami z grupy *verbum dicendi*, np. *mówi się jakoby*, *twierdzi jakoby* itp.

19. Zdementował tym samym doniesienia pasażerów feralnego lotu, **jakoby** zamachowiec dostał się na pokład bez okazania dokumentów (www.newsweek.pl, 30.12.2009).
20. Sheen zaprzecza, **jakoby** groził żonie (www.wiadomości.wp.pl, 29.12.09).
21. Wśród listów znalazły się m.in. donosy do wojewody na Jakutę i jej koleżankę Elżbietę Rusielewicz. Rega zaprzeczył, **jakoby** to on był autorem donosów i zawiadomił prokuraturę, że ktoś włamał się do jego skrzynki (GW, 29.12.2009).
22. Władze w Iranie wielokrotnie zaprzeczały, **jakoby** na terytorium Iranu ukrywała się rodzina przywódcy Al-Kaidy (GW, 23.11.2009).
23. Supermarkety zaprzeczają, **jakoby** zachęcały do nieodpowiedzialnego picia, ale wskazują, że alkohol jest towarem jak każdy inny (GP, 20.12.2009).
24. Premier Rosji Władimir Putin zaprzeczył w czwartek, **jakoby** w styczniowych wyborach prezydenckich na Ukrainie popierał Tymoszenko (www.tvp.info.pl, 3.12.2009).
25. Minister nie potwierdził informacji, **jakoby** Polska starała się kupić od Szwecji nadwyżkę szczepionki przeciwko świńskiej grypie (GW, 2.12.2009).
26. Zaprzecza, **jakoby** pieniądze zostały już rozdzielone (GW, 9.12.2009).

NIBY

Niby jest rzadko używanym wykładnikiem znaczeń imperceptywnych ze względu na to, że jest partykułą wieloznaczną. Użycie *niby* do wyrażania kategorii świadka często wymaga odpowiedniego szerszego kontekstu, aby właściwie zrozumieć przekazywane treści. Partykuły tej można używać także w celu osłabienia siły wypowiedzanych treści, wyrażen nacechowanych hipotetycznie.

27. Agata **niby** siedziała w fotelu, **niby** słuchała męża, ale tak naprawdę czuła, że wpada w czarną szczelinę między skałami (GW, 30.10.2009).
28. To jest myślenie **niby** nowoczesne, ale tak naprawdę niebawale archaiczne (GW, 30.11.2009).

PODOBNO

Leksem ten, analogicznie do *jakoby*, jest jednym z najczęściej stosowanych zarówno w tekstach mówionych, jak i pisanych, wykładnikiem imperceptywności. W zdaniu na ogół występuje na jego początku, ale może także zajmować miejsce przed lub po czasowniku czy przymiotniku, co wynika ze znacznej ruchomości szyku polskiego zdania. Rzadko jednak występuje na końcu zdania, ma to miejsce w stylu potocznym:

29. W Irlandii znalazł sobie kobietę, **podobno**. Coraz rzadziej lata do Polski.

Jego obecność w tym miejscu wyraźnie zaznacza fakt, że autor przedstawianych wydarzeń nie wierzy w ich prawdziwość. *Podobno* może nacechowywać imperceptywnie całą wypowiedź lub tylko jej część. W wypowiedzeniach mogą występować wersje pochodne i fleksyjne tego leksemu w postaci *podobnie*, *podobność*.

30. Putin ma niesłubnego syna z tą panią? **Podobno**... (GW, 18.12.2009)
31. **Podobno** przyrodnicy natknęli się na tego drapieżnika w Puszczy Piskiej (GW, 1.01.2010).
32. Grypa pokonała szkołę. **Podobno** w aptekach wykupiono już wszystkie maseczki (GW, 4.11.2009).

33. Włodarze Polonii za odejście zawodnika przed końcem kontraktu *żądadą podobno* półtora miliona złotych (GW, 1.01.2010).
34. Wywieźli go do lasu, bo *podobno* wybił szybę (GW, 21.09.2009).
35. *Podobno* pochodzi z wioski pod Warszawą. *Podobno* przyjechał do Nowego Jorku na rok, a został na zawsze. *Podobno* pracował przy azbestach, *podobno* pięć lat temu, w Wielkanoc, ktoś mu w kościele portfel wyciągnął pełen pieniędzy (GW, 1.01.2010).
36. *Podobno* złapali szefa irackiej al Kaidy (GW, 23.04.2009).
37. Chcę poczuć zapach Prowansji. *Podobno* pachnie ziołami (GW, 7.07.2008).
38. Spodek *podobno* obrośnie potężnym igmami (GW, 27.03.2008).
39. Spotkanie prezydentowych Polski i Rosji *podobno* w dobrej atmosferze (GW, 13.05.2007).
40. Korupcji w wielkopolskiej służbie zdrowia *podobno* nie ma (GW, 6.03.2007).

PONOĆ

Według badaczy jest rzadko używane w języku polskim⁹: najczęściej występuje w stylu potocznym, w zdaniach krótkich, chociaż jak widać z załączonych przykładów, długość/krótkość zdania nie musi być cechą związaną z użyciem *ponoć*. Może zajmować pozycję inicjalną w wypowiedzi lub znajdować się na jej końcu (KOSKA-TOSZEWA, KORYTKOWSKA, ROSZKO, 2007: 183–184).

41. Leśnicy mają nową i *ponoć* skuteczną broń na kłusowników (GW, 21.12.2009).
42. Biła staruszków, przyznała się do winy i *ponoć* żałuje (GW, 13.10.2008).
43. Przed sądem tłumaczył się, że działał w samoobronie, a zaczął pić kobietę, bo „dziwnie na niego patrzyła”. *Ponoć* przestraszył się, gdy zaczęła mówić w niezrozumiałym języku. Po angielsku (GW, 30.12.2009).

---

⁹ Autorzy swój sąd opierają na analizie komputerowych baz językowych oraz Internetu, która dowodzi, że częstość użycia tego wykładnika jest niższa od leksemu *PODOBNO* w tekstach o wysokim stylu. Także w wersji komputerowej *Słownika języka polskiego PWN* leksem ten opatrzony jest kwalifikatorem chronologicznym *przestarzałe i książkowe*.

44. Edyta Górniak chciała taką samą garderobę, ale jej nie otrzymała. **Ponoć** potraktowała to jako policzek (www.plotek.pl, 30.12.2009).
45. Austriacy **ponoć** przygotowują film o obronie Wiednia (GW, 29.12.2008).
46. Informator tygodnika „Party” donosi, że córka byłego prezydenta ma zostać gwiazdą telewizji publicznej. **Ponoć** Ola ma poprowadzić program rozrywkowy na antenie Dwójki (www.plotek.pl, 28.12.2009).
47. Chwilę później niebo rozświetli **ponoć** największy w Polsce pokaz sztucznych ogni (GW, 30.12.2008).
48. Otóż panowie spod tego znaku zodiaku mają **ponoć** skłonność do niepoprawnego optymizmu i w każdej, nawet najbardziej beznadziejnej sytuacji potrafią znaleźć pozytywny aspekt (www.info.sport.pl, 16.12.2009).
49. My postanowiliśmy oddać głos liczbom. **Ponoć** one nie kłamią (GW, 23.12.2008).
50. Wyobraź sobie, że jest kryzys. Może być ten, którego w Polsce **ponoć** nie ma (GW, 13.05.2009).
51. Większość uczniów w ogóle nie podjęła próby rozwiązania zadań otwartych. **Ponoć** zrobili to celowo, żeby w maju matura była jeszcze łatwiejsza (GW, 14.12.2008).
52. Przed zatrzymaniem prowadzili przeszukania w kilku miejscach. **Ponoć** znaleźli mocne dowody na istnienie nielegalnego procederu (GW, 17.12.2009).
53. **Ponoć** miał dostać pracę w myjni samochodowej (GW, 13.05.2007).
54. Są młodzi, uzdolnieni i pewnie wygrają, bo ich występy **ponoć** chwytają za serca. Pisze **ponoć**, bo mnie jakoś nie zachwycają (www.plotek.pl, 5.12.2009).

RZEKOMO

Leksem ten jest charakterystyczny dla języka mówionego, często występuje w środkach masowego przekazu, lecz możemy go także spotkać w tekstach naukowych.

55. Okazało się, że obaj **rzekomo** poszkodowani byli pijani i nie mieli ochoty szybko wracać do domów (GW, 2.01.2010).

56. Po chwili do rozmowy dołączył kolejny mężczyzna podający się za lekarza, który **rzekomo** rozumiał język pierwszego i tłumaczył zdania wypowiedzane przez obcokrajowca (GW, 22.12.2009).
57. Niespełnione są żadne obietnice, wciąż czekamy na wybory, po których **rzekomo** ma być lepiej, ale wcale nie ma jasności, czy naprawdę będzie lepiej (GW, 14.12.2009).
58. Wysoka prędkość wpływa **rzekomo** na obniżenie temperatury (GW, 22.12.2009).
59. **Rzekomo** miał też zaniżyć wartość orderów, które kolekcjonował, a CBA ponoć wytknęła mu również zasiadanie w Radzie Fundacji Uniwersytetu Ekonomicznego (GW, 14.12.2009).
60. **Rzekomo** miał zaniżyć powierzchnie nieruchomości o dwa metry kwadratowe (GW, 14.12.2009).
61. W sierpniu 2008 wpłaciliśmy w czwórkę po 700 zł, zasugerowano nam, że lepiej będzie poczekać do połowy września, bo **rzekomo** wtedy studenci wracają do domu i robi się luźniej (GW, 16.12.2009).
62. Sprawcy zbierali pieniądze **rzekomo** na rzecz związku głuchoniemych (GW, 10.12.2009).
63. Zbiórkę pieniędzy na ratowanie **rzekomo** chorego dziecka organizowali również na stadionie Wisły (GW, 8.12.2009).
64. Z materiałów CBA – które przeciekły do mediów – wynikało, że cały przetarg był **rzekomo** ustawiony pod katarskiego inwestora z naruszeniem prawa (GW, 26.11.2009).
65. **Rzekomo** przepustki te zwalniają również z opłat parkingowych i odpowiedzialności za wypadki drogowe (GW, 7.12.2009).
66. Wziął też niemal 80 tys. zł zaliczek z kasy, które **rzekomo** przeznaczył na reklamę i promocję firmy na giełdzie (GW, 6.12.2009).
67. Sprawczyni, zawierając umowy, korzystała z druków i pieczętki firmy, którą **rzekomo** reprezentowała (GW, 7.12.2009).
68. Wczoraj w nocy 26-letni Piotr A. zgłosił się do komendy policji w Wyszku i powiedział funkcjonariuszom historię, która **rzekomo** mu się przydarzyła (GW, 19.11.2009).
69. Żłodzijska szajka próbowała wyłudzić odszkodowanie za **rzekomo** skradzione, luksusowe auto (GW, 3.04.2006).

70. *Oszuści wyłudniają od nich pieniądze za spowodowany **rzekomo** przez dzieci lub wnuki wypadek* (GW, 14.10.2009).
71. *Za każdym razem po podaniu leku uczestnicy badania grali na komputerze w grę losową. **Rzekomo** z innym uczestnikiem badania, ale w rzeczywistości przebiegiem gry sterował komputer* (GW, 17.11.2009).

W języku polskim istnieją jeszcze inne wykładniki leksykalne kategorii świadka. Umieszczane są one w drugiej grupie, ze względu na to, że w ich przypadku o tym, czy wyrażają one treści imperceptywne, decyduje przede wszystkim kontekst.

JAKBY

- (1) *Jakby go lekko trącił.*
- (2) *Ale czy on prawdę powie?* (KOSZKA-TOSZEWA, KORYTKOWSKA, ROSZKO, 2007: 185).

Wyizolowane pierwsze zdanie nie wskazuje na imperceptywny charakter wypowiedzi. Dopiero kontekst nadany przez zdanie drugie wskazuje na to, że może mieć ona taki charakter.

72. *Remontujemy, **jakby** kryzysu nie było. Mimo kryzysu Polacy nie przestali remontować swoich domów i mieszkań – wynika z najnowszych danych Ministerstwa Finansów o wysokości zwrotu VAT za materiały budowlane* (GW, 15.08.2009).
73. *Niemcy świętują, **jakby** zdobyli mistrzostwo świata* (GW, 8.07.2006) – w dalszej części artykułu jest informacja o tym, że faktycznie zajęli oni trzecie miejsce.

JAK GDYBY

74. *Występuje sam, ale generuje taką ilość dźwięków, **jak gdyby** gdzieś za plecami przygrywał mu starannie ukryty zespół...* (GW, 17.11.2009)
75. *Drzewiecki traci stanowisko, **jak gdyby** ostateczny upadek polityka już się dokonał...* (GW, 10.08.2009)

NIEJAKO

Używany w języku polskim stosunkowo rzadko, dla zaznaczenia, że nasza wypowiedź jest do pewnego stopnia prawdziwa, zwłaszcza jeśli nie interpretować jej dosłownie (*Słownik języka polskiego*, 2007).

76. *To, że język angielski swą powszechnością **niejako** wyparł język esperanto, w niczym nie umniejsza zasług Zamenhofs* (GW, 30.11.2009).

PRAWDOPODOBNIEM, ZDAJE SIĘ, CHYBA

77. *Mimo szybko podjętej przez sanitariuszy pogotowia reanimacji, pasażerki nie udało się uratować. Powodem śmierci kobiety był **prawdopodobnie** zawał serca* (GW, 19.12.2009).
78. *Przedterminowe wybory parlamentarne na Ukrainie **prawdopodobnie** odbędą się w październiku* (GW, 30.09.2009).
79. ***Prawdopodobnie** w czwartek Stany Zjednoczone podejmą próbę zestrzelenia swego satelity... poinformowała we wtorek telewizja CNN, powołując się na źródła wojskowe* (GW, 19.02.2008).
80. ***Prawdopodobnie** Norwegia i Finlandia otworzą dla Polaków swoje rynki pracy od 1 maja* (GW, 31.01.2006).
81. ***Prawdopodobnie** gospodarzem przyszłorocznego spotkania będzie jedno z dużych miast Zachodniej Europy* (GW, 15.09.2009).
82. *Turyści **prawdopodobnie** sami wywołali lawinę* (GW, 30.12.2009).
83. *Wybraliśmy się tutaj, bo to **chyba** największa impreza w Polsce, a w takich chwilach jak Nowy Rok trzeba być z innymi ludźmi* (GW, 30.12.2009).
84. ***Zdaje się**, że przedterminowych wyborów w Czechach nie będzie* (GW, 16.09.2009).

KONSTRUKCJA MIEĆ + INFINITIVUS

Konstrukcja ta jest wykładnikiem niewzmocnionych znaczeń imperceptywnych, a dopiero w połączeniu z wykładnikami leksykalnymi nabiera takiego charakteru (KOSESKA-TOSZEWA, KORYTKOWSKA, ROSZKO, 2007: 187).

Znaczenie konstrukcji *mieć + infinitivus* nie wykrystalizowało się jeszcze do końca w języku polskim. Staje się ono nieczytelne w momencie pozbawienia go kontekstu czy konturu intonacyjnego (ROSZKO, 1993: 98).

Językoznawcy polscy wyróżniają kilka funkcji, które może pełnić powyższa konstrukcja:

1. funkcja informowania o akcji zamierzonej, zaleconej,
2. funkcja informowania o imperceptywności – stosowanie konstrukcji *mieć + infinitivus* do oznaczania czynności, które osobie mówiącej wydają się być wątpliwe,
3. funkcja informowania o irrealności,
4. funkcja wyrażania prawdopodobieństwa,
5. funkcja wyrażania optatywności,
6. funkcja wyrażania warunkowości (por. SZYMAŃSKI, 1991: 78–79).

W mojej rozprawie rozpatruję funkcję wyrażania znaczeń imperceptywnych omawianej konstrukcji. Po raz pierwszy na fakt ten zwróciła uwagę w artykule *Miejsce konstrukcji z czasownikiem mieć w polskim systemie werbalnym* Topolińska w zdaniach typu:

On to właśnie miał być autorem cytowanej sentencji (por. SZYMAŃSKI, 1991: 85).

Jednak często znaczenie tego wyrażenia nie jest jednoznaczne, wówczas w zdaniu towarzyszą im wykładniki leksykalne, na przykład:

85. *Miał go rzekomo dokonać przy pomocy granatnika* (GW, 23.11.2009).
86. *Skarb państwa miał rzekomo ponieść straty* (GW, 17.10.2009).
87. *XY na razie buduje autostrady i zaprzecza, jakoby miał zmienić pracę* (GW, 25.09.2009).
88. *To samo twierdzą Pakistańczycy, którzy dodatkowo tradycyjnie zaprzeczyli, jakoby słynny terrorysta miał wędrować po pakistańskim terytorium* (GW, 25.06.2009).

Język polski do wyrażania kategorii świadka wykorzystuje też verba dicendi i informowania, takie jak na przykład: *mówić, twierdzić, informować, powiadać, podawać, utrzymywać*. Leksemy te stają się wykładnikami imperceptywności w odpowiednim kontekście czy konsytuacji, często analogicznie do konstrukcji *mieć + infinitivus* w połączeniu z leksemami z grupy pierwszej.

89. Dopytywany uściślił, że **miał** on zostać Naczelnym Dowódcą Sił Zbrojnych NATO (GW, 10.04.2010).
90. Twierdzi, że **miał** się spotkać z szefem MSZ Gruzji... (www.wprost.pl, 2.01.2008).

Morfologiczne wykładniki kategorii świadka w języku macedońskim

Chociaż w języku macedońskim istnieją leksykalne wykładniki imperceptywności, to jednak do jej wyrażania częściej używane są środki morfologiczne. Ogólnie można powiedzieć, że do tej grupy możemy zaliczyć wszystkie czasy, które w swej strukturze zawierają I-formę. Autor przekazując jakąś informację, musi jednak przestrzegać zasad następstwa czasów. W zależności od tego, który z nich był użyty w wypowiedzi pierwotnej, we wtórnej należy zastosować jego odpowiednik. Na przykład, gdy informacja podstawowa zawiera aoryst, przy przekazywaniu jej dokonujemy zmiany na *минато неопределено свршено време* na przykład:

1. *Прочита го весникот? – Тој го праши дали го прочитал весникот.*

Gdy w zdaniu pierwotnym użyty jest czas teraźniejszy lub imperfekt, należy w wypowiedzi wtórnej użyć *минато неопределено несвршено време*:

2. *Беше ли на појадок? – Тој го праши дали бил на појадок.*

W przypadku zdań w czasie *идно* lub *минато-идно* przekształcamy je za pośrednictwem *идно прекажано време*:

3. *Утре ќе одам во Варшава. – Утре ќе сум одела во Варшава.*

Dla konstrukcji *има-perfekt* lub *има-plusquamperfekt* stosuje się zmianę czasownika *има* na *минато неопределено време (имал)* (por. Минова-Ѓуркова, 2000: 167–168).

Wybór odpowiedniego czasu związany jest także z charakterystyką modalną zdania, czyli stosunkiem mówiącego do opisywanych zjawisk. Może on opowiadać w odpowiedniej formie o zdarzeniach, które zna ze słyszenia – *Дошол Петре*, ale może także tak ująć opowieść o zdarzeniach, w które wierzy, ale są dla niego bardzo zaskakujące:

4. *Тој бил лекар!*

W tej samej formie może podawać opinie na swój temat, przekazane przez innych:

5. *Ја сум бил пијаница!*

6. *Тој ќе ме учил дека немам право така да постапам!* (Конески, 1987: 465)

Do przekazywania informacji na temat wydarzenia, które zostało nam zrelacjonowane przez inne osoby, używamy form czasu *минато неопределено време*. Najbardziej sytuacja taka występuje przy czasowniku użytym w pierwszej osobie, ponieważ przy jej pomocy opowiada się o wydarzeniach, w których nadawca przekazu brał udział. Mimo to także tutaj możemy się spotkać ze zjawiskiem imperceptywności – w przypadkach przekazywania wiadomości o nas samych, które były nam przedstawione przez inne postronne osoby. Występują tutaj dwie sytuacje:

a) kiedy zgadzamy się z przekazanymi informacjami, ponieważ nie możemy stwierdzić, czy tak było naprawdę – na przykład:

7. *Ми кажувала мајка ми, кога сум била мала, често сум ги гледала птиците.*

8. *Сум имал одвај две години кога татко ми не оставил и заминал во странство* (Конески, 1987: 467).

W tym przypadku narrator nie pamięta, czy rzeczywiście tak było lub całkowicie się z tym zgadza.

b) kiedy narrator zajmuje osobiste – ironiczne lub nie – stanowisko na temat tego, co zostało powiedziane:

9. *Јас сум му ги зел книгите!*

Często spotykamy się ze zdaniami, w których forma 2 czy 3 osoby wiąże się z formą osoby 1, która już oznacza bezpośrednie stwierdzenie:

10. *Ти си дошол, ама јас не сум била дома* (КОНЕСКИ, 1987: 478).

Час минато неопределено ma długą tradycję, stosowany jest często w opowiadaniach ludowych, rozpoczynających się zazwyczaj formułą *Си бил еден...* Lecz w dalszej części opowiadania możemy zauważyć, jak autor celowo zmienia formy czasu przeszłego, stosując zarówno określone, jak i nieokreślone, przez co ukazuje swoje stanowisko wobec opisywanego wydarzenia. Chwilami możemy mieć wrażenie, jakby akcja rozgrywała się przed oczyma opowiadającego, podczas gdy kolejne zdanie zawiera już formy właściwe opowieści.

Do opisywania i przekazywania informacji o wydarzeniach możemy w języku macedońskim użyć także formy czasu zaprzeszłego – *предминато време* – ale tylko wtedy, gdy forma czasownika pomocniczego sprowadzona jest do roli elementu stylistycznego. Najwyraźniej jest to widoczne przy użyciu dla wszystkich osób formy czasownika *беше* – na przykład pomiędzy formami *тие дошле* – *тие беа дошле* nie ma merytorycznej różnicy, mimo że zastosowane zostały różne czasy.

W wypowiedziach Macedończyków spotykamy się z niekonsekwencją w użyciu form kategorii świadka, ale wynika to przede wszystkim z subiektywnego faktu uznania przez nadawcę bądź źródła informacji, bądź też samej informacji za wiarygodną. Zabieg ten bywa stosowany w celu uwiarygodnienia przekazu, dlatego też nie można mówić o niewłaściwym użyciu języka.

***Минато неопределено време* jako wykładnik kategorii świadka**

Час минато неопределено време, jak już wcześniej wspominałam, składa się z czasownika pomocniczego *сум* oraz l-formy. Może być tworzony od czasowników dokonanych (*минато неопределено свршено време*) oraz od form niedokonanych (*минато неопределено несвршено време*). Obie te konstrukcje są używane w języku macedońskim do wyrażania zdarzeń, których autor wypowiedzi nie był świadkiem, lecz zostały

mu one przedstawione przez inne osoby. Różne możliwości wystąpienia takich sytuacji zostały opisane przez Koneskiego w *Gramatyce* (КОНЕСКИ, 1987: 459–481). Na przykład jeśli powiemy *мој падна* – oznacza, że byliśmy świadkiem tego wydarzenia, natomiast poprzez zdanie *мој паднал* ukazujemy, że nie możemy zaświadczyć, że tak się stało, lecz wiemy o tym od osób trzecich. W języku macedońskim często użytkownicy rodzimego języka łączą z kategorią świadka pojęcie określoności/nieokreśloności. Określoność jest wykładnikiem zdarzenia bezpośrednio zaświadczonego, natomiast nieokreśloność – przekazu niezaświadczonego.

Czas *минато неопределено време* oprócz przekazywania zdarzeń, które miały miejsce w przeszłości, może być także używany do informowania o tym, co ma miejsce w teraźniejszości lub będzie miało w przyszłości.

Użycie czasu *минато неопределено време* do bezpośredniego przekazu jest związane głównie z 1 osobą liczby pojedynczej czy mnogiej. Używamy go do stwierdzenia jakiegoś faktu ze względu na to, że wypowiedzi w 2 czy 3 osobie mają już charakter przekazu pośredniego, na przykład:

11. *Сум ти кажувал сто пати, нели ти се здодеало да слушаш?*
12. *Јас не еднаш сум го отворил сосем срцево пред тебе.*
13. *Јас и во Америка сум паѓал во затвор* (КОНЕСКИ, 1987: 465).

W języku macedońskim spotykamy także typy zdań, w których formy *минато неопределено време* mogą być zastąpione odpowiednim czasem *минато определено*. Na przykład zdanie:

14. *Јас сум рекол и пак велам – со деца матеница не се срка, оти ќе те испркаат.*

zmienione na:

15. *Јас реков и пак велам – со деца матеница не се срка, оти ќе те испркаат.* (КОНЕСКИ, 1987: 465)

od razu sugeruje określony moment w przeszłości, kiedy zdarzenie miało miejsce. Zdanie pierwsze natomiast pokazuje tylko, że działanie się odbyło, a co więcej, mogło się to wydarzyć nawet kilka razy.

W przypadku zdań w 2. i 3. osobie przekaz bezpośredni ma miejsce rzadko i wymaga określenia warunków, kiedy może wystąpić.

Pierwszym z nich jest powiązanie z pierwszą osobą, kiedy to wydarzenia mogą być przez nią zaświadczone. Na przykład, jeśli powiemy:

16. *He си бил одамна кај мене,*

przez samo to, że ma związek z osobą mówiącą wyraża bezpośrednio wypowiedzi. Jeśli natomiast zdanie będzie brzmiało

17. *He си бил одамна кај нив,*

będzie rozumiane jako przekaz pośredni. Dopiero uzupełnienie poprzez wyrażenie

јас лично знам дека...

może zmienić jego charakter na przekaz bezpośredni (КОНЕСКИ, 1987: 468).

Czytając opowiadanie czy powieść, czytelnik często utożsamia się z głównym bohaterem. Dlatego też użyte w nich formy *минато неопределено време* pozwalają nam odebrać wypowiedź jako przekaz bezpośredni. W niektórych przypadkach można użyć czasu *минато неопределено*, kiedy jesteśmy przekonani, że coś się wydarzyło właśnie w ten sposób, jak myślimy. Zdanie:

18. *Ти си направил штета, никој друг*

wskazuje nam, że autor nie widział zdarzenia, nie dowiedział się o nim od osób trzecich, ale jest z jakichś powodów przekonany o tym, o czym mówi.

Czasami zdarza się tak, że w języku macedońskim używa się form czasu *минато неопределено* do stwierdzenia faktu w momencie wypowiedzi, bez wcześniejszej możliwości jego obserwacji. Ukazujemy wówczas swoje stanowisko na temat zdarzenia, które miało miejsce wcześniej, ale jego rezultat jest widoczny w chwili mówienia. Łączy się to zazwyczaj z zaskoczeniem czy zdziwieniem osoby mówiącej:

19. *А види, види како ја исчешилал Дане косата, како крава да го лижела. Аџијата! Не сум го видел година комај... Колку се изменил! Не може човек да го познае. Како од некол да излегол. А ти не си дома. Си излегла без прашање.* (В. Иљоски)

Właśnie ten element zaskoczenia czy zdziwienia może być w zależności od autora wypowiedzi wyrażony mocniej lub słabiej, co jednocześnie nadaje jej emocjonalny charakter, na przykład:

20. *Што убаво играле девојчињата!*

Czas ten używany jest także w odniesieniu do przeszłości, kiedy nadawca wypowiedzi przypuszcza, że mogło mieć miejsce określone zdarzenie, na przykład:

21. *Провери, можеби паднал снег.*

Czas *минато неопределено време* może być użyty także do przekazywania informacji o zdarzeniach, które przez naocznego świadka zostałyby opowiedziane w czasie teraźniejszym, na przykład:

22. *Тој вели, не јадел сега (Heјке да јаде, нема да јаде сега).*

Zdanie:

23. *На коњ да јаваш на сон покажува добив*

oznacza, że przekazujemy nasze twierdzenie, mówimy w swoim imieniu. Zdanie to przekazywane przez osoby trzecie będzie brzmiało:

24. *На коњ да јаваш на сон покажувало добив* (Конески, 1987: 480).

Wtedy widoczny jest także dystans osoby mówiącej do prawdziwości tego twierdzenia.

Идно прекажано време jako wykładnik kategorii imperceptywności

Czas ten zbudowany jest z partykuły *ке* oraz czasownika w formie czasu perfekt (*минато неопределено време*). Najczęściej w języku literackim używane są formy *минато неопределено неспрвиено време*. Rzadko zawiera on czasowniki dokonane. Jak już wspomniałam wcześniej, formy *идно прекажано* służą do przekazywania wydarzeń, które wypowiedziane były w czasie przyszłym *идно* lub *минато-идно*, na przykład:

25. *Тој ќе дојдеше кај нас – Тој ќе дошол кај нас.*

Идно прекажано używany jest także do przekazywania w znaczeniu *идно* lub *минато-идно*, na przykład:

26. *Ми рече да биде азар за вечер, ќе ме викал да венчам. – Е побратиме, ти се направи ли ќевот? А? Си се уплашил, не ќе кандисалааа? (С. Попов)*

a także do przekazywania działań powtarzających się:

27. *Од што ќе му текнело, тоа ќе сторел – секој ден ќе дојдел и ќе му речел: ама касабашии, дај ми мене подебело и поевтино месо (М. Цепенков).*

Także zdania warunkowe przekazywane są za pomocą omawianych form:

28. *Ако да не беше се пресекол на теслата, бездруго ќе куртулел (М.Цепенков).*

29. *Вистина не убил никого, ама ќе убиел ако морал (В. Малески).*

Podobnie jak w przypadku stosowania innych czasów do wyrażania kategorii świadka, także tutaj ukazywany jest stosunek mówiącego do opisywanego wydarzenia:

30. *Ова како некоја рака да меша драга! Од каде на каде ќе им текнело пред комесарството? (В. Малески) (КОНЕСКИ, 1987: 496–499)*

***Предминато време* jako wykładnik kategorii świadka**

Czas *предминато време* ma za swoje podstawowe zadanie wyrażanie przekazu bezpośredniego. Ponieważ jednak w języku macedońskim często używany jest dla celów różnorodnej stylizacji form *минато неопределено време*, w tym przypadku może więc jednocześnie wyrażać imperceptywność treści wypowiedzi, na przykład:

31. *Ова чудо никогаши не бев го видел!*

32. *По преценка на дедовците, времето кога си тргнаа гостите беше било како што сакаа тие* (С. Попов) (КОНЕСКИ, 1987: 465).

Na podstawie analizy czasów, które w języku macedońskim służą do wyrażania kategorii imperceptywności widać, że system czasów macedońskich posiada środki umożliwiające wyrażanie następstwa czasów, a jednocześnie pozwalające na ukazywanie bezpośredniego czy pośredniego przekazu.

Rozdział III

Realizacja kategorii świadka w dialektach macedońskich

Język macedoński używany jest w centralnym obszarze Półwyspu Bałkańskiego. Na zachodzie graniczy z terytorium językowym Albanii, na południu z terytorium językowym Grecji, a na wschodzie z Bułgarią. Na północy natomiast Macedonia graniczy z Serbią i jej sztokawskim terytorium językowym. Mieszkańcy żyjący na tych pograniczach są najczęściej dwujęzyczni, widoczny jest wzajemny wpływ sąsiednich języków, zarówno w zakresie leksyki, jak i na poziomie morfologicznym, co wynika z bliskości geograficznej i odwiecznych kontaktów.

W pracy nie przedstawiam pełnej charakterystyki wszystkich dialektów. Skupiam się w niej głównie na elementach morfologii języka, a wśród nich na stosowaniu czasów zawierających l-formę i służących wyrażaniu kategorii świadka.

W języku macedońskim wg klasyfikacji Vidoeskiego (por. ВИДОЕСКИ, 2000: 14–42) występują 3 podstawowe ugrupowania dialektalne¹⁰:

- zachodnie – obejmujące zachodnią część Macedonii – od granicy północnej z Serbią aż do południowej części Jeziora Prespańskiego,
- południowowschodnie – obejmujące Macedonię wschodnią – zalicza się tutaj dialekty na południe od linii Skopje – Sweti Nikole – Zletowo,
- północne – zawierają się tutaj dialekty obowiązujące na linii Tetowo–Skopje–Sweti Nikole–Probisztip.

W obrębie opisanych dialektów można wyróżnić kilka podgrup. I tak w ramach dialektu zachodniego wyróżniamy dialekty:

- skopijsko-weleski,
- prilepsko-bitolski,
- kiczewsko-poreczki,

które tworzą podgrupę centralną, oraz dialekty:

---

¹⁰ W języku macedońskim podział ten kształtuje się następująco: наредже-групировоп, w odróżnieniu od języka polskiego, gdzie stosuje się podział dwustopniowy: dialekty i gwary.

- debarski,
- ochrydzki,
- struski,

tworzące podgrupę peryferyjną.

Hapeuje południowowschodnie zawiera takie mniejsze kompleksy dialektalne jak:

- sztipsko-strumiczki,
- tikweszko-mariowski,
- maleszewsko-piriński,

stanowiące zespół dialektów wschodnich, oraz dialekty:

- sołuńsko-wodeński,
- sersko-lagadiński,
- kostursko-korczański,
- korczański,

stanowiące zespół dialektów zachodnich.

Do dialektu północnego zaliczamy gwary:

- kumanowska,
- kratowska,
- kriwopalaneczka,

tworzące grupę wschodnią tego dialektu, oraz gwary:

- skopijsko-czarnogórska,
- wratniczka,
- połoszka,

które tworzą w jego ramach grupę zachodnią.

W wąskim pasie południowo-zachodniej Macedonii (gwary w rejonie Kostura i Boboszczycy) zaniknęły formy imiesłowu zakończonego na *-л*, *-ла*, *-ло/-ле*, co spowodowało także zanik wszystkich form czasów, w skład których wchodził ten imiesłów – perfektu, plusquamperfektu oraz trybu przypuszczającego. Uważa się, że z tego też powodu nie wykształciła się na tym obszarze kategoria imperceptywności. Funkcje tych czasów przejęły odpowiednie konstrukcje z czasownikami *има/нема* oraz *сум*. Kategoria świadka jest tam wyrażana za pomocą form czasu perfekt i *идно прекажано време* od czasownika *има*:

сум имал земено,
ке сум имал земено.

Konstrukcje z czasownikiem *има* są obecne w dialektach macedońskich, ale nie są właściwe wszystkim dialektom. Są charakterystyczne dla dialektów południowo-zachodniej części Macedonii, gdzie, jak wspomniałam, duży wpływ na rozwój języka miał język arumuński i grecki.

Brak użycia I-formy widoczny jest w poniższym tekście z regionu Boboszczica:

Баше еден човек и му роди жена му ено дате. Имаше кум ена мечка и така на трекјата вечер дојде и мечката со питуле и во лафосванјето одзгора жената му вели мажу је: Шчо ми го доведе сос харо? Мажо и вели мечкатуј: А тискај мечко! Тази се наули много и му вели: Земи една секавица! Тој госпоино кашчатуј се оплаши и не иташе да земи секавица. Мечката му рече: Земи секавица от инак жа те изем со све челет. И тој ка виде така зва секавицата и дојде при мечката и тас му вели: Удри во куризо мој келко да можии! И тој јо удри мечката келко можаше. И така стана и побана мечката (Видоески, 2000: 365).

Gwara kiczewska

Obejmuje miasto Kiczewo i trzydzieści wsi w okolicy tego miasta. Według podziału Vidoeskiego gwara ta zaliczana jest do podgrupy centralnej w ramach dialektu zachodniego kiczewsko-poreczkiego, na bazie którego tworzony był współczesny literacki język macedoński. Dlatego też dialekt ten nie różni się bardzo od języka standardowego, ale posiada kilka właściwych tylko sobie cech charakterystycznych. Pełen opis tego dialektu zawarty jest w pracy Vidoeskiego *Кичевскиот говор* (ВИДОЕСКИ, 1957: 31–90) oraz w artykule o tym samym tytule, którego autorką jest Labroska (ЛАБРОСКА, 2006: 137–145).

W swojej pracy przedstawiam charakterystykę morfologiczną tego dialektu. W ramach systemu temporalnego wyróżnia się następujące cechy charakterystyczne:

- tworzenie form aorystu od czasowników niedokonanych, np. *носиф, носи, носи, носифме, носифте, носија* – używanych do określania działania trwającego, które się zakończyło w przeszłości, np. *Каж беше вчера? И стригоф офците.*

- ужитие форм tryбу потенцјалного в значениу:
  - выражане пражниеня, нр. *И ја би дошла со тебе!*
  - выражане злости з powodu јакоејс невыеонанеј прасы, нр. *Би си пошол навреме на школо, ја не су ти крива.*
  - выражане пражелств, нр. *Да би те немало пушу пушосан.*
- пелны сыем катогории свиадка – выражане неэасвиадчзонеоо дзјаланиа за помозу форм перфекту – за помозу кторых пражазује сје тарајниесе и пражеле выдараение.
- ужитие азау *идно прекажано време* – до пражазывания дзараел з пражзлости, нр.

1. *Е имаше фустани свилени се секава, шарена свила тогај се носела, во бившата Југославија.*
2. *Рекоф, да ти кажа, те побараф тебе, ама ти реко: не си бил тука, Скопје си бил.*

- За помозу форм перфекту в диалекте тым выража сје равниел здзивиение, ироние, нр.:

3. *Леле колку убо: го напрајла тупево прати д'-излижеш!*
4. *Абе ти си имал мачкина душа.*

В понијшым фрагменте текста в диалекте кичевском виае обечност вилу форм азау перфект.

Си бил еден стар чојк. Тој си имал три керки. Керки му стално ткаеле платно, а тој го белел. Еднуш туа поминал син му от царот и му рекол: Кога падна снегот и кога прокопнеа? До вутре ако не ми кажеш, целат ќе те стора. Го пречекала ќерка му постарата и го прашила: Што си олку бабо напукан? Тој и кажал каква му е маката, али таја не знаела што значит тоа и не можела да му кажет. Другиот ден пак дошол син му от царот и сеа му дал мувлет до другиод ден. Ко се враќал назат, го пречекала посредната ќерка. И таја го прашила како и постарата што е напукан, али и таја не знајла да му кажет како да одгоорит прет сина му от царот... (Видоески, 2000: 79)

Dialekt bitolski

Zaliczany jest do centralnej grupy językowej. Odróżnia go od dialektu kiczewskiego system czasów przeszłych. Czasy aoryst i imperfekt wyrażają wyłącznie znaczenia niezaświadczone, np.

5. *Ми кажа дека тој ја продаде нивата.*

6. *Го видоа како продаваше на пазар.*

W dialekcie bitolskim *сум-перфект* rzadko jest używany, w szczególności w celu:

– wyrażania zdarzeń przeszłych, bez odniesienia do konkretnego momentu na osi czasu, np.

7. *Купила спална, купила дневна, се стокмиле, да ти е милина да гледаш.*

– może także wyrażać zdziwienie, ironię, np.

8. *Весна вели дека убо одговорила. Како не одговорила, ништо не знаеше.*

9. *Абе, ајде, шотуку те лажат! Тие купице телевизор! Ку знај, кај го јмат украдено!*

Częściej niż w narracji autobiograficznej używane są formy perfektu w bajkach. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że nawet wtedy nie jest to konsekwentnie przestrzegane i autor miesza różne formy czasów:

*Си беше што не си беше. Си беше една баба и еден дедо. Си **немале** деца. Си **наише** едно чупе и му го **клале** името Качка Каличка. Еден ден дедото и бабата оидоја црква и му **рекле** на чупето да не тарашва ф куќи, да седи мирна дури да до^ат. На мангало **имало** едно грне со гра да се вари. Качка Каличка **видела** на полицата на сидо едно јаболко и се **качила** на столето да го земи... (ВИДОЕСКИ, 2000: 64)*

W dialekcie bitolskim kategoria świadka istnieje, nie posiada jednak wykładników. Jeśli rozmówca chce podkreślić, że przekazywana informa-

cja jest wtórna, musi uzupełnić wypowiedź jakąś dodatkową wskazówką o tym, np.:

10. *Мори, доише парите за стечајците! – кој то кажа? – Летка, кој ќе ми кажи!*

Podobnie rzadko używany jest czas *идно прекажано време*, najczęściej w znaczeniu admirativu:

11. *Тој ќе ме натепал мене! Абе ќе го скршам море еј!*

Brak kategorii świadka w dialekcie bitolskim jest najprawdopodobniej wynikiem wpływu języka greckiego i włoskiego. Bitola na początku XX wieku pozostawała pod wpływem greckim, w cerkwi i szkołach dominował język grecki. Jednocześnie duża liczba Wołochów wprowadzała swój język do komunikacji. Powodowało to zwiększenie użycia form czasu *има*-perfekt, a ograniczenie *сум*-perfekt.

Występowanie form czasu plusquamperfekt analizowała J. Mindak (MINDAK, 1988: 127–133). Analiza opierała się na *Autobiografii* Marko Cepenkova. Utwór, napisany dialektem bitolskim, podzielony jest na dwie części. Pierwsza z nich zawiera formy imperceptywne, ponieważ Cepenkov opowiada w niej o wydarzeniach, które miały miejsce przed jego urodzeniem, natomiast druga jest już bezpośrednim opowiadaniem o jego życiu i dlatego nie występuje w niej kategoria świadka. Autor używa w toku narracji form plusquamperfektu, które w drugiej części służą do opisywania działań zaprzyszłych, natomiast w części pierwszej nie pełnią swojej typowej roli, lecz stosowane są jako wariant stylistyczny form czasu perfekt. O takiej możliwości użycia tego czasu wspominał już Konecki w swojej *Gramatyce* (КОНЕСКИ, 1987).

Według Mindak formy plusquamperfektu pełnią w przekazywanym tekście bardzo ważną rolę semantyczną i komunikatywną. Można ją porównać do funkcji form aorystu w tekstach bezpośrednich – chodzi o wyrażanie pewnego typu dokonaności – perfektywności (MINDAK, 1988: 129). Widoczne jest to dokładnie w pierwszej części *Autobiografii*, gdzie formy czasu plusquamperfekt nie wyrażają zaprzeczłości, lecz wyrażenie pokazują, że jest mowa o ostatnim zdarzeniu z całego ich łańcucha:

Еден неделен ден се **качил** на една црница да јади боболки во Долни Бавчи и за пакос **дошле** арачиите, та **седнале** под црницата и **отвориле** тештерите да гледаат кој **платил** арачот и кој не **платил**. Како си **седеле**, **седеле** бробери два саата, и никако не се **опулиле** горе на црница да го видат татка ми. Татко стоејќи една гранка два-три саата, му **капнале** нозете стоејќи и најпосле **беше рипнал** од црница долу и веднаш **беше се испраил** на нозе и **трешил** прао удоу (Mindak, 1988: 129).

W drugiej części utworu formy czasu plusquamperfekt pełnią swoją podstawową funkcję, wyrażając zdarzenia, które miały miejsce przed innymi zdarzeniami w przeszłości, np.

12. Те молам, господин Марко, ќе ми 'и донесиш тие што си 'и пишал да и видам, ако ми имаи ат'рот.
13. Јас со голем кеф отрчав до дома и му донесов едно тештерче што бев пишуал некој работи.
14. Готвејќи се јас за Софија да одам, (...) еден ден туку ми дојде еден пријател што беше бил во Софија разбрал од некој прилепчани за оти Министерството на просвещение изваило приказ да сака народни умотворенија (Mindak, 1988: 128).

Na podstawie przeprowadzonej analizy tekstu nacechowanego imperceptywnie, można wywnioskować, że czas plusquamperfectum nie jest tylko wariantem stylistycznym czasu perfekt, lecz jego użycie niesie informację o zmianach, którym ulegają całe sytuacje (MINDAK, 1988: 132–133).

Rozdział IV

Cechy macedońskiego i polskiego zdania nacechowanego imperceptywnie

W rozdziale tym prezentuję rezultaty analizy struktury zdania nacechowanego imperceptywnie w celu przedstawienia warunków, które powinny wystąpić w tekście, aby można było mówić o użyciu kategorii świadka. Przesłanką dla tego rozdziału jest przekonanie, że kontekstualizacja eksponentu kategorii może mieć istotne znaczenie dla jej semantyki. Badam także relacje, jakie ta kategoria tworzy z innymi podkategoriami modalnymi. Analiza została przeprowadzona zarówno dla języka macedońskiego, jak i polskiego, zawiera także wnioski wynikające z porównania obu języków.

Struktura semantyczna zdania imperceptywnego składa się z co najmniej dwóch zdań, które odnoszą się do dwóch aktów – pierwotnego i aktualnego. W dalszej części analizuję, czy brak któregoś z elementów struktury wpływa na imperceptywny charakter komunikatu.

W języku macedońskim nie ma konieczności stosowania obligatoryjnie wykładnika, *X кажа/информира*, ale w przypadku, gdy nadawca chce podkreślić swoją wypowiedź, może go wprowadzić. Oprócz czasowników *кажа*, *зборува*, *информира* może on użyć na przykład czasownika z grupy informacyjnych *потврдува*, którego struktura jest wzbogacona o dodatkowe elementy znaczeniowe. Jest to czasownik nacechowany modalnie, wyrażający stan mentalny nadawcy komunikatu.

Konstrukcja informująca o wystąpieniu aktu informacyjnego może w języku macedońskim zawierać czasowniki służące przekazywaniu informacji, na przykład *вели*, *информира*, *кажува*, *објаснува*, *пишува* lub czasowniki o bogatszej strukturze semantycznej, mające na celu:

- określić sposób mówienia, na przykład: *нелтечи*, *мрмори*, *шеноти*;
- określić stosunek pierwotnego nadawcy do komunikatu, na przykład: *се зачуди*, *оплакува*;
- ukazać ocenę pierwotnego nadawcy, na przykład: *коментира*, *философира*.

W języku macedońskim mogą występować zdania nacechowane imperceptywnie o bardzo ogólnym charakterze, mające dodatkowo nacechowanie egzystencjalne, na przykład:

1. *Сум чула, дека во Полска имало таков обичај.*

Konstrukcja *X информира* może przybierać postać znominalizowaną:

2. *Според полициските информации тој бил виновник на сообраќајна несреќа.*
3. *Според нашите информации, тој го положил испитот.*

Często w języku macedońskim występują zdania nie zawierające w strukturze powierzchniowej wyrażonej eksplicytnie konstrukcji *X информира*. Nacechowanie imperceptywne jest wówczas realizowane za pomocą dostępnych w języku wykładników morfologicznych, na przykład:

4. *Тој бил многу паметен човек.*
5. *Таа била убава и zgodna девојка.*

Wtórny autor wypowiedzi może opierać się na określonym akcie pierwotnego komunikatu lub też odnosić się do szeregu nieokreślonych wypowiedzi. Nadawca aktualny, najczęściej określony, występuje w pierwszej osobie liczby pojedynczej, rzadziej mnogiej:

6. *Му кажав, дека Ана купила нов автомобил.*

Zamiast konstrukcji *X кажа* może występować zdanie o charakterze określonym, na przykład:

Претседателот соопшти дека...

lub o charakterze nieokreślonym, na przykład:

7. *Некој ми кажа, дека вчера имало состанок со родителите во училиштето.*

Часто теж спотыка się konstrukcje bezpodmiotowe typu: *се зборува, дека...*

8. *Се зборува дека во автобусот има крадец.*

Nie spotyka się natomiast żadnych ograniczeń w zdaniach odnoszących się do wydarzeń, o których informował pierwotny nadawca komunikatu.

W języku macedońskim aktualny nadawca komunikatu występuje w pierwszej osobie liczby pojedynczej, rzadziej mnogiej, natomiast pierwotny autor referowanych treści występuje w trzeciej osobie liczby pojedynczej lub mnogiej.

9. *Јас кажувам дека тој бил вчера кај тебе.*

10. *Тој кажа дека никого немало дома.*

Ponieważ w języku macedońskim kategoria świadka jest wyraźnie zgramatyzalizowana, trudność w odczytaniu nacechowania imperceptywnego mogą stwarzać synkretyczne formy narratiwu oraz perfektu. W właściwym odczytaniu charakteru komunikatu często decyduje w takich sytuacjach kontekst.

Imperceptywność może w zdaniach łączyć się z innymi podkategoriami modalnymi lub mogą się one z nią wzajemnie wykluczać. Tak jest na przykład w przypadku hipotetyczności, która w języku macedońskim wyrażana jest za pomocą leksemów takich jak: *веројатно, можеби, претпоставувам*, pozwalających nadawcy komunikatu wyrazić rezerwę w stosunku do tego, co referuje i dzięki nim jakby zwiększyć nacechowanie imperceptywne. Ale istnieją takie wyrażenia hipotetyczne, które odnoszą się do większego stopnia pewności, jak na przykład *сигурно*, które nie mogą występować w tych zdaniach. Zatem niedopuszczalne są w języku macedońskim zdania typu:

**Сигурна сум дека таа ја добила оваа награда.*

W języku macedońskim nie ma też możliwości występowania zdań imperceptywnych nacechowanych jednocześnie imperatywnie lub optatywnie. Nie jest więc dopuszczalne konstruowanie takich zdań, jak na przykład:

*Нека купи тој лебот!

*Да би дошол овде.

Подобно како во структурата на јазикот полскиот, можно е истовремено наметнување имперцептивно и интерогативно наметнување на македонскиот. Благодаря на конструкциите на типот:

11. *Дали овој маж заминал во Полска?*

12. *Дали би дошол овде?*

изразува се жеља за добивање одговор на прашање содржано во комуникацијата.

Во врска со тоа, дека условноста изразува можноста за настанување неизвршено настан во минатото, не може да се јавува во изјавите наметнувани имперцептивно. Изјавите со карактер на иреалност во јазикот македонскиот, најчесто се формираат со помош на имперфект (исто така од временските довршени), кој тој временски не може да ја исполни функцијата морфолошког изјавител на категоријата сведок. Актуелниот изјавител може ипак да пренесува изјавите условно, на пример:

13. *Тој кажа дека кога би можел, би дошол.*

14. *Таа кажа дека кога би била на твоето место би направила исто.*

Структурата семантичка на изјавата наметнувана имперцептивно содржи исто така и сложени временски односи. Известно е, дека комуникацискиот примарен е поранешен од актуелниот, ипак догаѓањата во пренесуваната комуникација можат да се јавуваат во временските минато, сегашно и идно:

15. *Јас ти кажувам дека минатата недела Ана ја положи последниот испит.*

16. *Не информираа дека претседателот бил избран.*

17. *Дневник денес соопшти дека вчера сите граѓани се беа собрале во градскиот парк и демонстрираа против продажба на алкохолот.*

W języku polskim bardzo często spotykamy się ze zdaniami, które – jak wspominałam – nie zawierają wyraźnych wykładników imperceptywności. Zdania te są odczytywane jako nacechowane lub nienacechowane imperceptywnie w zależności od kontekstu, w jakim występują.

- (1) *Podobno wszedł przez okno.*
- (2) *Sprawdził, czy nikt go nie widział.*
- (3) *Otworzył sejf i wyjął kasetkę ze złotem.*

W powyższym przykładzie zdania 2 i 3 w sytuacji bezkontekstowej nie zostałyby odczytane jako nacechowane imperceptywnie. Tę właściwość nadaje im modalny wykładnik leksykalny *podobno*, występujący w pierwszym zdaniu.

Komponent *X mówi/informuje* nie jest obowiązkowym elementem zdania imperceptywnego, ale ze względu na to, że w języku polskim kategoria świadka nie jest zgramatykalizowana, często występuje on w polskich wypowiedziach. Wyrażenie imperceptywne dotyczy aktualnego nadawcy, który czasami celowo pomija je w swojej wypowiedzi, na przykład w sytuacji, gdy nie chce wskazywać źródła pochodzenia informacji lub gdy pierwotny nadawca tekstu jest nieokreślony.

18. *Przewodniczący kapituły nie przyjechał, a nagroda **podobno** zagubiła się po drodze – mówi Leszek Tillinger (GW 18.11.2010).*
19. *Nieoficjalnie **mówi się**, że brat zmarłego prezydenta jest pod dużą presją swojej partii (GW 26.04.2010).*

Aktualny nadawca często wyrażenie to stosuje z emfazą, która nie jest właściwa tylko zdaniom nacechowanym imperceptywnie i która nie ma wpływu na treść wypowiedzi, na przykład potoczne:

20. *To ja Ci mówię, że Ola powiedziała, że **podobno** zamykają osiedlowe przedszkole.*

W ramach zdania głównego, oprócz form z grupy *verba dicendi*, mogą być też używane czasowniki o bardziej złożonej strukturze semantycznej, jak na przykład *potwierdzam*, *podkreślam*.

21. *Bo być może – **podkreślam**: być może – w tym miejscu zostawia się pole działania dla Pana Boga* (GW 11.04.2010).
22. *Na tym etapie jedynie **potwierdzam** to, że cała trójka jest pełnoletnia – powiedział Kamil Sorko z biura prasowego podlaskiej policji* (GW 25.02.2010).

Konstrukcja informująca jest w języku polskim często jedynym wyznacznikiem imperceptywności. Wyjątek mogą stanowić zdania zawierające wyrażenie *mieć + bezokolicznik*, na przykład:

23. *Dziadek Putina Spiridion, z zawodu kucharz, **miał gotować obiady i Leninowi, i Stalinowi*** (GW, 28.12.2009).

Konstrukcja o charakterze informacyjnym może mieć postać zdaniową lub też stanowić nominalizację. W postaci zdaniowej oprócz wyrażenia *X mówi/informuje* mogą występować bardziej złożone semantycznie czasowniki, dodatkowo opisujące zaistniałą sytuację, jak na przykład:

– sposób mówienia x-a, na przykład *wymamrotać, wyszeptać*;

24. *Jules Massenet **miał wymamrotać** pod nosem: „Czy to możliwe? Ta muzyka jest piękna! To ja ją napisałem?”* (GW, 01.04.2010).
25. *Kwestionuje relacje, jakoby umierający Papież **zdołał wyszeptać** do najbliższych współpracowników słynne zdanie: „Szukałem was, a teraz wy przyszliście do mnie i za to wam dziękuję...”* (GW, 01.04.2008).

– stosunek pierwotnego nadawcy do wypowiedzi, na przykład *zdziwić się, oślakiwać*;

26. *Być może **zdziwił się**, że nie chcą go w tym projekcie, ale takie są realia* (GW, 22.07.2008).

– ocenę pierwotnego nadawcy, na przykład *wyjaśnić, objaśnić* (por. KORYTKOWSKA, ROSZKO, 1997: 127).

W zdaniu aktualny nadawca może poprzez użycie czasowników typu *uważać, sądzić, być przekonany* przedstawić stan wiedzy pierwotnego nadawcy wypowiedzi, na przykład:

27. *Sądzę jednak, że jest mało prawdopodobne, abyśmy odczuwali skutki rozprzestrzeniania się pyłu* (GW, 19.04.2010).

W języku polskim spotykamy zdania bez konstrukcji *X mówi/informuje*, w których zawarte są tylko informacje ogólnie wskazujące źródło otrzymanej wypowiedzi, na przykład *gdzieś słyszałem, gdzieś czytałem*:

28. *Gdzieś słyszałem, że nie ma w klubie pieniędzy na kompleksowe badania specjalistyczne* (GW, 19.11.2008).

29. *Gdzieś czytałem, że rzekomo w mediach gram anioła* (GW, 13.10.2009).

Fraza wprowadzająca może występować w postaci znominalizowanej, na przykład *jego zdaniem, według doniesień prasowych* lub może nie występować w ogóle. W tym przypadku reprezentacją zdania pierwotnego będą wyrażenia typu *zdaniem X, według X*.

30. *Według doniesień prasowych, elektronika – telewizory LCD, laptopy i komórki – miały zdrożeć nawet o 30%* (GW, 27.04.2009).

W przypadku braku użycia konstrukcji *X mówi/informuje* w języku polskim stosuje się wykładniki leksykalne (*ponoć, podobno, rzekomo*) czy też *quasi*-morfologiczny wykładnik imperceptywności *mieć + bezokolicznik*.

Nadawca komunikatu, gdy przekazuje wtórną informację, może się w niej powoływać na jakieś konkretne, określone wydarzenie lub na szereg nieokreślonych zdarzeń, które mogą mieć także charakter egzystencjalny. Tak więc w strukturze semantycznej zdania imperceptywnego możemy wyróżnić określone nacechowanie stanu wypowiedzi i aktualnego nadawcy – najczęściej występuje on w 1 osobie liczby pojedynczej lub mnogiej – oraz daje się wyróżnić komunikat pierwotny noszący cechy określoności lub nieokreśloności:

31. *Według nieoficjalnych źródeł w sejfie miano przechowywać wszystkie oszczędności.*
32. *Mówią, że wszyscy wokół twierdzą, że jedzenie jabłek wpływa na przemianę materii.*

W strukturze zdania imperceptywnego wyróżniamy nadawcę pierwotnego i aktualnego wypowiedzi. Aktualny nadawca występuje w pierwszej osobie liczby pojedynczej lub mnogiej, na przykład:

33. *Mówię, że z doniesień prasy wynika, że fabryka będzie zamknięta.*

Przedstawienie pierwotnego nadawcy tekstu najczęściej ma formę 3.osoby liczby pojedynczej lub mnogiej, na przykład:

34. *(On) powiedział, że podobno bank został okradziony późnym wieczorem.*
35. *(Oni) powiadają, że w sklepie były rozdawane gadżety urzędu miasta.*

W sytuacji przekazywania pierwotnej wypowiedzi, mogą w niej być użyte dowolne formy osobowe. Komunikat przekazywany przez aktualnego nadawcę może nawet dotyczyć jego samego, na przykład:

36. *Podobno ciągle chorowałem w przedszkolu.*
37. *Podobno byłem grzecznym dzieckiem.*

W tej sytuacji widać dystans, jaki ma aktualny nadawca do wypowiedzi na swój temat. Nie ma tu znaczenia, czy aktualny nadawca dokładnie zna bieg wydarzeń, wypowiedź ma charakter imperceptywny, tak jakby dotyczyła osób trzecich.

W języku jednak najczęściej mamy do czynienia z formami różnymi od nadawcy pierwotnego i aktualnego, na przykład:

38. *Prawdopodobnie premier Anglii pojedzie na konferencję.*

Kategoria imperceptywności jest kategorią modalną ze względu na to, że aktualny nadawca zajmuje postawę różną od *wiem* wobec przekazywa-

nej treści. W języku polskim realizuje to przez zastosowanie wykładników leksykalnych na przykład *prawdopodobnie*, *ponoć*, *rzekomo* lub konstrukcji czasownika *mieć* + *bezokolicznik*. Modalność zdania widoczna jest w wypowiedzi aktualnego nadawcy. Komunikat pierwotny przekazywany przez niego wyrażony jest w trybie oznajmującym. Oprócz zdań neutralnie lub pozytywnie oceniających nadawcę pierwotnego komunikatu, możemy spotkać wypowiedzi, w których nadawca aktualny neguje zachowanie nadawcy pierwotnego poprzez takie formy werbalne jak na przykład: *X kłamie, roznosi plotki, rozsiewa pogłoski* (por. KORYTKOWSKA, ROSZKO, 1997: 139).

Imperceptywność może w zdaniach polskich łączyć się z innymi podkategoriami modalnymi lub mogą się one z nią wzajemnie wykluczać. Tak jest w przypadku wyrażen hipotetycznych wyrażających większy stopień pewności, jak na przykład: *z całą pewnością*, *na pewno*.

Nacechowanie hipotetyczne może występować w zdaniu aktualnym, dzięki czemu nadawca referowanych treści wyraża swoje powątpiewanie, że dane wydarzenie miało miejsce, na przykład:

39. *Możliwe, że to Anna przekazała informację o ponownym przejeździe piosenkarza.*

W zdaniu nacechowanym imperceptywnie mogą znaleźć się też wyrażenia typu *być może*, *prawdopodobnie*, *podejrzewano*, pod warunkiem, że nie będą one wykluczać zaistnienia pierwotnej wypowiedzi.

Na nacechowanie imperceptywne aktualnego przekazu nie ma też wpływu hipotetyczne nacechowanie wypowiedzi pierwotnego nadawcy, a to dlatego, że o typie modalności decyduje postawa, jaką przyjmuje nadawca aktualny.

Podobnie jest w przypadku imperatywności i optatywności. Mogą one występować tylko w wypowiedzi nadawcy pierwotnego, gdy jest ona przywoływana przez aktualnego, na przykład w postaci cytatu:

40. *Podobno miał wtedy wykrzyknąć „Idźcie stąd”.*

Podkategoria modalna interrogatywności może występować w zdaniach nacechowanych imperceptywnie. Aktualny nadawca chce uzyskać

informacje na temat komunikatu przekazywanego przez pierwotnego nadawcę, na przykład:

41. *Czy to ten człowiek **miał** Was **oszukać**?*

42. ***Podobno** kupiliście nowy samochód?*

Ze względu na to, że kolejna kategoria – irrealność – wyraża możliwość wystąpienia sytuacji w przeszłości, do której jednak nie doszło, to nie jest możliwe, aby oba te rodzaje modalności współwystępowały w jednym komunikacie, wyrażonym przez aktualnego nadawcę. Charakter irrealny może mieć komunikat pierwotny, natomiast nie można go przypisać wypowiedzi aktualnego nadawcy, na przykład:

43. ***Podobno** mówi się, że mogłaś zostać wyrzucona z pracy.*

Analogicznie do hipotetyczności, irrealności, optatywności i imperatywności także warunkowość nie może występować jednocześnie z nacechowaniem imperceptywnym zdania. Aktualny nadawca może natomiast referować zdania warunkowe, na przykład:

44. ***Podobno, jeżeli/jeśli** do jutra założysz konto, otrzymasz dodatkowe korzyści.*

45. ***Jeżeli/jeśli** do jutra założysz konto, to **podobno** otrzymasz dodatkowe korzyści.*

W strukturze zdania imperceptywnego występują różne zależności czasowe. Po pierwsze, pierwotny akt informacyjny poprzedza aktualny komunikat. Natomiast komunikaty przekazywane przez aktualnego nadawcę mogą występować w różnych czasach. Mogą one następować lub poprzedzać stan wypowiedzi, albo też występować równocześnie z nim. W tym przypadku można zauważyć, iż najczęściej używane są w nich formy przeszłe lub teraźniejsze czasowników niedokonanych, na przykład:

46. ***Mówił**, jakoby **widział** ich wczoraj wieczorem.*

47. ***Twierdził**, że ponoć **byli/są** przygotowani do drogi.*

W ostatnim czasie często zdarza się występowanie w jednym komunikacie wykładników leksykalnych imperceptywności oraz konstrukcji czasownika *mieć* + *bezokolicznik*. Ma to na celu pokazanie następstwa zdarzeń, nie można w tej sytuacji odczytywać komunikatu jako wzmocnionego imperceptywnie, na przykład:

48. *Prawdopodobnie wkrótce mają przyjechać.*

Zdanie imperceptywne a tekst

Nacechowanie imperceptywne zdania wpływa nie tylko na jego strukturę semantyczną, ale także na część lub nawet całość większego tekstu, którego jest częścią. Konstruowanie takich zdań może służyć funkcjom stylistycznym, ale może także wpływać na budowę tekstu poprzez przestrzeganie pewnych zasad rozkładu wykładników imperceptywności, czy też na jego spójność (por. KORYTKOWSKA, ROSZKO, 1997: 161). Można próbować ustalić, czy istnieją jakieś zasady tworzenia tekstu pod kątem występowania zmorfologizowanych wykładników w języku macedońskim oraz wykładników leksykalnych kategorii świadka w języku polskim.

W obu językach możemy wyróżnić teksty:

- jednolicie imperceptywne
- heterogeniczne pod względem imperceptywności.

Ponieważ w języku macedońskim kategoria świadka jest mocno zgramatyzalizowana, to w tekście nacechowanym imperceptywnie istnieje wiele form narratywnych oddających jej charakter. Jako że teksty przedstawiające zarazem określone gatunki stanowią na ogół zamkniętą narrację, łatwo można odnaleźć je w dłuższej wypowiedzi i określić granice początku i końca.

W języku macedońskim wyrażenia modalne nie mogą być dowolnie umieszczane w zdaniu bez wpływu na jego znaczenie. Widać to na przykład w zdaniach:

49. *Тие веројатно знаеја што зборуваат.*

50. *Веројатно тие знаеја што зборуваат.*

51. *Тие знаеја веројатно што зборуваат.*

52. *Тие знаеја што зборуваат, веројатно* (ЧАШУЛЕ, 1998: 336–337).

W zdaniu 1 *веројатно* dotyczy czasownika *знаеја*, i możemy je tłumaczyć jako *Oni najprawdopodobniej wiedzieli, o czym mówią* (ale nie są tego pewni). Kolejne zdanie natomiast, w którym modalnym działaniem objęty jest zaimek osobowy *тие*, informuje nas o niepewności co do wykonawcy czynności – *najprawdopodobniej oni* (a nie ktoś inny) *wiedzieli, o czym mówią*. Zdanie 3 można przetłumaczyć jako *Oni wiedzieli najprawdopodobniej, o czym mówią*, więc podobnie jak w zdaniu 1 *веројатно* odnosi się do czasownika *знаеја*. Możliwe jest także umieszczenie omawianego wyrażenia na końcu zdania, w celu modalnego nacechowania całości i wtedy, tłumacząc zdanie jako: *Oni wiedzieli, o czym mówią, najprawdopodobniej*, poddajemy w wątpliwość działanie wykonawcy czynności (por. ЧАШУЛЕ, 1998: 337).

W tekstach heterogenicznych pod względem imperceptywności tylko część zdań wyraża kategorię świadka, natomiast pozostałe stanowią nienacechowaną imperceptywnie renarrację. Sytuacja taka może mieć miejsce, gdy w tekście występują fragmenty autorstwa aktualnego nadawcy lub, gdy występująca w nich renarracja ma charakter neutralny – czyli, gdy autor referowanego komunikatu nie przyjmuje w nim postawy innej niż *wiem*.

Kolejną przyczyną zmiany nacechowania w tekście może być wystąpienie innych podkategorii modalnych, które nie mogą występować równocześnie z kategorią świadka, takich jak na przykład hipotetyczność, imperatywność, irrealność czy optatywność.

W tekstach pisanych języka polskiego przyjęte jest, że wykładniki leksykalne kategorii świadka nie są używane w każdym występującym kolejno po sobie zdaniu. Dzieje się tak dlatego, ponieważ wykładniki leksykalne mogą obejmować swoim znaczeniem większą część tekstu. Często pełnią one w nim funkcję spójnościową.

Sytuacja taka może się zdarzyć w tekstach mówionych, ale najczęściej pełni ona funkcję stylistyczną lub ma na celu podkreślenie postawy mentalnej aktualnego nadawcy różnej od *wiem*.

W tekstach jednolicie imperceptywnych w języku polskim wykładnik leksykalny występuje najczęściej na początku tekstu, a cały tekst nabiera

nacechowania imperceptywnego. Takie inicjalne użycie wykładnika leksykalnego nie jest regułą w języku polskim. Może zdarzyć się tak, najczęściej w tekstach mówionych, że wykładnik ten będzie zastosowany dopiero na końcu wypowiedzi.

Oprócz przedstawionych dwóch możliwości występowania wykładnika imperceptywności, może on także być użyty w środku zdania, kiedy odnosi się nie do całości, tylko do jego części:

53. *Jan sprzeciwił się postanowieniu Rady, co **ponoć** nie wyszło mu na zdrowie* (KORYTKOWSKA, ROSZKO, 1997: 178).

Zdanie to możemy odczytać w następujący sposób: aktualny nadawca był świadkiem sprzeciwu Jana wobec Rady, natomiast nie uczestniczył już w jego konsekwencjach, lecz mogły być one mu przedstawione przez osoby trzecie. Gdyby wykładnik ten był w pozycji inicjalnej:

54. ***Ponoć** Jan sprzeciwił się postanowieniu Rady, co nie wyszło mu na zdrowie.*

moglibyśmy zdanie zinterpretować w taki sposób, że aktualny nadawca nie był obecny podczas sprzeciwu Jana, tylko dowiedział się o nim od osób trzecich.

Teksty heterogeniczne pod względem imperceptywnym w swojej strukturze zawierają zdania zarówno nacechowane, jak i nienacechowane imperceptywnie. Wynika to z tego, że nadawca wtórny, który przekazuje informację, wyraża swój stan mentalny zgodny z *wiem* do niektórych jej części, na przykład:

55. *Pacjent z wioski powiedział mi, że napady choroby, na którą się uskarżał od kilku lat i o których wciąż mi opowiadał, zdarzały się **ponoć** wieczorami przy bezchmurnym niebie, w blasku pełni księżyca* (KORYTKOWSKA, ROSZKO, 1997: 179).

W języku mogą się też pojawić sytuacje, gdy do referowanych treści autor wtrąca swoje zdanie na dany temat – wtedy ta część tekstu także nie będzie nacechowana imperceptywnie:

56. **Podobno** wielu Amerykanów sądzi, że nie ma żadnych amerykańskich barier handlowych – a w rzeczywistości jest ich wiele – niemal połowa tego, co wysyłamy do USA podlega jakimś ograniczeniom (KORYTKOWSKA, ROSZKO, 1997: 179).

Aby zasygnalizować w tekście pisanym odrębność zdań nacechowanych i nienacechowanych imperceptywnie, stosuje się dodatkowe wykładniki leksykalne, dzięki którym autor przedstawia swoje zdanie na dany temat, na przykład: *uważam, sądzę, moim zdaniem*. W tekście mówionym funkcję taką może pełnić odpowiednia intonacja wypowiedzianych treści. Funkcję odróżniającą pełni tutaj także użycie *quasi*-morfologicznego wykładnika *mieć + bezokolicznik*, ale w języku polskim konstrukcja ta nie jest często stosowana.

Wyróżnikami zdań nienacechowanych imperceptywnie mogą być także wykładniki innych kategorii modalnych sprzecznych z imperceptywnością.

Język polski, w którym kategoria imperceptywności nie jest zgramatyzowana, nie określa dokładnie zasad używania w wypowiedzi wykładników leksykalnych. Ich częstotliwość występowania i rodzaj zależy od nadawcy komunikatu. Może on zastosować jeden wykładnik na początku tekstu, aby nacechować imperceptywnie całość, lub też stosować go częściej, by wzmocnić imperceptywne nacechowanie tekstu. Często takie użycie ogranicza wieloznaczność wypowiedzi i pozwala na jej odpowiednią interpretację.

Rozdział V

Realizacja kategorii świadka w różnych stylach języka macedońskiego

Kategoria świadka jest mocno obecna w świadomości językowej Macedończyków, występuje we wszystkich stylach językowych. W tym rozdziale omawiam charakterystyczne cechy każdego ze stylów, a szczególną uwagę zwracam na sposób oddawania w nich kategorii imperceptywności ze względu na to, że występowanie określonych wykładników kategorii świadka – jak się okazuje – jest uwarunkowane także stylistycznie.

Podział podstawowych stylów w języku macedońskim nie odbiega od ich klasyfikacji w innych językach słowiańskich, czyli wyróżnia się następujące style funkcjonalne: potoczny, urzędowy, publicystyczny, naukowy, artystyczny (za МИНОВА-ЃУРКОВА, 2003: 206).

Styl potoczny definiowany jest jako: *стил (или јазик) кој ја опфаќа неслужбената (неофицијална), неконтролирана, спонтанa, приватна појава на националниот (општонароден) јазик, тргнувајќи од секој одделен зборувач од неписмениот до филозофот* (МИНОВА-ЃУРКОВА, 2003: 215).

Najczęściej styl ten ma formę ustną, ale spotykamy także formę pisaną, na przykład w prywatnych listach. W zależności od osoby mówiącej, od jej wykształcenia, pochodzenia spotykamy się z bardzo prostym językiem stylu potocznego lub z językiem bardzo wysublimowanym. Tematy poruszane w stylu potocznym zależą od osób, które ze sobą rozmawiają, a także od warunków, w jakich rozmowa ma miejsce.

Styl potoczny charakteryzuje się:

- ekonomicznością wypowiedzi – elementy znane osobom rozmawiającym często są opuszczane w trakcie dyskusji,
- spontaniznością wypowiedzi – najczęściej są one nieprzygotowane, mają charakter bezpośredni,
- wypowiedzi zawierają urwane tematy, powtórzenia, wtrącenia,
- w stylu tym spotykamy różne formy zwrotów grzecznościowych,

- silnie zaznaczona jest funkcja ekspresywna wypowiedzi, często zawierają one wykrzykniki, mają różne tempo.

A ponadto:

- styl ten charakteryzuje się wysokim stopniem konkretyzacji, poruszane są konkretne tematy, wydarzenia, działania, w kręgu których funkcjonuje człowiek,
- posiada on swoje normy i prawa, nie poddaje się kodyfikacji¹¹.

W stylu potocznym często spotykane są formy czasu teraźniejszego historycznego (*историско сегашно време*), na przykład:

1. *Вчера решил да одам кај едни роднини. Своам, чукам на вратата, ама никој не излегува. Си викам: што е со луѓево? Обично не излегуваам никаде* (Минова-Ѓуркова, 2003: 225).
2. *Се случуваше да се вратам од училиште, а тој стои до прозорецот и ништо не зборува.*
3. *Си одам вчера дома мртв гладен, го отворам фрижидерот и што да видам – ништо не оставиле за мене.*

Obserwując styl potoczny – różne jego gatunki: rozmowy, plotkowanie, pogawędki Macedończyków, osób w różnym wieku, zauważyłam, że wyrażanie kategorii świadka nie jest dla nich problemem, lecz zjawiskiem całkiem naturalnym. Ich wypowiedzi są płynne i zrozumiałe. Mimo, że język i sposób wyrażania się osób młodych wskutek rozwoju technologii, wpływu mediów czy internetu różni się od wypowiedzi osób starszych, to wszyscy – niezależnie od wieku – konsekwentnie używają kategorii świadka zgodnie z normą literacką, co świadczy o jej żywotności w języku macedońskim. Jest ona przyswojona w pełni w sposób naturalny, w trakcie uczenia się pierwszego języka, a nie dopiero na etapie szkolnym.

Styl publicystyczny definiowany jest w języku jako: *вид меѓучовечко опиштење во чии рамки едната страна информира широк круг читатели за настани – актуелни или минати – оценети како важни или интересни за говорната заедница* (МИНОВА-ЃУРКОВА, 2003: 215).

¹¹ W literaturze macedońskiej w odróżnieniu od polskiej czy rosyjskiej styl ten nie jest tak obszernie scharakteryzowany, nie poświęcono mu dotąd większej uwagi. Nie odgrywa to jednak wielkiego wpływu na obserwację stopnia realizacji kategorii świadka.

Występuje on w formie pisanej i mówionej. Wielu badaczy stylów językowych, w tym polskich, neguje występowanie języka prasy jako stylu odrębnego. Powołują się oni na ograniczenia wynikające z definicji języka: *Język to system znaków służących do porozumiewania się w obrębie danej społeczności* (EJO, 2003: 240). Biorąc pod uwagę tę definicję zauważamy, że język prasy nie różni się od języka ogólnego, nie trzeba uczyć się nowego systemu znaków, by móc przeczytać gazetę. Dlatego też możemy mówić jedynie o języku w prasie – ponieważ każdy gatunek prasowy posiada pewne elementy językowe, które odróżniają go od innych i są dla niego charakterystyczne. Pisarek uważa, że jako język prasy możemy jedynie rozumieć zawodową gwarę dziennikarzy, korektorów i drukarzy, którzy się nią posługują w swym środowisku (KNIAGININOWA, PISAREK, 1996: 7). Inne źródła też zacierają jego specyfikę: *Język w prasie jest to język wypowiedzi prasowych (...). Nie stanowi jednorodnej całości o swoistych cechach, którą by można przeciwstawić jakiejś innej odmianie języka narodowego. W prasie ukazują się wypowiedzi reprezentujące trzy style języka pisanego: informacje, komunikaty i niektóre ogłoszenia powstają w ramach stylu naukowego; opowiadania, wiersze, niektóre felietony i wspomnienie w ramach stylu artystycznego; artykuły publicystyczne, komentarze i przemówienia w ramach stylu normatywno-dydaktycznego [...]* (Encyklopedia wiedzy o prasie, 1976: 111).

Macedoński styl publicystyczny pełen jest wypowiedzi, które, mimo iż przekazują niezawodzone wydarzenia, nie zawierają l-formy. Dzieje się tak wtedy, gdy autor tekstu chce w ten sposób uwiarygodnić sądy i fakty w nim zawarte, na przykład:

4. *Нашиот претседател и неговиот гостин се задржаа во сречен разговор и **разменија** мислења за состојбите на Балканот.*

W ramach stylu publicystycznego l-formy mogą być użyte w sensie ironicznym – na przykład:

5. *Според овие извори ние Македонците **не сме постоеле!***

W artykułach prasowych stosowany jest czas *минато* определено w momencie, gdy autor chce podkreślić, że wierzy w źródło uzyskania

информации. Час *минато неопределено* używany jest wtedy, gdy nadawca treści wyraża ironię lub dystans w stosunku do przekazywanej wiadomości. Można zauważyć, że częściej kategoria świadka widoczna jest w prasie o niższym prestiżu, tzw. brukowej. Dzieje się tak dlatego, że opisuje ona wydarzenia mniej ważne, bardziej sensacyjne, a także przedstawia nie do końca sprawdzone sytuacje i informacje. Poniższe przykłady artykułów z prasy macedońskiej, w których widoczne jest użycie czasu *минато неопределено*, świadczą, że autor artykułu nie był świadkiem opisywanego wydarzenia, lecz wiadomości te otrzymał z innych źródeł:

6. Премиерот Никола Груевски го **поканил** грчкиот колега Јоргос Папандреу на средба во Македонија или на друго место. Средбата би била во интерес на унапредување на билатералните односи и напорите за решавање на динственото отворено прашање меѓу двете земји, прашањето за името. Кабинетот на Груевски соопшти дека по испраќањето на писмената покана, македонскиот премиер вчера и телефонски **разговарал** со Папандреу заради придвижување на процесот за наоѓање заеднички прифатливо решение за името (Дневник, 5.02.2010).
7. Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди досега не **презел** законски мерки против припадникот на ЕБР, Воислав С., бидејќи командирот на Полициската станица во Македонски Брод не ги **известил** за ниту еден од инцидентите што тој ги **предизвикал** Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди на МВР **предложила** поведување постапка пред Комисијата за отказ против Воислав С. (27), припадник на посебната единица ЕБР, кој крвнички да претепа две момчиња пред две недели во Македонски Брод и неколкупати го **прекришил** законот. Американецот Елжен Лонг (82) неодамна **матурирал** во средното училиште во Маршфилд, во државата Масачусетс. Тој го **напуштил** училиштето во 1944 година, кога **бил** регрутиран за американската морнарица пред големата битка со Јапонија во Втората светска војна, пренесе Нетпрес. Ми рекоа дека поставив нов светски

рекорд, зашто ми требаа 69 години да завршам средно училиште – рекол Лонг, кој крајот на војната го дочекал како пилот (Дневник, 3.02.2010).

Realizacja kategorii świadka w gatunkach stylu publicystycznego w języku macedońskim

Dla rodzimych użytkowników języka nie stanowi problemu odpowiednie stosowanie bogactwa systemu temporalnego do opisywania różnych wydarzeń. Jest to widoczne zarówno w stylu potocznym, jak też w tekstach prasy codziennej, których analizę przeprowadzam w tej części pracy.

W stylu publicystycznym można wyróżnić wiele gatunków, pełniących różne funkcje i posiadających zróżnicowaną budowę, co sprawia, że w rozmaity sposób jest w nich realizowana kategoria imperceptywności. Czasami widoczne są wypowiedzi, które pomimo iż przekazują niezaświadczone wydarzenia, nie zawierają l-formy. Może to być spowodowane tym, że autor chce w ten sposób uwiarygodnić sądy i fakty w nich zawarte. W artykułach prasowych stosowany jest czas *минато определено* w momencie, gdy autor chce podkreślić, że wierzy w źródło pozyskanych przez siebie informacji. Czas *минато неопределено* używany jest wtedy, gdy nadawca treści wyraża dystans lub ironię w stosunku do przekazywanej wiadomości.

Analizuję stopień realizacji omawianej przeze mnie kategorii na podstawie tekstów codziennej prasy macedońskiej¹². Dotyczą zarówno aktualności politycznych ze świata i Macedonii, jak i sportu. Część z nich pochodzi też z kroniki kryminalnej. Kategorię imperceptywności obserwuję także w felietonach macedońskich autorów. Cytowane fragmenty kilkakrotnie obszernie, mogą ukazać pełniej funkcjonowanie kategorii *прекажаност* w tekstach prasowych.

W przytaczanych artykułach prasowych wytłuszczone są formy wskazujące na kategorię nieświadka, a analizie poddają także pozostałe czasowniki.

---

¹² Wybrane teksty pochodzą z gazety Дневник z okresu od października 2008 roku, kiedy prowadziłam kwerendę biblioteczną na Uniwersytecie w Skopje, do kwietnia 2010 roku.

8. Македонец ограбен во Кустендил

Македонец **останал** без својот лаптоп во текот на неговиот престој во пограничниот бугарски град Кустендил. Компјутерот му **бил** украден деновиве од неговиот автомобил „југо скала“. Автомобилот со македонски регистарски ознаки **бил** паркиран на паркинг во центарот на градот. Кога Македонецот **се вратил** по својот автомобил, **забележал** дека лаптопот не е во „југото“, па кражбата ја **пријавил** во кустендилската полиција. Македонските граѓани **се жалат** дека тие и нивните возила често се плен на бугарски криминалци кои крстосуваат по улиците и по патиштата. Освен автомобилите и парите што ги **носаат** со себе, во нападите на бугарските измамници често **биле** загрозувани нивните животи со закани и уцени (Дневник, 22.12.2009).

W tekście tym użyte są przede wszystkim formy czasu *минато неопределено*, ze względu na fakt, że autor wypowiedzi nie był bezpośrednim świadkiem wydarzeń, które miały miejsce, a z których zdaje relację.

9. Израел призна дека вадел органи од мртви Палестинци

Израел **призна** дека израелски патолози **ваделе** органи од мртви Палестинци и од други лица, без согласност од нивните семејства – практика што, според властите, **завршила** во 1990 година. Признанието од страна на поранешниот раководител на израелскиот форензички институт **следува** како реакција на текстот во еден шведски весник, кој **тврди** дека Израел **убивал** Палестинци за да ги користи нивните органи – обвинение што Израел жестоко го **демантира** и го **нарече** „антисемитско“. Се **очекува** ваквата изјава, соопштена во еден документарен филм, да **предизвика** остри реакции во арапскиот и во муслиманскиот свет и да ги зацврсти стереотипите за Израел и неговиот став кон Палестинците. Иранската државна телевизија ја објави сторијата, што ја **илустрира** со фотографии на мртви и тешко ранети Палестинци.

Телевизиската станица „Канал 2“ **објави** дека во 90-тите години специјалисти од Форензичкиот институт „Абу Кабир“ во близина на Тел Авив **земале** кожа, срцеви залистоци и коски од телата на израелски војници, израелски граѓани, Палестинци и странски работници, без согласност од нивните роднини. Израелската армија во документарецот ја **потврдува** таквата практика, но додава дека „ваквите активности завршија пред една деценија и повеќе не се случува“. Сепак, не постојат докази дека израелските војници **убивале** Палестинци за да им ги земат органите, како што **тврди** шведскиот весник „Афтонбладет“. Според весникот, израелските сили **собираше** млади Палестинци од Западниот Брег и од Појасот Газа и нивните тела им **биле** враќани на семејствата со извадени органи. Израел **побара** Шведска да го **осуди** пишувањето на „Афтонбладет“, но Стокхолм одби, со образложение дека со тоа би се загрозила слободата на говорот во земјата. По ова, и шведскиот министер за надворешни работи ја **откажа** посетата на Израел, токму во период кога Шведска го преземаше претседавањето со Европската Унија (Дневник, 22.12.2009).

W przytoczonym artykule często używane są formy czasu perfekt. Wskazuje to na okoliczność, że autor tekstu nie był świadkiem omawianych wydarzeń. Oprócz form czasu минато неопределено, na kategorię świadka wskazują też wyrażenia според, весник (...) тврди, Канал 2 објави. Wskazują one źródło uzyskania wiadomości na dany temat.

10. Иванов се сретна со Клинтон

Македонскиот претседател Ѓорге Иванов вчера **имаше** кратка неформална средба со државниот секретар на САД Хилари Клинтон на ручекот што на последниот ден од Самитот за климатски промени во Копенхаген го **организира** данскиот премиер Ларс Локе Расмусен. Иванов **се заблагодари** за „континуираната, силна поддршка од САД за целокупниот напредок на Македонија и за што

побрза интеграција на земјата во евроатлантските структури“. Шефот на македонската држава ја **запознал** Клинтон со новите случувања во разговорите за името и притоа рекол дека „Република Македонија **сака** да гледа кон иднината и сака да ги **надмине** овие анахрони проблеми, кои и’ се наметнати“. Иванов **изразил** надеж дека „конечно и Грција ќе пристапи со сличен тон во согласност со современите текови како начин за справување со новите предизвици“.

Клинтон, како што **информираат** од кабинетот на Иванов, ја **потврдила** поддршката од САД за Македонија и **изразила** уверување дека таа ќе продолжи (Дневник, 19–20. 12.2009).

W pierwszym zdaniu powyższego artykułu użyty czasownik występuje w czasie imperfekt. Może to wskazywać, że autor tekstu był na miejscu, gdy omawiane wydarzenie miało miejsce. Ponieważ najprawdopodobniej dziennikarze nie byli jednak obecni podczas prowadzonych rozmów, kolejne zdania zawierają już czasowniki użyte w czasie *минато неопределено*. Elementem wskazującym na kategorię świadka jest czasownik z grupy *verbum dicendi* – *информира*. Po tym zdaniu wprowadzającym, kolejne ponownie zawierają już formy w perfekcie.

11. Јорго Кука во затвор ќе ја чека одлуката од Врховен суд.

Поранешниот генерален директор на ОХИС, Јорго Кука, од завчера **е однесен** во затвор на издржување на три и полгодишната затворска казна, која му **беше** досудена за злоупотреба на околу милион евра додека **бил** на чело на фабриката. Неговиот адвокат Мирослав Вуиќ **вели** дека Кука бил „собран“ од пред неговата зграда без да му **биде даден** налог за упатување во затвор. – Тој **беше собран** буквално од улица, без да му биде врачен упатен акт и без право на жалба. Кука досега не го **напуштил** ниту Скопје, а не на државата – **вели** Вуиќ. Од друга страна, во Кривичниот суд во Скопје, каде што **се водеше** постапката **објаснуваат** оти многупати безуспешно се **обиделе** да

му го врачат упатниот акт. – Одделот за извршување кривични санкции на Основниот суд Скопје 1 **спроведе** законита постапка во случајот со Јорго Кука. Судот седумпати **се обиде** уредно да му достави Упатен акт во период од 20 август 2008 година до 4 декември 2009 година, но тие **не можеа** да му бидат врачени бидејќи станот во кој **живее** постојано **е затворен** – **соопштуваат** од Судот. Токму поради тоа, од Кривичниот суд **одлучиле** упатниот акт да го стават на огласната табла во Судот по што полицијата **можела** да ја спроведе наредбата за негово спроведување во затвор.

Вуиќ **објаснува** дека сето тоа е направено во време кога се чека одлука од Врховниот суд. – Во секој момент ја **очекуваме** одлуката на судот каде што предметот се наоѓа на вонредно преиспитување – **објаснува** адвокатот. Јорго Кука првично **добил** четири години и шест месеци затвор, но Апелациониот суд му ја **намали** казната за една година. Кука **е осуден** дека во 2006 година како претседател на Управниот одбор на фабриката самостојно **потпишал** одлука во име на УО, а подоцна **ставил** во залог 10.660 акции на Комерцијална банка, сопственост на ОХИС, во Еуростандард банка. Врз основа на овој залог, банката **требало** да одобри кредит за фирмата ИЦН ФАРМ АД – Скопје. Откако кредитот **не бил** вратен, Кука и’ **овозможил** на банката да стане сопственик на акциите, со што на акционерите на ОХИС и на државата, која **поседува** 51,31 процент од вкупниот капитал, им **нанел** штета од над 54 милиони денари во корист на Еуростандард банка (Дневник, 17.12.2009).

W pierwszym zdaniu użyte są formy zarówno *минато определено*, jak i *минато неопределено*. Występuje tutaj także konstrukcja czasownika *сум + -n-particip*, która szerzy się we współczesnym języku macedońskim. Forma słowa posiłkowego *беше* wskazuje na to, że autor wypowiedzi był świadkiem ogłoszenia wyroku dla opisywanego mężczyzny. Forma słowa posiłkowego *бил* natomiast informuje nas o tym, że nie wiemy nic

дokładniej o tym mężczyźnie, kiedy pełnił omawianą funkcję. W kolejnej części artykułu przytaczane są słowa адвоката oskarżonego, w których mieszają się formy obu czasów. Najprawdopodobniej wynika to z tego, że mówiący chciał jak najbardziej wiarygodnie przedstawić całą sytuację. Następnie przywołane są wypowiedzi pracowników sądu, dlatego też użyte są formy czasu *минато определено*. W końcowym fragmencie artykułu autor używa zarówno form aorystu i imperfektu, jak też perfektu. Te pierwsze wskazują na fakt, że autor był obecny na rozprawie sądowej, a *минато неопределено* używa, gdy opisuje przestępczą działalność oskarżonego, ponieważ nie był przy tym obecny.

12. Бугаринот Левчев доби „Златен венец“

Бугарскиот поет Љубомир Левчев е добитник на „Златниот венец“ на Струшките вечери на поезијата за оваа година. Управниот одбор на фестивалот вчера ја **соопшти** одлуката во која **се истакнува** дека Левчев е еден од најголемите живи бугарски поети. Тој **стана** 45. лауреат, добитник на „Златниот венец“ и **влезе** во списокот на носители на реномираното поетско признание на кој **се** и Тед Хјуз, Андреј Вознесенски, Шејмас Хини, Ив Бонфоа и други. Наградата ќе му биде доделена во август во Струга, на 49. издание на големиот меѓународен фестивал на поезијата. Левчев десетина години **беше** на списокот на поетски кандидати за „Златен венец“.

Заедничка иднина – Поетот Љубомир Левчев без сомнение е еден од најголемите живи бугарски поети кој со својот неповторлив лирски опус, создаван во 20 и 21 век, ја **одржува** свежа и привлечна, естетски и тематски изненадувачка и цивилизациски мудра поетската магија што засекогаш лечебно ја **кречи** вербата на човекот во подадената рака, во возвишената книжевна порака и во творечкото единство на јазиците од чие богатство светот е секогаш помокен во својата мисија на зближување на народите и културите – **рече** претседателот на Управниот одбор на фестивалот, Славе Ѓорѓо-Димоски, кој го **прочита** образложението за наградата.

На претставувањето на творештвото на Левчев, **беше** прочитано и писмото што традиционално лауреатот го **испраќа** до фестивалот и до граѓаните на Македонија. Во своето обраќање Левчев нашата земја ја **нарекува** Република на поезијата и **истакнува** дека се надева на благородно заедништво. „Од врвовите на Водно со прекрасниот пријател Славко Јаневски некогаш го **гледавме** хоризонтот се' додека ни **стига** видот. Јас ја **здогледував** убавината на природата, а тој ми **говореше** за заканите на времето. Тој ги **здогледуваше** тешкотиите што ја **очекуваат** Македонија, а јас ја **здогледував** светлината на иднината. Тоа **беше** едно заедничко видение. Јас **се молам** за заедничките виденија затоа што тие се посправедливи. И ако нешто **правам**, и ако со нешто **се согласувам**, тоа е поради истото тоа наше благородно заедништво во кое **верувам** и **се надевам**“, стои во обраќањето на Левчев до Струшките вечери и до нашите автори и граѓани.

Пророк на своето време. За творештвото на Левчев **зборуваше** Бранко Цветкоски, член на Управниот одбор на СВП. Тој во своето обраќање **истакна** дека Левчев својата меѓународна поетска кариера ја **почнал** од нашата земја. – „Златниот венец“ конечно **допатува** на најблиската до македонската земја, на бугарската. Во време кога границите **стануваат** европско минато, венцоносецот е Љубомир Спиридонов Левчев, чија меѓународна поетска афирмација **започнува** токму во културните синори на најблиската на бугарската земја, во Македонија. Во поезијата на Левчев **пулсира** дослухот со ирационалниот и имагинарниот карактер на тревожниот 20 век и **се насетува** бурноста на 21 век. Левчев **се обидува** да доплови до крајните одговори за судбината на современиот човек и како повеќемина големи бугарски поети **се доближува** до позицијата на своевиден пророк на своето време – **рече** Цветкоски. Левчев **е роден** во Тројан, Бугарија, 1935 година. **Завршил** Филозофско-историски факултет во Софија. **Бил** главен уредник на весникот „Литературен

фронт“, прв заменик-министер за култура (1975–1979) претседател на Сојузот на бугарските писатели. Од пред дваесет години ја има издавачката куќа „Офеј“. Првата поетска збирка „Свездите се мои“ ја **објавил** во 1957 година. Во половина век творештво **објавил** 30 книги поезија, како и два романа. Неговите дела **се објавени** во 34 земји. Почесен член е на неколку академии, на Европската академија од Париз, на Академијата за поезија во Луксембург и на други институции. Добитник е на значајни бугарски награди и на неколку странски (Дневник, 06.03.2010).

W powyższym, obszernym artykule, autor na początku stosuje głównie formy czasu *минато определено*. Dzieje się tak dlatego, że był on najprawdopodobniej świadkiem ogłoszenia informacji o laureacie Złotego Wieńca. W części, w której przywołuje słowa Dimoskiego na temat poety, także spotykamy tylko formy aorystu czy imperfektu. Spowodowane to jest chęcią podkreślenia wielkości Bułgara i uzasadnienia trafności wyboru. W kolejnym fragmencie cytowane są słowa samego Levčeva, wspominającego znajomość z Janevskim, co wyjaśnia stosowanie czasu *минато определено*, bohater artykułu był bezpośrednim uczestnikiem tych wydarzeń. W części końcowej przedstawiona jest sylwetka laureata, przebieg jego kariery pisarskiej i osiągnięcia. W tym fragmencie zasadnie użyte zostały formy czasu *минато неопределено*, ponieważ autor tekstu nie mógł uczestniczyć w kolejnych etapach życia opisywanego poety.

Można więc zauważyć, że zróżnicowana struktura treści artykułu oddaje w sposób bardzo wyraźny funkcjonowanie badanej kategorii.

13. *Љубовта кон слободата исчезнува*

Рускиот збор за работа „работа“ **потекнува** од зборот роб, раб. Безработното општество **произлегло** од сонот за господарскиот живот во кој работата ќе ја вршат работи, механички робови. Осилото на оваа историја на ропството **лежи** во сознанието дека, еднаш ослободени, луѓето често **стануваат** работи, барем во еден дел од својот живот. Има многу двоумења да се **напуштат** сите видови ропско однесување. „Најголема беда е да се зависи од волјата на

другите“, **рекол** Публиј, сирискиот роб што во Рим **станал** популарен забавувач. Па сепак, фантазиите за романтична љубов се засновани на зависноста. Ослободениот роб честопати повеќе **сакал** да остане зависен, продолжувајќи да ја врши истата работа; дамката на ропството **избледела** дури низ неколку генерации. Во Кина и Африка ослободениот роб **станувал** некој вид сиромашен роднина, а во Европа **станувал** штитеник. Да се живее надвор од заштитата на некој помокен од себе **претставувало** застрашувачка авантура.

Најзабележителната особина кај робовите, барем кај оние кои не **станувале** трајно опиени така што **ќе заборавеле** на својата тага, **било** достоинството. Многумина од нив **успевале** да ја потврдат својата самостојност дури и кога **биле** присилени на понижувачка работа, правејќи се дека ги прифаќаат своите понижувања, играјќи ја улогата, така што господарот **можел** да живее во илузија дека е главен, додека тие **знаеле** дека од нив зависи. „Прави се луд, ќе го фатиш мудриот“, **била** омилената поговорка на робовите од Јамајка. Понекогаш робовладетелот **ќе сфател** не само дека е измамен туку и дека самиот тој е роб: „Ние **се служиме** со туѓи нозе кога **излегуваме**, со туѓи очи за да ги **препознаеме** работите, со туѓо паметење кога ги **поздравуваме** луѓето, со туѓа помош за да **останеме** во живот – единствено што сме **задржале** за себе се нашите задоволства“, **пишува** Плиниј Постариот во 77 година од нашата ера. Овој римски робовладетел, писател на огромната „Историја на природата“, **умрел** приближувајќи се премногу блиску до Везув затоа што **сакал** да види ерупција: **знаел** дека е паразит. Изучувањето на природата, впрочем, претставува добар начин да **се научи** како да се препознае паразит.

Решение за ропството **немало**, барем не целосно, тоа да се **укине**, бидејќи **биле** измислени нови облици на ропството под друго име. Работникот во фабрика, кој **скапува** во загаден воздух од зора до мрак и дневно светло **гледа** само

во недела, веројатно **води** положи живот од многу робови во антиката. Денес, тие кои повеќе **сакаат** да го работат тоа што им се **кажува** отколку да мислат самите и да **преземаат** одговорност на сопствениот грб – една третина од Британците, според истражувањата, **спаѓа** во таа група – се духовни наследници на доброволните робови во Русија (Дневник, 02.03.2010).

Przytoczony celowo obszerny fragment felietonu także ilustruje, jak głęboko zakorzeniona jest kategoria świadka w kompetencji językowej Macedończyków. Bez problemów korzystają oni z wielości form czasów dostępnych w ich języku, odpowiednio dopasowując je do sytuacji. W pierwszym zdaniu, wyjaśniając znaczenie słowa, autor używa form czasu teraźniejszego. Opisuяć życie niewolnika korzysta już z czasów pozwalających zwrócić uwagę na imperceptywność wypowiedzi – czasu *минато неопределено време* oraz *идно прекажано време*. Cytując jego wypowiedzi, nie zmienia form przez niego użytych.

14. Црни јами

За границите на црната дупка **би можеле** да го кажеме тоа што Данте го **напишал** за влегувањето во Пеколот: „**Оставете ја сета надеж, вие кои влегувате тука**“ Изразот црна јама **е формиран** неодамна. **Измислен е** во 1969 година од Американецот Џон Вилер како графички опис на една идеја што **потекнува** од пред најмалку двесте години, кога **имало** две теории за светлината: една од нив **фаворизирал** Њутн и таа **тврдела** дека светлината е составена од честички; другата пак **тврдела** дека е составена од бранови. Денес **знаеме** дека всушност обете теории се точни. Според двојноста бран/честичка во квантната механика, светлината **може** да се разгледува и како бран и како честичка. Според теоријата дека светлината **е составена** од бранови, не е јасно како **може** да реагира на гравитацијата. Но ако светлината е составена од честички **би можело** да се очекува дека гравитацијата ќе дејствува врз нив исто како што **дејствува** врз топовски ѓулиња, врз

ракети и врз планети. Отирвин луѓето **мислеле** дека честичките на светлината патуваат бесконечно брзо така што гравитацијата не може да им ја намали брзината, но откритието на Ремер дека светлината **патува** со конечна брзина **покажало** дека гравитацијата **би можела** да има важно влијание. Врз основа на оваа претпоставка еден благородник од Кембриџ по име Џон Мичел во 1783 година **објавил** статија во „Филозофските дописи“ на Кралското друштво во Лондон во која **истакнал** дека секоја звезда што е доволно голема и компактна би имала толку силно гравитационо поле што светлината не **би можела** да избега од неа: секоја светлина што е емитирана од нејзината површина ќе биде повлечена назад под влијание на гравитационото дејство на звездата. Мичел **сметал** дека може да има многу ѕвезди како овие. Иако не можеме да ги **видиме** затоа што светлината од нив не може да **дојде** до нас ние сепак ќе го **чувствуваме** нивното гравитационо привлекување. Таквите објекти денес ги **нарекуваме** црни јами затоа што тие се токму такви: црни делови од просторот... (Дневник, 23.02.2010).

Analogicznie do wcześniej przytoczonego felietonu, także tutaj obserwujemy zasadność użycia form czasu *минато* *неопределено*. Autor nie był świadkiem badań prowadzonych przez Newtona oraz tworzenia teorii światła, dlatego też opisując te fakty, używa czasu *perfekt*. Często korzysta też z konstrukcji czasownika *сум + -n-particip*, co jak przedstawiłam już wcześniej, pozwala wyrażać *прекажаност* w języku macedońskim. W ostatniej części artykułu widzimy czasowniki użyte w czasie teraźniejszym, ponieważ autor odwołuje się do aktualnego stanu badań nad omawianym zjawiskiem.

15. Ливерпул и Јуве успешни

Европските гиганти Ливерпул и Јувентус со позитивни резултати **ќе го пречекаат** реваншиот од шеснаесеттина-финалето во фудбалската Лига Европа, откако **извојуваа** минимални победи против непријатни противници. Бра-

нителот на титулата, *Шахтар*, неочекувано **загуби** на гостисо 1–2 против Фулам, но ги **задржа** шансите за пласман во осмина-финалето. Рома на драматичен начин **загуби** во Атина, што за римската волчица е крај на серијата од 20 меча без пораз. Пред пласман меѓу 16-те најдобри се и Марсеј, кој со два гола разлика **победи** на гости, и рускиот првак Рубин, кој со 3–0 го **надигра** Хапоел Тел Авив. Црна дамка на завчерашните средби **фрлија** нередите во Билбао, каде што по завршувањето на мечот меѓу Атлетик и Андерлехт **имаше** тепачка меѓу навивачите. Се’ **почна** на трибините, а потоа фановите **влетаат** на зелениот терен, па таму си **разменуваа** удари се’ додека полицијата не воспостави контрола. Од полицијата **информираа** дека **уапсиле** 5 навивачи, од кои четворица Белгијци. Гостинските навивачи се **судрија** со локалната полиција и пред мечот (Дневник, 20.02.2010).

Powyższy tekst stanowi relację z meczu. Ponieważ komentator sportowy był obecny w trakcie jego trwania, wszystkie formy czasowników użyte są w czasie *минато определено*. Dopiero w końcowej części relacji pojawia się czasownik *уапсиле*, który ukazuje kategorię świadka. Dodatkowo wiadomość ta wprowadzona jest przez czasownik *информираа*, który wskazuje na to, że przekazywana informacja jest wtórna.

16. *Шумахер се исплашил од Алонсо*

Фернандо е единствениот возач на патеката што во својата кариера го **победил** Михаел во борбата за титулата, **вели** Стефано Доминикели, шефот на Ферари. Михаел Шумахер веројатно го **откажа** своето враќање во болидот на Ферари, бидејќи Фернандо Алонсо **бил** одлично позициониран за повторно да го **победи** Германецот во борбата за титулата, **смета** Стефано Доминикело, тимскиот шеф на италијанскиот тим во Формула 1. Седумкратниот светски првак во Ф1, Михаел Шумахер (41) **ќе ги прекине** пензионерските денови за да **се трка** со новиот тим на Мерцедес, оставајќи ја консултантската позиција во Ферари, откако

во екипата **дојде** Шпанецот Фернандо Алонсо. Поранешниот возач на Рено, го **победи** Михаел Шумахер во 2005 и 2006 година во борбата за светската титула, па сега Доминикело **е убеден** дека новото засилување на тимот може да го **повтори** истиот резултат.

– Да не **заборавиме** дека Фернандо **е** единствениот возач на патеката кој во својата кариера го **победил** Михаел во борбата за титулата, **изјави** Доминикели на прес-конференција за време на традиционалната зимска средба во скијачкиот центар Мадона ди Кампилџо. – Фернандо **има** се’ за да го победи него. Навивачите на Ферари од светот **беа** вознемирени по заминувањето на Шумахер, особено по неодамнешното враќање во италијанскиот тим лани, како привремена замена за повредениот Фелипе Маса. Повредата на вратот го **спречи** Германецот за враќање во болидот во таа ситуација.

– Сега **сакаме** да свртиме нова страница. Мора да му **покажеме** на Михаел дека ова е силен тим. **Сакаме** да победуваме. **Сакавме** да се обидеме со Михаел лани, бидејќи тој е извонреден возач. Но, Фернандо и Фелипе се способни да го **победат** дури и ако Михаел е уште добар – **вели** Доминикели. Шумахер **тестираше** ГП2 болид на патеката Херез неделава и **предизвика** контроверзии во Италија носејќи црвена кацига, слична на онаа со која редовно победуваше како дел од Ферари. Алонсо, кој првпат сега **се појавува** во тимските обележја на италијанскиот тим, засега **е безгрижен** и се скија на терените во Мадона ду Кампилџо. За годинава една од главните предности на тимот на Мерцедес **би била** помалата потрошувачка на болидот, бидејќи нема да биде дозволено долевање гориво. Сезоната **почнува** на 14 март, во Бахреин (Дневник, 14.01.2010).

Kolejny tekst – artykuł o tematyce sportowej, zawiera więcej form minato neopredeljeno. Czas ten używany jest do opisywania osiągnięć sportowca, których autor tekstu nie był świadkiem. W artykule często

pojawiają się formy aorystu i imperfektu, ze względu na to, że przytaczane są słowa trenera, który wierzy w możliwości swojego podopiecznego i używając ich, chce przekazać swoją wiarę w zwycięstwo czytelnikom: *сакавме, тестираше, спречи, беа*. Artykuł ten ukazuje szerokie możliwości macedońskiego systemu temporalnego.

17. Приватни финансиери ги опремувале британските специјалци

Британските специјални воздушни сили (САС) **се најдоа** во средиштето на скандал по обвиненијата дека купувањето опрема за нивните единици во Авганистан го **финансирале** приватни лица. **Како што пишува „Сандеј телеграф“**, 400.000 фунти од приватни донатори **се искористени** за купување опрема за 21. регимента на САС во Авганистан, а од тие пари **е платена** и отштетата за двајца војници убиени во Авганистан. Британската опозиција и поранешни воени команданти **изјавија** дека тоа ги докажува неправилностите во финансирањето на војската за време на владеењето на лабуристите. Новостите за начините на финансирање на војската **се откриени** откако водачот на либералните демократи Ник Клег го **отвори** прашањето за војната во Авганистан во изборната кампања што е во тек во Британија. Клег **истакна** дека војниците испратени во провинцијата Хелманд **биле** лошо опремени. – Користењето на добротворни фондови за купување опрема **е срамота**. Што **е** следно? Дали војниците наскоро сами ќе мора да **си купуваат** пушки и муниција за да ги извршуваат задачите за владата? Тоа **покажува** дека владата е неспособна да управува со одбраната – **изјави** поранешниот воен командант и сегашен пратеник Патрик Мерсер. Фондот за 21. регимента **е** воспоставен за семејствата на жртвите или ранетите. По трагичниот инцидент во Хелманд во кој **загинаа** неколку војници, **се тврдеше** дека војниците не **биле** доволно обучени и дека не **биле** опремени за задачите. – По трагичниот инцидент **се стравуваше** за безбедноста на војниците. Приватните

донатори **беа** среќни што нивните пари **се употребени** за опрема, односно за заштитни елементи што ќе спасуваат животи. **Тие знаеја** за што ќе се користат нивните пари – изјави неименуван извор за „Телеграф“ (Дневник, 20.04.2010).

W cytowanym artykule można zauważyć tylko trzy formy perfektu. Ponieważ tekst opisuje sytuację żołnierzy amerykańskich w Afganistanie, można domyślać się, że zastosowanie tego czasu wynika z faktu, że reporter nie był na miejscu, by móc ją dokładnie opisać. Autor wypowiedzi wskazuje też w niej źródło pozyskanych informacji, jakim jest *Sunday Telegraph*.

18. Семјуел Л. Џексон сакал да глуми во „Мама Миа“

Свездата од филмот „Евтини приказни“, Семјуел Л. Џексон, **призна** дека искрено **посакувал** да добие улога во филмот „Мама Миа“. Тој **откри** дека без разлика на тоа што неговата пријателка Филица Лојд ја **режирала** филмската верзија на хит-мјузиклот, тој не **бил** свесен за целата продукција се’ до крајот на снимањето. Необично е тоа што ја **пропуштив** можноста да бидам дел од екипата, иако веројатно **ќе се најдеше** некоја улога и за мене. На крајот **требаше** да ја видам на минатогодишното доделување на Британските филмски награди кога ги **освоија** сите признанија, за да **сфатам** дека таа е режисерката – вели тој. Џексон, кој е голем фан на АББА, и денес **жали** што не бил навреме информиран. Актерот е постојано ангажиран и сега го **снима** вториот дел од „Железниот човек“ (Дневник, 25.06.2009).

Tekst ten pochodzący z działu *Kultura* macedońskiego dziennika także nie zawiera wielu wykładników imperceptywności. L-formy widoczne są tylko w wypowiedziach przekazywanych przez autora tekstu, o których dowiedział się od jego bohatera. W sytuacji, gdy stanowią one cytowaną część tekstu, możemy zauważyć pozostawianie form aorystu i imperfektu.

Na zakończenie tej analizy przedstawiam jeszcze tekst literacki, zamieszczony w macedońskiej prasie codziennej. Zawiera on charakterystyczną dla tekstów literackich formułę *Си живеел еден човек*, w któ-

рых то (звљашча bajkach czy legendach) bardzo często spotykamy się z renarracją. Z tego powodu wљашnie praktycznie caљ ten tekst występuje w ramie imperceptywnej. Tylko w wypowiedziach jego bohaterów występują inne formy werbalne.

19. *Си живеел еден човек...*

Таинствени исчезнувања, несреќни случки, неверојатни или неповрзани настани, убиства, тепачки, паѓање на луѓе од покриви, апсурдни ситуации – се’ тоа се парчиња од гротескната слика на светот во необичните раскази на рускиот прозаист Данил Иванович Јувачов, попознат во книжевните кругови како Данил Хармс (1905–1942).

Случка

Си бил еден лисест човек кој **немал** очи и уши. **Немал** ниту коса така што лисест **бил** наречен само условно. Да зборува не **можел** затоа што **немал** уста. Нос исто така **немал**. **Немал** дури ниту раце ниту нозе. Ниту стомак **имал**, ниту грб **имал**, ниту ‘рбет **имал**, ниту внатрешни органи **имал**. Ништо **немал**! Така што не е јасно за кого зборуваме. Подобро е тогаш за него да не **зборуваме**.

Симфонија

Антон Михајлович **плукнал**, **рекол** „ех“, повторно **плукнал**, повторно **рекол** „ех“ и **отишол**. И нека го. Да го **оставиме** тоа. Подобро да ви **раскажам** за Илија Павлович. Илија Павлович **се родил** во 1893 година во Истанбул. Уште додека **бил** мало момче, неговите **се преселиле** во Петербург и тука **завршил** германско училиште во Кирочната улица. Потом **работел** во некоја продавница, потоа уште нешто **работел**, а кога **започнала** револуцијата, **емигрирал** во странство. И нека го. Да го **оставиме** тоа. Подобро да ви **зборувам** за себе.

Со висок раст **сум**, интелегентен, убаво и вкусно облечен, не **пијам**, не **одам** на трки, единствено што **сум**, ете, женскар. Ниту жените **немаат** ништо против. Дури **сакаат** кога се **забавувам** со нив. Серафима Измајловна

повеќе пати ме **викала** кај себе. Зинаида Јаковлевна **рече** дека секогаш ќе и' биде мило да ме **види**. Ама со Мартина Петровна **се случи** интересна работа за која **сакам** да ви **раскажам**. Случката по се' е обична, ама сепак интересна бидејќи, благодарение на мене, Марина Петровна целосно **окелаве**. Туку-така. А тоа **се случи** вака: **дојдов** еднаш кај Марина Петровна, а таа пуф! – и **окелаве**! И тоа е се'.

Пет џумки

Си **живеел** еден човек, **се викал** Кузњецов. Еднаш му **се скршила** табуретката. **Излегол** од дома и **тргнал** во продавница да купи столарско лепило за да ја залепи. Кога Кузњецов **поминал** покрај една недоградена зграда, од нејзиниот врв **паднала** тула и го **удрила** Кузњецов по главата. Кузњецов **паднал**, но веднаш **скокнал** на нозе и ја **почешал** главата. На неа **се појавила** огромна џумка. Кузњецов ја **погалил** џумката и **рекол**: – Јас, граѓанинот Кузњецов, **излегов** од дома и **појдов** в продавница за да... за да... за да... Ах, што ќе е ова! **Забораив** зошто **појдов** в продавница. Во тој миг од покривот **паднала** втора тула и повторно го **удрила** Кузњецов по главата.

– Ах! – **извикал** Кузњецов, **се фатил** за глава и **напинал** втора џумка.

– Каква работа! – **рекол** Кузњецов. – Јас, граѓанинот Кузњецов, **излегов** од дома и **појдов** во... **појдов** во... **појдов**... каде **појдов**? **Забораив**, каде **појдов**! Тогаш од врвот врз Кузњецов **паднала** трета тула. И на неговата глава **се појавила** трета џумка.

– Ај-ај-ај! – **извикал** Кузњецов, **фаќајќи** се за главата. – Јас, граѓанинот Кузњецов, **излегов** од... **излегов** од... **излегов** од визбата? Не. **Излегов** од буре? Не. Од каде **излегов**? Од покривот **паднала** четврта тула, го **удрила** во тилот, и на тилот му **излегла** четврта џумка.

– Е па! – **рекол** Кузњецов, **почешувајќи** го тилот. – Јас... јас... јас... Кој сум јас? Зарем **забораив** како **се викам**? Види каква работа! Како **се викам**? Василиј Петухов? Не. Николај Сапогов? Не. Пантелеј Рисаков? Не. Па, кој

сум јас? Но сега од покривот **паднала** и петта тула која така силно го **удрила** Кузњецов по главата што тој целосно **заборавил** се' на светот, и извикувајќи „О-хо-хо!“ **потрчал** по улицата. Молам! Доколку некој **сретне** на улица човек со пет џумки на главата, нека го **потсети** дека се вика Кузњецов и дека треба да **купи** столарско лепило за да ја поправи табуретката.

Минијатури Лав Толстој многу **сакал** деца. Еднаш си **одел** по Тверскиот булевар и го **видел** Пушкин кој **одел** пред него. Пушкин, како што е познато, **бил** низок. „Се **разбира**, она не е дете, туку момче“ – си **помислил** Толстој. – „Сејдно, **ќе одам** и **ќе го погалам** по главата.“ И **тргна**л да го стаса Пушкин. Пушкин, пак, не ги **знаел** неговите намери и **фатил** да бега. **Потрчале** покрај некој полицаец. На полицаецот не му се **допаднало** трчањето по улица и се **пуштил** по нив за да ги опомене. После таа случка западниот печат **пишувал** дека во Русија книжевниците се подложени на следење од страна на власта.

Еднаш Пушкин му **напишал** писмо на Рабиндранат Тагоре. „Почитуван далечен пријателе – му **пишал** тој – не ве **познавам**, а и вие не ме **познавате**. Многу **би сакал** да се запознаеме. Се' најдобро. Сааша. Кога му го **донеле** писмото Тагоре **почнал** да медитира. Толку се **задлабочил**, што и да си го **удрел**, **немал** да почувствува ништо. Жена му го **тресела**, го **тресела**, му го **подметнувала** писмото – а тој не го **гледал**. Вистина, и руски не **знаел** да чита. Така шт, и не **се запознале**. Пушкин **имал** четири сина и сите **биле** идиоти. А едниот од нив дури не ги **знаел** да седи на стол и постојано **паѓал**. Пушкин, искрено кажано, и самиот **не знаел** сосем добро да седи на стол. И **било** смешно, да пукнеш од смеење: **седат** на маса, на едниот крај Пушкин **паѓа** од столот, а на другиот крај – неговиот син. Просто, лудница! (Дневник, 21.02.2009)

Na podstawie przytoczonych przeze mnie tekstów prasowych można za-
uważyć, iż różnica pomiędzy przekazem pośrednim i bezpośrednim jest

bardzo widoczna w świadomości językowej Macedończyków. Nie mają oni żadnych wątpliwości, jeśli chodzi o stosowanie odpowiednich form kategorii świadka. Niezależnie od rodzaju tekstu – czy jest on wiadomością, felietonem czy informacją sportową – odpowiednio dobierają formy czasowników. Informują przez to odbiorcę tekstu o okolicznościach przez nich opisywanych – wskazują, czy uczestniczyli w wydarzeniu czy też nie, lub wyrażają swój stosunek do przekazywanych treści. Efekt ten uzyskują dzięki gramatyzacji kategorii прекажаност. W innych językach jest możliwe oddanie sensu tej kategorii tylko poprzez odpowiednie środki leksykalne.

Styl urzędowy obejmuje użycie języka w ramach działania urzędów i organizacji. Podstawowa forma użycia to forma pisana, ale spotykamy go też w odmianie mówionej, na przykład podczas wszelakiego rodzaju zebrań. Nie ma w literaturze macedońskiej wielu badań opisujących ten styl. Charakteryzuje się on terminologią z zakresu ekonomii, prawa czy administracji, słownictwem pozbawionym nacechowania emocjonalnego, częstym występowaniem strony biernej, a także użyciem zdań bezosobowych. Nasycony jest także zwrotami grzecznościowymi, nakazami i zakazami, kierowanymi do często anonimowego odbiorcy. Sztuczny, mało urozmaicony i niezindywidualizowany charakter tego stylu i jego gatunków praktycznie wyklucza użycie kategorii świadka. Poniżej zamieszczam fragmenty aktualnej konstytucji Republiki Macedonii, w celu ich analizy w zakresie występowania badanej przeze mnie kategorii imperceptywności.

Тргнувајќи од историското културно, духовно и државно наследство на маке-донскиот народ и од неговата вековна борба за национална и социјална слобода и за создавање своја држава, а посебно од државно-правните традиции на Крушевската Република и историските одлуки на АСНОМ и уставно-правниот континуитет на македонската држава како суверена република во Федеративна Југославија, од слободно изразената волја на граѓаните на Република Македонија на референдумот од 8 септември 1991 година, како и од историскиот факт дека Македонија е конституирана како национална држава на македонскиот народ во која се обезбеду-

ва целосна граѓанска рамноправност и трајно сожителство на македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите, Ромите и другите националности кои живеат во Република Македонија, а со цел:

- Република Македонија да се конституира како суверена и самостојна и како граѓанска и демократска држава;
- да се воспостави и изгради владеењето на правото како темелен систем на власта;
- да се гарантираат човековите права, граѓанските слободи и националната рамноправност;
- да се обезбеди мир и сожителство на македонскиот народ со националностите кои живеат во Република Македонија и
- да се обезбеди социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот.

***

Во Република Македонија службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо.

Во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на националностите во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин утврден со закон. Во единиците на локалната самоуправа во кои како значителен број живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите, под услови и на начин утврдени со закон.

***

Слободата на човекот е неприкосновена. Никому не може да му биде ограничена слободата, освен со одлука на судот и во случаи и во постапка утврдена со закон. Лицето повикано, приведено или лишено од слобода мора веднаш да биде запознато со причините за неговото повикување, приведување

или лишување од слобода и со неговите права утврдени со закон и од него не може да се бара изјава. Лицето има право на бранител во полициската и судската постапка. Лицето лишено од слобода мора веднаш, а најдоцна во рок од 24 часа од моментот на лишувањето од слобода, да биде изведено пред суд, кој без одлагање ќе одлучи за законитоста на лишувањето од слобода. Притворот може да трае по одлука на суд најдолго 90 дена од денот на притворувањето. Притвореното лице може под услови утврдени со закон да биде пуштено да се брани од слобода.

W przytoczonych fragmentach wyraźnie widać brak użycia czasów stosowanych do wyrażania kategorii świadka w języku.

Styl naukowy jest widoczny w pracach naukowych, encyklopediach, leksykonach. Nie jest jednak ograniczony tylko do formy pisanej, w tym stylu mogą być wygłaszane różnego typu wykłady naukowe, odczyty itp.

Charakteryzuje się dużą ilością zdań złożonych, terminologią naukową, licznymi cytataми i przypisami. W zasadzie nie występują tutaj środki artystyczne, nie jest też nacechowany emocjonalnie. Analizując pod względem morfologicznym omawiany styl, można zauważyć występowanie najczęściej form trzeciej osoby liczby pojedynczej i mnogiej. Zauważa się tutaj obecność czasu teraźniejszego w znaczeniu ponadczasowym, na przykład:

20. *Дел од овие лични имиња имаат константна позиција*
(МИНОВА-ЃУРКОВА, 2003: 225).

Także w przypadku tego stylu nie widać wyraźnie zaznaczonej imperceptywności wypowiedzi:

Можете да избирате од повеќе програми. По избирање на дотерувањето на покажувачот за момент ќе се напише дека е избраното дотерување зачувано, потоа ќе се појави основниот мени, на кој е активираното дотерување урамено. Исто, при исклучување на избраното дотерување за момент ќе се напише дека е избраното дотерување избришано, потоа па повторно

ќе се појави основниот мени со неурамен симбол (поништено дотерување) (Упатство за употреба на фрижидерот Горенје).

***

Фиоката овозможува чување широк избор свежа храна приближно трипати подолго време отколку во обичен ладилник. Храната ќе остане подолго време свежа, ќе го зачува вкусот и хранливите вредности. Овозможува помалку гниење и загаба на масата, затоа е овошјето и зеленчукот посвеж и природен. Температурата за чување е околу 0°C (преддотерана). Температурата, во зависност од променатата температура во ладилникот, може да варира меѓу -2°C и +3°C. Ако е температурата на околината, во која е наместен апаратот, пониска од 16°C, препорачуваме дотерување на температурата во делот за ладење на 5°C или пониска. За оптимално работење, фиоката мора да биде затворена до крај. Фиоката е на извлични водила со две дополнителни сатчиња (зависно од моделот), кои се одвоени меѓу себе, што овозможува одвојување на храната и нуди можност за приспособување на просторите со оглед на прехранбените навики (Упатство за употреба на фрижидерот Горенје).

Biorąc pod uwagę podstawową charakterystykę każdego ze stylów języka macedońskiego, można zauważyć, że imperceptywność jest spotykana w stylu potocznym, prasowym oraz artystycznym. W pozostałych stylach nienaukowych obserwuje się użycie analizowanej kategorii zgodnie z regułami, według których te style są zorganizowane.

Styl artystyczny odnosi się do specyficznej dziedziny życia, jaką jest kultura, a w niej tworzenie literatury pięknej. Charakteryzuje się on:

- bogactwem języka;
- metaforycznością;
- występują w nim synonimy, homonimy, antonimy, różne środki frazeologiczne;
- widać w nim różne dostępne struktury gramatyczne.

Każdy twórca ma swój indywidualny styl, który najczęściej bywa wyrażany w formie pisanej, ale forma ustna także jest ważna – nie tylko w poezji, ale także w prozie czy dramacie, w którym dodatkowo istotną rolę odgrywa intonacja i rytm.

W przypadku tworzenia dzieł literatury pięknej autor ma dużą swobodę w użyciu języka. To od niego zależy, w której osobie będzie do nas mówił bohater dzieła. Jak mówi Michel Butor, w opowiadaniu zawsze bierze się pod uwagę trzy osoby: dwie realne – autora i czytelnika, oraz fikcyjną – bohatera. Autor może zdecydować, że pisze utwór w 3. osobie – ten wybór oceniany jest jako forma podstawowa opowiadania, a dzięki użyciu form pierwszej osoby osiąga się większy stopień prawdziwości wydarzeń (za МИНОВА-ЃУРКОВА, 2003: 233–234).

Oprócz dowolności w wyborze osoby autor dysponuje także pewną swobodą w zakresie stosowania czasów. W zależności od tego, w jakim stopniu chce oddać prawdziwość wydarzeń, może stosować *минато* *определено* lub *минато* *неопределено* *време*:

21. *Беше пролетта 1946 година, првата пролет по војната. Оттогаш сигурно поминале илјада години* (Минова-Ѓуркова, 2003: 255).

Zamieszczone dalej w tym rozdziale fragmenty powieści *Времето на козите* (STAROVA L., 2005), mają na celu pokazać częstotliwość stosowania przez autora czasów wyrażających kategorię imperceptywności, natomiast w dalszej części pracy przeprowadzam analizę jej przekładu na język polski, aby ukazać sposób oddawania macedońskiej kategorii świadka oraz wykorzystania do jej wyrażania środków dostępnych w języku polskim. Staram się przedstawić sposoby i techniki oddawania kategorii *прекажаност* w języku polskim, także z uwzględnieniem niewątpliwego idiolektu tłumacza.

22. *Пишуваше, испраќаше писма, но никој не го повика, не го прими. Сепак, ни раскажуваше мајка ми подоцна на тие места сигурно, според татковите записи, се копала и откопувала хромна руда. Се открила хромна жица што води кон утробата на планината, можело таму да*

се копа со векови. Дојдоа, велеше мајка ми, поитри луѓе, ко-
паа, се обогатија, а татко ми остана и натаму со своите
книги (s. 28).

23. Сите **сакале** Балканот да биде последен пристан на нивни-
те големи освојувачки походи. Така **било** со Римјаните кои
биле носители на силна, голема цивилизација. **Настапиле**
на Балканот со стратегијата раздели по владеј! По нив
стигнале Византијците. Уште повеќе ја **усовршиле** рим-
ската стратегија. **Продолжиле** делбите, **се длабеле** разли-
ките, **се ситнеле** народите (s. 53).
24. Кога големите војни и стратегиите на нивните творци
не ги **беа скарале** судбински, не им ја **наложи**ле братоуби-
ствената војна, како во други делови на Балканот, не ги
победиле, немаше причини и во ова време на козите да не
бидат уште поблиску помеѓу себе, да се почитуваат, да
си сочувствуваат заедно при умирачките, да се радуваат
на новите животи, да се мешаат меѓу себе, да си слават
заедно свршувачките и сите верски празници, да веруваат
сите во времето на козите, во најубавото време на земја-
та (s. 70).

Kategoria świadka w przekładzie prozy macedońskiej na język polski

Nowy impuls do badania funkcjonalnej strony kategorii dały w ostat-
nich czasach translatologia oraz pozostająca z nią w ścisłej więzi gra-
matyka tekstu. Procedury translatorskie podejmowane przez tłumacza
odslaniają niejednokrotnie złożoną naturę kategorii, niedostrzegalną
w badaniach czysto lingwistycznych.

W tej części pracy przedstawiam na wybranych przykładach, w jaki
sposób tłumacze starają się oddać zjawisko imperceptywności w przekła-
dzie prozy macedońskiej na język polski¹³.

---

¹³ Zagadnieniem tym zajmowałam się wcześniej wstępnie w artykule *Kategoria świad-
ka w przekładzie prozy macedońskiej* (BŁASZAK, 2009), w niniejszej pracy natomiast pogłę-
biam interesujące mnie zagadnienie.

Na ostateczny kształt tłumaczenia oprócz znajomości języka i wykształcenia tłumacza ma wpływ jego społeczne i estetyczne doświadczenie, a także wrażliwość na walory tekstu artystycznego i umiejętność jego interpretacji. Znaczenie dzieła literackiego widoczne jest na jego różnych poziomach, dlatego też tłumacz w procesie przekładu powinien rozpoznać i określić poszczególne poziomy tekstu artystycznego, a także zwrócić uwagę na odmiennność języka oryginału w zakresie jego kategoryjnej struktury w stosunku do języka przekładu. Komplikacje mogą bowiem wynikać ze struktury wewnętrznej języka oryginału, nieprzystawalności kategoryjnej, a także wspominanej wcześniej różnicy w jej eksplicytności w językach.

Analiza przekładu oparta jest na polskim tłumaczeniu macedońskiej powieści „Czasy kóz” L. Starovy (СТАРОВА, 2001), która na język polski została przetłumaczona przez D.J. Ćirlić (STAROVA, 2005), oraz powieści – pajęczyny „Rozmowa ze Spinozą” G. Smilevskiego (СМИЛЕВСКИ, 2002), przetłumaczonej na język polski przez H. Karpińską (SMILEVSKI, 2005)¹⁴. Skupiam się głównie na sposobie oddawania macedońskiej kategorii świadka oraz na wykorzystaniu do jej wyrażania środków dostępnych w języku polskim. Staram się przedstawić sposoby i techniki oddawania przez obie tłumaczki kategorii *некажаност* z uwzględnieniem ich idiolektu. W języku polskim, jak już wcześniej pisałam, do wyrażania imperceptywności używane są środki leksykalne. W momencie występowania asymetrii tego typu – braku zmorfologizowanej kategorii w obu językach – już same procedury translatorskie stanowią duże wyzwanie dla tłumacza. W tej części pracy sprawdzam, jak można wyrazić kategorię świadka, aby pozostać jak najbardziej wiernym oryginalnemu dziełu.

Aby tego dokonać, tłumacz powinien dokładnie określić sytuację komunikacyjną, a także poznać nadawcę (pierwotnego i wtórnego) wypowiedzi. Musi też zwrócić uwagę na stosunek mówiącego do tego, o czym informuje, zastanowić się, jakie emocje wywołuje ten przekaz u nadawcy treści.

Analiza przekładu polega na porównaniu fragmentów tekstu oryginalnego i jego tłumaczenia, zwróceniu uwagi na zastosowane czasy

---

¹⁴ Obie tłumaczki – D.J. Ćirlić i H. Karpińska to tłumaczki z bogatym dorobkiem przekładowym; pierwsza przede wszystkim z literatury serbskiej i chorwackiej, druga – z literatury bułgarskiej.

i środki leksykalne, służące wyrażaniu omawianej kategorii oraz na określeniu przyczyny jej zastosowania. Końcowe wnioski zawierają ocenę, w jakim stopniu udało się tłumaczowi przekazać treści zawarte w dziele oryginalnym¹⁵.

I.

*Човеко́т кој тоа утро **влезе** во синагогата Бет Јакоб носејќи го на раце својот син роден пред осум дена, **се викаше** Михаел Спиноза. **Дошол** на свет четириесет и пет години пред тоа како Мигел Деспноза, во Видигере, Португалија, каде што неговиот татко Исак **се доселил** од Лисабон, со надеж дека во малечок град **ќе може** да се **продржува** до законите проповедани од Мојсеј без страв од Инквизицијата, **дошол** на овој свет во 1587 година, токму четириесет години од основањето на инквизиторскиот суд во кралството, чија основна дел **било** присилно конвергирање на Евреите да и **се вратат** на првичната вероисповед. (s. 13)*

*Człowiek, który tego ranka **wszedł** do synagogi Bet Jakob, **niosąc** na rękach swojego zrodzonego przed ósmioma dniami syna, **nazywał się** Michael Spinoza. **Przyszedł** on na świat czterdzieści pięć lat wcześniej jako Migiel d’Espinoza w portugalskim Vidigere, dokąd jego ojciec Izaak **przeprowadził się** z Lizbony w nadziei, że w takiej małej miejscowości **będzie mógł przestrzegać** prawa Mojżeszowego bez obawy przed inkwizycją; **urodził się** w 1587 roku, dokładnie w czterdzieści lat od ustanowienia w Portugalii inkwizycji, której podstawowym celem **było** zmuszanie Żydów do przechodzenia na chrześcijaństwo i **niedopuszczenie** do ich powrotu na łono judaizmu. (s. 11)*

W pierwszym fragmencie zastosowane zostały formy czasu perfekt дошол (przetłumaczone jako ‘przyszedł na świat’ i ‘urodził się’) се доселил – ‘przeprowadził się’ oraz било – ‘było’. W każdym przypadku Karpińska właściwie przetłumaczyła omawiane czasowniki.

---

¹⁵ Przytaczane przeze mnie fragmenty są numerowane za pomocą numeracji rzymskiej, wytluszczone zostały formy wskazujące na kategorię świadka.

II

Подоцна, кога **се секавал** на ова бегство, често пати **посегнувал** по една од тие книги, по Тората, и одново и одново го **препрочитувал** Егзодусот. Во тие мигови пак и пак му **се враќале** во секавањето плачните очи на Мор Алварес, свртени кон нивната куќарка која засекогаш **се оддалечувала** од нив, **се смалувала** во нивните очи, а тие, качени на колата во која **биле спрегнати** два коња, ни самите не **знаеле** каде **одат**. (s. 13)

Później, **wspominając** ucieczkę, często **sięgał** po jedną z tych książek – Torę – i wciąż od nowa i od nowa **czytał** Księgę Wyjścia. W tych chwilach w jego pamięci **pojawiały się** zapłakane oczy Mor Alvares, zwrócone na ich domek, który na zawsze się od nich **oddalał**, **stawał się** coraz **mniejszy**, podczas gdy oni, siedząc w wozie **zaprzężonym** w dwa konie, nawet nie **wiedzieli** dokąd **jadą**. (s. 12)

Fragmenty powyższe zawierają praktycznie wyłącznie czasowniki użyte w czasie *минато неопределено*. W różny sposób zostały one jednak oddane w tłumaczeniu polskim. Pierwszy z nich – *се секавал* – został przetłumaczony jako imiesłów *wspominając*, a w jego końcowej części widoczna jest konstrukcja z czasownikiem *сум* – *биле спрегнати* – w polskim tłumaczeniu oddana została za pomocą participium praeteriti passivi – *zaprzężonym*.

III

Кога **се разбудила**, Мор Алварес му **кажала** на нејзиниот маж што **сонувала**, но бидејќи веќе **била** заборавна, она што го **запаметила** изгледало како мртво тело кое веќе им **било** храна на мришојадци. (s. 14)

Obudziwszy się, Mor Alvares **powiedziała** swojemu mężowi, co jej **się śniło**, ale ponieważ nie **udało się** jej wszystkiego zapamiętać, to słowa, które mu **przekazała były** jak martwa tkanka, jak pożywienie dla ścierwojadów. (s. 14)

W kolejnej części powieści oryginalnej zastosowano czasowniki w czasie perfekt, także w różny sposób przetłumaczone na polski. Pierwszy cza-

sownik *ce* *разбудила* w przekładzie brzmi *obudziwszy się* – autorka zastosowała formę imiesłowu przysłówkowego, natomiast pozostałe, zgodnie z oryginałem są czasownikami użytymi w czasie przeszłym.

IV

Зборовите му **зазвучеле** познато на Исак, но тој не **можел** да **се сети** каде ги **чул** или **прочитал**. Оттогаш Мор Алварес веќе не **сонувала**, и **престанала** да **праќа** писма, **се надевала** само на тоа еден ден да **се најде** топол дом за нив – за децата Фернандо, Мигел, Марија Клара, за маж и Исак и за неа. (s. 15)

Te słowa **zabrzmiały** Izaakowi znajomo, ale nie **mógł** sobie **przypomnieć**, gdzie je **usłyszał** lub **przeczytał**. Od tej pory Mor Alvares **nie miała już snów** i **przestała wysyłać** listy, wciąż jednak **mając nadzieję**, że któregoś dnia **znajdzie się** dom dla nich – dla jej dzieci, Fernanda, Miguela i Marii Klary, dla jej męża Izaaka i dla niej. (s. 14)

W tym fragmencie tłumaczka ponownie użyła form imiesłowu – *mając* – zamiast *miała*. Pozostałe zostały zachowane zgodnie z oryginałem, zmiana, której dokonała, nie zakłóciła jednak przekazu i nie zmieniła jego treści.

V

Еден ноемвриски ден 1622 година **се преселил** во Амстердам, и **се оженил** со Рахела, ќерка на неговиот чичко Авраам. На крајот од следната година им **умрело** првото дете пред да **наполни** осум дена, а во пролетта 1624 и второто при само раѓање. Рахела потоа тешико **се разболела** и **станувала** се послаба и послаба, па наскоро кога **седнувала** пред вратата од куќата **морала** да **става** камења во џебовите за да не ја **одведе** ветрот. **Умрела** едно февруарско утро во 1627 година, а луѓето, кои го **капеле** нејзиното мртво тело **раскажуваа** дека **било** полесно од крило на галеб. (s. 16)

Pewnego listopadowego dnia 1622 roku **przeniósł się** do Amsterdamu, gdzie **poślubił** Rachelę, córkę swego stryja Abrahama. W końcu następnego roku **umarło** im pierwsze dziecko, nie **przeżywszy** ośmiu dni, a wiosną 1624 – drugie, podczas porodu. Rachela ciężko potem

zachorowała i stawiała się coraz chudsza, aż wreszcie *siadając* przed drzwiami domu, *musiała* sobie *wkładać* do kieszeni kamienie, żeby jej nie *porwał* wiatr. *Umarła* pewnego lutowego poranka 1627 roku, a ludzie, którzy *kąpali* jej martwe ciało, *opowiadali*, że *było* lżejsze od skrzydła mewy. (s. 15)

W kolejnej części ponownie spotykamy się z różnymi formami zastosowanymi przez Karpińską. Są to na przykład dwa imiesłowy – imiesłów przysłówkowy uprzedni: *przeżywszy* będący centrum tzw. imiesłowowych równoważników zdań oraz imiesłów przysłówkowy współczesny – *siadając*, które w dziele oryginalnym zostały użyte w perfekcie. W pozostałych przypadkach zostały zastosowane formy czasu przeszłego, subiektywny wybór formy gramatycznej nie wpłynął w żaden sposób na jakość tłumaczenia.

VI

- Ние, брате со нашите кози, **се враќаме** од комунизмот, а вие дури сега **сте тргнале** кон неговото остварување. Да, ние со козите **живеевме**, природно, заедно, пракомунистички. Заедно ја **делевме** судбината, ние **живеевме** со козите, како што **би рекле** вие „бескласно“. Со козите го **пречекавме** фашизмот и со нив **останавме** живи. Да не **беа** козите, ние никогаш не ќе **стигневме** овде, да ви се **придружине**, да **станеме** заедно работничка класа... (s. 12)
- Bracie, my z naszymi kozami z komunizmu **wracamy**, a wy dopiero teraz **zabieracie się** do jego budowy. Tak bracie, myśmy **żyli** razem z kozami w sposób całkowicie naturalny, przedkomunistyczny. Razem **dzieliliśmy** nasz los, **żyliśmy** z kozami, jak wy to nazywacie „bezklasowo“. Razem z kozami **przetrwaliśmy** faszyzm i dzięki nim **ocaliliśmy** życie. Gdyby nie kozy nigdy **byśmy** tu nie **dotarli**, żeby się do was **przyłączyć** i z waszą pomocą **stać się** klasą robotniczą. (s. 13)

W przytoczonym fragmencie użyte są głównie czasowniki w formach czasu *минато определено* i jako czas przeszły zostały przetłumaczone na język polski. Z kategorią świadka spotykamy się w zdaniu 2 – *сте тргнале*

– co tłumaczka zignorowała w przekładzie. Nie uwzględniła także trybu przypuszczającego widocznego w zdaniu: *Заедно ја делевме судбината, ние живеевме со козите, како што би рекле вие „бескласно“*, także zastępując go formą czasu teraźniejszego (w nieaktualnym użyciu) *wy to nazywacie*.

VII

Тогааш **мораа** да **минат** покрај зградата на градскиот комитет на партијата, токму под прозорецот на секретарот. Секретарот ги **затвораше** прозорците, ништо да не **види**, ништо да не **слушне**. Ги **слушаше** речиси безгласните коментари, или така му се **чинеше** дека не е далеку денот кога градот ќе го **завладеат** козарите со нивните кози, дека не е далеку денот на белата, козја контрареволуција, кога неговата фотелја **може** да ја **заземе** козарот со титовка од козја кожа. Во градскиот комитет **почнаа** да пристигнуваат оплаки од основните организации на партијата за недоличното однесување на козите на разни јавни места во градот. **Стигна** жалба дури и од партиската организација на Театарот. **Имало** козари кои **доаѓале** на театарски претстави со понекоја коза... Вистина **се работело** за деца, но децата имаат родители! **Се случило** дури една коза да **влезе** на самата сцена кога **се изведувала** операта „Кармен“. За среќа козата само **прошетала** низ сцената, публиката ништо **не забележала**, верувајќи дека козата **настапува** на сцената. Но никој од операта не **можел** да го премолчи скандалот. Така жалба **стигнала** до градскиот секретар. (s. 24)

Musiąły wtedy przechodzić obok miejskiego komitetu partii, dokładnie pod oknami sekretarza. Ten za każdym razem **zamykał** okna, żeby nic nie **widzieć** i nic nie **słyszeć**. A jednak coś **słyszał**, jakby bezgłośne komentarze – albo tak mu się tylko **zdawało** – że bliski **jest** dzień, gdy miastem bez reszty **zawładną** pasterze z kozami, że bliski **jest** dzień, gdy **rozpocznie** się biała kozia kontrrewolucja, a jego fotel **zajmie** pasterz w titowskiej furazerce z koziej skóry. Do komitetu **zaczęły** napływać skargi z podstawowych organizacji partyjnych w związku z niestosownym zachowaniem kóz w różnych miejscach

miasta. **Wpłynęła** nawet skarga z organizacji partyjnej Teatru. Otóż **zdarzało się**, że pasterze **przychodzili** na przedstawienia z kozami. Tak naprawdę **chodziło** o dzieci, no ale dzieci **miały** przecież rodziców! **Doszło** do tego, że jedna z kóz **weszła** na scenę, gdy grano „Carmen”. Na szczęście **przespacerowała** się tylko po scenie, a publiczność niczego **nie zauważyła**, wierząc, że koza **występuje** w tej odśłonie. Jednak w operze **nie mogli** przemilczeć takiego skandalu. Skarga **dotarła** do sekretarza. (s. 28)

W powyższym fragmencie widoczna jest konstrukcja subjunktiv, przetłumaczona jako bezokolicznik w języku polskim. W przekładzie zastosowany został czasownik *rozpocznie się*, który nie występuje w oryginalnym tekście *не е далеку денот на белата, козја контрреволуција*. W pozostałych przypadkach tłumaczka ściśle tłumaczy oryginalne formy, stosując nawet konstrukcje bezosobowe względem takowych w tekście oryginału. Nie udało jej się natomiast oddać w przekładzie dystansu do treści skarg, widocznego w dziele oryginalnym, gdzie autor celowo zastosował formy czasu *минато неопределено*: *се работело* (chodziło), *се случило* (doszło), *прошетала* (przespacerowała), *не забележала* (nie zauważyła), *стигнала* (dotarła).

VIII

Пишуваше, испраќаше писма, но никој не го **повика**, не го **прими**. Сепак, ни **раскажуваше** мајка ми подоцна на тие места сигурно, според татковите записи, се **конала** и **откопувала** хромна руда. Се **открила** хромна жица што **води** кон утробата на планината, **можело** таму да се **копа** со векови. **Дојдоа**, **велеше** мајка ми, поитри луѓе, **копаа**, се обогатија, а татко ми **остана** и натаму со своите книги. (s. 28)

Pisał i słał listy, ale nikt go nie **wezwał**, nikt go nie **przyjął**. A jednak **opowiadała** nam matka, właśnie na tym terenie **zaczęto** później **kopać** i **wydobywać** rudę chromu, niechybnie **posiłkując** się notatkami ojca. **Odkryto** żyłę chromu, **prowadzącą** aż do wnętrza góry, tam **można było wydobywać** chrom wiecznie. **Zjawili się**, mówiła matka, sprytniejsi ludzie, **kopali**, **bogacili się**, a ojciec dalej **żył** w swojej samotni z książkami. (s. 34)

Kolejny fragment – VIII, zawiera czas *минато определено* i *минато неопределено*. W dziele oryginalnym wyraźnie zaznaczona jest kategoria świadka dzięki informacji, że opisane wydarzenie narrator zna z opowiadania matki. Dlatego też formy czasowników użyte są w czasie perfekt, który wskazuje na to, że autor nie był świadkiem danego wydarzenia. Różnicę w przekładzie widać natomiast w formie – konstrukcja *што вода* – która prowadziła, przetłumaczona została jako imiesłów prowadząca.

IX

Кога ја **напушти** татковата соба, мајка ми неусетно на масата го **остави** последниот златен наполеон, што го **имаше добиено** од својот одамна умрен свекор, да го **чува** за да го **употреби** во големо зловреме. Еднаш, на млади години татко ми ја **спасил** главата со еден таков наполеон кога една странска војска го **затвори**ла поради немирењето со новиот окупаторски режим. Дедо ми тогаш ја **замолил** мајка ми да го **вадри** овој златник како очите. (s. 37)

Wychodząc z gabinetu ojca, matka dyskretnie **położyła** na stole ostatniego złotego napoleona, dar od dawno nieżyjącego teścia. **Miała** go **strzec** i **użyć** tylko wtedy, gdyby **przyszło** jej się **zmierzyć** z największymi przeciwnościami losu. Niegdyś, w latach młodości mojego ojca, taki napoleon **uratował** mu głowę, gdy obce wojsko **aresztowało** go za sprzeciw wobec nowego okupacyjnego reżimu. Dziadek **błagał** matkę, by **strzegła** tej złotej monety jak oka w głowie. (s. 43)

W przedstawionym IX fragmencie także mieszają się formy czasu przeszłego. Inaczej przetłumaczony jest jeden tylko czasownik. Zamiast frazy *kiedy opuściła pokój ojca* tłumaczka stosuje w języku polskim imiesłów *wychodząc*. Zmienia to znaczenie zdania z formy dokonanej na czynność trwającą. W przekładzie nie zawarła też konstrukcji *имаше добиено* – *otrzymała*, pomijając w ogóle formę osobową czasownika w zdaniu. Kategoria *прекажаноста* widoczna jest w zdaniu, przetłumaczonym poprawnie i wskazującym na obecność tej kategorii dzięki użyciu przysłówka *niegdyś*.

X

Таму ми **раскажаа** и за еден незамислив, единствен настан во историјата на ликвидацијата на козите во југословенските републики...

Си **било** едно семејство со три деца и седумнаесет кози. Кога **стигнала** забраната, прво тоа **било** земено на нишан. Седумнаесет кози! **Идела** комисијата и секој ден **уништувала** по една коза. Ги **криел**, но не **можел** да ги докрие кутриот козар своите кози. Ти **имала** власта прецизни информации од последниот попис на козите. Според податоците **требало** да **има** шеснаесет кози. По пописот една од козите се **ојарила...** (s. 120)

Tam właśnie **opowiedziano** mi o pewnym wyjątkowym zdarzeniu **związanym** z historią likwidacji kóz w jugosłowiańskich republikach. Otóż **była** jedna rodzina z trójką dzieci i siedemnastoma kozami. Kiedy **przyszedł** zakaz, oni pierwsi **znaleźli** się na celowniku. Siedemnaście kóz! Każdego dnia **zjawiała** się komisja i **likwidowała** po jednej kozie. Biedny pasterz **próbował** je **ukryć**, ale mu się to nie **udawało**. Władza **dysponowała** precyzyjnymi informacjami z ostatniego spisu. **Wynikało** z nich, że **powinien mieć** szesnaście kóz. Jedna z nich **okoźliła** się już po spisie. (s. 146)

X fragment zawiera głównie formy czasu *минамо неопределено* ze względu na to, że na początku umieszczona jest informacja o tym, że autor wypowiedzi nie był jej bezpośrednim świadkiem. W przekładzie tłumaczka, w ramach indywidualnej strategii, dodaje też dwie formy czasowników, które nie występują w tekście oryginalnym. Zamiast formy *krył* je stosuje *próbował je ukryć*, a w przedostatnim zdaniu używa czasownika *wynikać* – bardziej potocznego, zamiast zwrotu *według danych*. Nie ma to jednak istotniejszego wpływu na sens zdania.

XI

Мајка ми, клетата, овие таткови крици во утрините ги **дочекуваше** будна. Првпат беше **уплашена** за татко ми, да не **скринал** во некој свиок на отворените книги.

*Слушнала на млади години, поминати во крајезерскиот град дека еден нејзин сограѓанин поет, **ишетајќи** крај езерото, **збо- рувал** сам со себе. Татко ми ги **имаше** сите книги од овој поет во својата библиотека. (s. 144)*

*Moja biedna matka, nie **śpiąc czekała** na te poranne krzyki ojca. Za pierwszym razem **poczuła** lęk, czy nie **załamał się**, **trafiwszy** na jakiś niepokojący fragment w otwartych książkach. W latach młodości **spędzonych** w mieście nad jeziorem **słyszała**, że jeden z jej rodaków, poeta, **spacerując** nad brzegiem jeziora **rozmawiał** sam ze sobą. Ojciec mój **miał** w swojej bibliotece wszystkie książki tego poety. (s. 177)*

W powyższym XI fragmencie przekazywana informacja poprzedzona jest czasownikiem perceptywnym słuchania, który w przekładzie polskim sygnalizuje przekaz.

W tłumaczeniu można zauważyć nieścisłość w stosunku do oryginalnego tekstu. Przymiotnik *будна* powinien być właściwie przetłumaczony jako *czujnie*, a tłumaczka użyła imiesłowu *nie śpiąc*, co spowodowało zmianę znaczenia zdania i wprowadziło w ten sposób element stylu podniosłego. Tłumaczka dokonała takiego wyboru świadomie, wiedząc iż w inny sposób naruszyłyby reguły języka docelowego.

XII

*Имаше разни семожни толкувања за татковото (не)купување коза. Некои **ишуреа** гласови во Козар маало и во градот дека татко ми **е** уфрлен од власта во Козар маало, а **останал** во тајни врски со партијата, наводно за да ги **следи** релациите помеѓу козите и луѓето. Во еден период не **можеа** само да ги поврзат гладувањето на неговото семејство со упорното одбивање да им **купи**, како сите нормални луѓе коза на своите деца. Па **заклучуваа** оти е голем партиски фанатик, готов да го **види** умирањето на своите деца, само да не **скршне** од линијата на партијата во врска со прашањето на козите. **Имаше** дури и гласови и дека татко ми **е** поврзан со странски разузнавачки служби, со три во исто време! На овие гласови им се **спротивставуваа** други, според кои татко ми **бил** фа-*

натичен противник на социјализмот и комунизмот, класен непријател кој не **сакал** да се солидаризира со новата класа од „спасените козари”. Некои гласови **идеа** и до нас, но за сите нас најзначајно **беше** што татко ми **купи** коза, а мајка ми **беше** среќна со сите нас децата. (s. 43)

Rozmaicie bowiem **komentowano** fakt (nie)kupienia kozy przez ojca. Niektórzy **rozpowiadali** po Kozar maalo i po całym mieście, że ojciec mój **jest** wtyczką władz, że potajemnie **kontaktuje** się z partią, a wszystko po to, by **śledzić** relacje między kozami i ludźmi. Przez jakiś czas nie **potrafili** tylko **skojarzyć** jego uporczywej odmowy kupna kozy z tym, że jego rodzina **przymierała** głodem. Przecież każdy normalny człowiek już dawno **kupiłby** swoim dzieciom kozę. W końcu **uznali** go za fanatycznego zwolennika partii, który gotów jest **przyglądać** się śmierci własnych dzieci, byle tylko nie **sprzeniewierzyć** się wytycznym partii w kwestii kóz. **Odezwały się** też głosy, że ojciec mój **powiązany jest** z obcymi służbami wywiadowczymi i to z trzema naraz! Tym pogłoskom **dawali** jednak odpór inni, **wedle których** mój ojciec **był** fanatycznym przeciwnikiem socjalizmu i komunizmu, wrogiem klasowym, który **nie chce** się **solidaryzować** z nową klasą, z „uratowanymi pasterzami”. Te rewelacje **docierały** także do nas, ale teraz najważniejsze **było** to, że ojciec **kupił** kozę, a matka wraz ze wszystkimi swoimi dziećmi **była** szczęśliwa. (s. 50)

XII fragment wyraźnie podaje, że opisywane sytuacje oparte są na przypuszczeniach i pogłoskach, dlatego też w dziele oryginalnym zrezygnowano z wykładnika gramatycznego. W przekładzie polskim zgodnie z oryginałem tłumaczka zamieszcza informacje o pogłoskach. Inaczej natomiast tłumaczy czasownik *сакал*, stosując formę czasu teraźniejszego *chce* w użyciu nieaktualnym, podczas gdy w oryginale użyty jest czas przeszły *минато неопределено време*.

W tekstach macedońskich najczęściej spotykamy się z użyciem czasu *минато неопределено време*, chociaż niekiedy autor wypowiedzi celowo zmienia formy, aby ukazać swoje stanowisko wobec opisywanego wydarzenia. Różnica pomiędzy przekazem pośrednim i bezpośrednim jest bardzo widoczna w świadomości językowej Macedończyków. Nie mają

oni żadnych wątpliwości, jeśli chodzi o używanie odpowiednich form kategorii świadka. W języku polskim te sensy oddaje się za pomocą środków leksykalnych. Sposób przekazywania kategorii świadka zależy w dużej mierze od idiolektu tłumacza, jego subiektywnego wyboru z inwentarza form leksykalnych, a także nie bez znaczenia jest stopień znajomości języka oryginału.

W języku polskim nie ma odpowiednich wykładników kategorialnych, także niewiele jest środków leksykalnych, tłumacz ma jednak pewien margines swobody podczas przekładu w zakresie doboru środka. Taka sytuacja prowadzi często do tego, że przeciętny odbiorca tekstu nie jest w stanie uchwycić różnicy pomiędzy przekazem zaświadczonego i niez zaświadczonego. Dlatego też tłumacze polscy w większości pozostają wierni oryginałowi, stosując typ tzw. *tłumaczenia ukrytego*, nie ingerując w większym stopniu w tekst. W przytoczonych przykładach widać, że tłumaczenie polskie nie odbiega w znacznym stopniu od oryginału, jeśli chodzi o ilość użytych czasowników z grupy *verba dicendi*, stanowiących wyraźny sygnał przekazywania informacji. Rzadziej jednak wykorzystują dostępne w języku polskim środki leksykalne, tak, aby zwrócić uwagę na ważną rolę, jaką pełni kategoria świadka w konkretnym dziele literackim i w języku macedońskim jako takim, co prowadzi do niepożądanych uproszczeń translatorskich.

Zakończenie

Przeprowadzone badania w zakresie kategorii imperceptywności w dwóch odległych od siebie językach słowiańskich – macedońskim i polskim – skłaniają do pewnej refleksji na temat tej kategorii, jak i szerzej, tj. funkcjonowania kategorii gramatyczno-semantycznych w języku.

W świetle przeprowadzonych badań na materiale języka macedońskiego i polskiego można potwierdzić, że omawiana kategoria stanowi niewielką część szerokiej kategorii – modalności, którą z kolei można potraktować jako część jeszcze szerszej kategorii. Ze względu na charakter pracy, jej ramy badawcze, kwestia taksonomii kategorialnej nie była przedmiotem rozważań. Na podstawie analizy semantycznej można stwierdzić, że sytuuje się ona w zawartości modalności epistemicznej.

Ponieważ celem pracy nie było podejmowanie szerokiego i odrębnego zagadnienia związanego z ustaleniem miejsca imperceptywności w rozległym systemie kategorii i w samym systemie modalnym, zaproponowany na tym etapie badań opis kategorii ma charakter autonomiczny.

Ujęcie kontrastywne macedońsko-polskie uwidoczniło wyraźniej naturę tej kategorii. Kategoria imperceptywności w swojej istocie istnieje prawdopodobnie w wielu językach, w niektórych językach europejskich została dokładniej zbadana, np. w litewskim i bułgarskim i w pewnym, podstawowym zakresie w języku macedońskim. Nie jest ona związana z jedną rodziną językową, a przeciwnie – występuje w postaci zgramatyzowanej w odległych językach¹⁶. Z literatury przedmiotu wyłania się obraz kategorii prezentującej różny stopień gramatyzacji w językach, a co za tym idzie – nierównomiernie uświadamianej przez użytkowników języków i w różnym stopniu wykorzystywanej w różnych językach. Przykładem takiego stanu – słabszej świadomości jej istnienia – jest język polski.

---

¹⁶ Zob. Bibliografia. Jak wynika z literatury, prowadzone są badania w kolejnych językach kaukaskich.

Można ostrożnie zakładać, że istnienie kategorii imperceptywności wynika ze struktury ludzkiego myślenia i apercepcji świata pozajęzykowego. Werbalizacja tego, co zaistniało w przeszłości i jaki jest stosunek nadawcy – EGO – do tego zdarzenia jako dominującego typu przekazu, stworzyło zapotrzebowanie na tę kategorię¹⁷.

Konfrontacja z macedońskim językiem literackim ukazuje wyraźnie, że kategoria ta w porównaniu z językiem polskim jest w języku macedońskim znacznie wyraźniej zgramatyzowana. W języku polskim jest ona wyrażana głównie przez wykładniki leksykalne lub *quasi*-morfologiczną konstrukcję *mieć + infinitivus*. Ta ostatnia konstrukcja nie może być jednak zaliczana do silnych wykładników tej kategorii ze względu na swoją wieloznaczność i wielofunkcyjność.

W języku macedońskim wykładniki leksykalne mogą występować w zdaniu równolegle z wykładnikami morfologicznymi. Niejednokrotnie zdarza się, że o właściwym odczytaniu imperceptywnego nacechowania treści zarówno w języku polskim, jak i macedońskim, decyduje kontekst. Sytuacja taka może mieć miejsce w przypadku, gdy w zdaniu występują słabe wyznaczniki kategorii świadka, jak na przykład w języku macedońskim *мисли, непомномава*, a w języku polskim *stwierdza się, prawdopodobnie, bodajże*, a także w zdaniach, w których występuje konstrukcja *mieć + infinitivus*.

Natura badanej kategorii – ze względu na różne eksponenty – ma charakter policentryczny, z centrum realizowanym przez bardzo wyraźne wykładniki temporalne w języku macedońskim oraz przez kilka wykładników leksykalnych w obu uwzględnionych językach, a dopełniają ją pozostające bardziej peryferycznie wykładniki leksykalne o słabszej i, co za tym idzie, mniejszej wyrazistości.

Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że oba języki różnicuje system temporalny, który w macedońskim jest znacznie bardziej rozbudowany, ze względu na żywotność czasów przeszłych, takich jak imperfekt, aoryst i perfekt, które w języku polskim wyszły dawno z użycia. Rozbudowany macedoński system temporalny sprzyjał przejściu kategorii świadka z je-

---

¹⁷ Takie stanowisko co do temporalnej organizacji językowej wyraża np. Velčić 1987, stawiając na drugim miejscu sytuację *in futuro* i tym samym czasy przyszłe, a na ostatnim stawia werbalizację *in praesentia* zarówno z aktualnym użyciem *praesens*, jak i jego użyciami wtórnymi.

zyka tureckiego, który był szeroko znany w przeszłości użytkownikom większości dialektów macedońskich.

Należy zaznaczyć, że kategoria *прекажаност* nie jest właściwa wszystkim dialektom języka macedońskiego. Nie wykształciła się ona w dialekcie bitolskim, prawdopodobnie ze względu na silne w tym regionie wpływy języka greckiego, co mogło spowodować ograniczenie użycia konstrukcji *cym + perfekt*. Ponieważ w bitolskich szkołach i cerkwi na początku XX wieku dominowała greka i język ten był wprowadzany do codziennej komunikacji, spowodowało to zwiększenie użycia form czasu *uma-perfekt*.

Kategoria świadka jako mocno zakorzeniona w większości systemów dialekalnych, weszła jednak do normy języka literackiego wraz z innymi cechami dialektu prilepskiego.

Analizując budowę zdania imperceptywnego, można zauważyć, że w obu językach występuje w nim co najmniej dwóch nadawców – pierwotny i aktualny. Podobnie też w macedońskim i polskim w strukturze zdania nacechowanego imperceptywnie zawiera się semantyczny komponent *x mówi/informuje*, który nie jest jednak jego składnikiem obligatoryjnym w strukturze powierzchniowej.

Ciekawie kształtuje się także możliwość łączenia kategorii świadka z innymi podkategoriami modalnymi. Wyklucza się ona wzajemnie z hipotetycznością, warunkowością czy optatywnością, natomiast może występować w połączeniu z interrogatywnością. Irrealność i imperatywność może być obecna w komunikacie pierwotnym, nie może natomiast zostać przypisana wypowiedzi aktualnego nadawcy.

Kategoria imperceptywności jest w języku macedońskim kategorią żywą, widoczną w stylach mniej rygorystycznych – potocznym, publicystycznym i artystycznym. Konsekwentnie stosowana jest przez Macedończyków o przeciętnej sprawności i kulturze językowej, niezależnie od wieku, pochodzenia czy wykształcenia. Rzadziej spotykana jest w stylu naukowym i urzędowym, co wiąże się z mniejszą elastycznością stosowanych w nich środków gramatycznych i stylistycznych.

Znacznie wyraźniej i częściej niż w języku polskim widoczna jest też kategoria świadka w macedońskiej prasie codziennej. Autorzy artykułów, niezależnie od ich gatunku, zgodnie z normą dobierają w nim formy czasowników i sprawnie, tj. wedle reguł gramatycznych, operują kategorią. Imperceptywność jest widoczna w artykułach o charakterze infor-

macyjnym, felietonach czy informacjach sportowych bądź dotyczących tematyki z zakresu kultury. Dzięki obecności tej kategorii dziennikarze informują odbiorcę o okolicznościach, w których uczestniczyli lub nie, jednocześnie mają możliwość wyrażenia swojego stosunku do przekazywanych treści.

W pełnym zakresie realizuje się w prozie, pozwala pisarzowi korzystać ze wszystkich możliwości jej przekazywania. W przypadku przekładania prozy macedońskiej na języki, które posiadają ją w postaci niezgramatyzowanej lub słabo zgramatyzowanej, proces translacji stawia przed tłumaczem poważne wyzwanie. Widać to w przekładach na język polski. Porównując literackie przekłady macedońsko-polskie, można zauważyć, że nie zawsze tłumacz wiernie oddaje imperceptywne znaczenie wypowiedzi. Różnica pomiędzy przekazem pośrednim i bezpośrednim jest bardzo mocno obecna w świadomości językowej Macedończyków, a sposób przekazywania ich w przekładzie na język polski zależy w dużym stopniu od idiolektu tłumacza oraz jego znajomości języka oryginału. W przypadku tłumaczenia tekstów literackich z języka macedońskiego, tłumacz stara się zachować ilość występujących w nim czasowników z grupy *verba dicendi*, które wskazują na kategorię świadka, natomiast rzadko kiedy stosuje w przekładzie środki leksykalne, aby wyrazić imperceptywne nacechowanie treści oryginału. Widać jednak, jak tłumacze z języka macedońskiego na język polski ze względu na brak przystawalności badanej kategorii w tych językach zmagali się z trudnościami doboru odpowiednich środków językowych – leksykalnych.

Wykaz źródeł

Słowniki i encyklopedie

- EJO, 2003, red. K. Polański: *Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego*. Wrocław.
- Encyklopedia wiedzy o prasie*. 1976, red. J. Maślanka. Wrocław.
- Граматика на съвременния български език. Том втори. Морфология, част втора*, 1998, София.
- Македонско-полски и полско-македонски речник*, 1990, red. Б. Видоески, W. Pianka, Z. Topolińska. Warszawa–Skopje.
- Słownik języka polskiego*. 2007, red. M. Bańko. Warszawa.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Т. I–III, 2003, red. К. Конески. Skopje.

Źródła materiałowe

- Gazeta Wyborcza* za lata 2006–2010
- Gazeta Prawna* za rok 2009

- www.wp.pl* za lata 2008–2010
- www.plotek.pl* za rok 2009
- www.wprost.pl* za rok 2009
- www.newsweek.pl* za rok 2009
- Дневник* za lata 2007–2010
- Утрински весник* za lata 2007–2010

- SMILEVSKI G., 2005, *Rozmowa ze Spinozą*, przeł. H. Karpińska. Warszawa.
- STAROVA L., 2005, *Czasy kóz*. Przeł. D.J. Ćirlić. Warszawa.
- СМИЛЕВСКИ Г., 2002, *Разговор со Спиноза*. Скопје.
- Старова Л., 2001, *Времето на козите*. Скопје.

Bibliografia

- ARYSTOTELES, 1990, *Kategorie; Hermeneutyka; Analityki pierwsze; Analityki wtóre; Topiki; O dowodach sofistycznych*. Przeł. wstępy i kom. K. LEŚNIAK. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- ASENOVA P., 2002, *Балканско езикознание. Основни проблеми на Балканския езиков съюз*. Veliko Tarnovo.
- BŁASZAK M., 2009a, *Kategoria świadka w przekładzie prozy macedońskiej*. W: *Przekłady Literatur Słowiańskich*. Cz. 1. Red. B. TOKARZ. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 143–154.
- BŁASZAK M., 2009b, *Realizacja kategorii świadka we współczesnym literackim języku macedońskim na przykładzie tekstów prasowych*. W: *Kategorie w języku, język w kategoriach*. Red. M. CICHONSKA. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 122–129.
- BRALCZYK J., 1978, *O leksykalnych wyznacznikach prawdziwościowej oceny sądów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- CICHONSKA M., 2009, *O (nie)stabilności kategorii językowych*. W: *Kategorie w języku, język w kategoriach*. Red. M. CICHONSKA, s. 32–40, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- DALEWSKA-GREŃ H., 2002, *Języki słowiańskie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- FRIEDMAN V., 1974, *За некои особености на македонскиот глагол од гледната точка на генеративната семантика*, „Македонски јазик” XXV, s. 205–210, Skopje.
- FRIEDMAN V., 1980, *Адмиративност во балканските јазици категоријата против употреба*, „Македонски јазик” XXXI, s. 121–129, Skopje.
- FRIEDMAN V., 1982, *Некои забелешки за индиректниот говор и прекажување то во македонскиот и албанскиот јазик*, „Македонски јазик” XXXII–XXXIII, s. 769–776, Skopje.
- GOŁĄB Z., 1961, *Szkic dialektu Arumunów macedońskich*. „Prace Językoznawcze”, z. 4, Kraków.
- GRZEGORCZYKOWA R., 1996, *Filozoficzne aspekty kategoryzacji*. W: *Językowa kategoryzacja świata*. Red. R. GRZEGORCZYKOWA, A. PAJDZIŃSKA, s. 11–25, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

- GRZEGORCZYKOWA R., 1995, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- HOLVOET A., 1989, *Aspekt a modalność w języku polskim*. Ossolineum, Wrocław.
- KANT I., 1957, *Krytyka czystego rozumu*. T. I. Kraków.
- KAROLAK S., 1998, *Uwagi o morfologii aspektu macedońskiego*. „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 34, s. 179–202, Warszawa.
- KNIAGININOWA M., Pisarek W., 1996, *Język wiadomości prasowych*. Kraków.
- KORONCZEWSKI A., 1979, *Македонска конструкција имам + партицип на претерити како балканизам*, „Македонски јазик”, s. 123–125, Skopje.
- KORYTKOWSKA M., 1998, *Imperceptywność i jej przejawy w zdaniach złożonych w języku polskim i bułgarskim*. W: *Semantyka a konfrontacja językowa*. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- KORYTKOWSKA M., 1996, *Imperceptywność w języku bułgarskim i polskim a struktura tekstu*. „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 33, s. 131–145, Warszawa.
- KORYTKOWSKA M., 1996, *Kategoria imperceptywności a dopuszczalność kontekstu wyrażającego możliwość/konieczność*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. XLI, s. 45–56, Łódź.
- KORYTKOWSKA M., 1995, *Kognitywny aspekt kategorii imperceptywności*. „Biuletyn PTJ”, nr LI, s. 31–40, Kraków.
- KORYTKOWSKA M., ROSZKO R., 1997, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska*, t. 6, cz. 2, *Modalność imperceptywna*. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- KOSESKA-TOSZEWA V., 2000, *Aoryst i perfekt bułgarski*. „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 36, s. 193–212, Warszawa.
- KOSESKA-TOSZEWA V., *O pewnych formach imperceptywnych w gwarach bułgarskich*. „Rocznik Slawistyczny”, t. XXXVI, cz. 1, s. 35–39.
- KOSESKA-TOSZEWA V., 1977, *System temporalny gwar bułgarskich na tle języka literackiego*. Wrocław.
- KOSESKA-TOSZEWA V., KORYTKOWSKA M., 1993, *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 5–6, *Konfrontacja językowa*. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- KOSESKA-TOSZEWA V., KORYTKOWSKA M., ROSZKO R., 2007, *Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna*. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- KOSESKA-TOSZEWA V., MALDŽIEVA V., PENČEV J., 1996, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska 6. Modalność. Problemy teoretyczne*. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- KOSESKA-TOSZEWA V., MINDAK J., 1984, *O dwóch kategoriach modalnych w bułgarskim, polskim i serbsko-chorwackim*. „Studia konfrontatywne polsko-południowosłowiańskie 42”. Ossolineum, Wrocław.

- KOSESKA-TOSZEWA V., MINDAK J., 1984, *O modalności jako kategorii pojęciowej*. „Studia z filologii polskiej i słowiańskiej”. T. 22, s. 105–109. Instytut Sławistyki PAN Warszawa.
- KOSESKA-TOSZEWA V., MINDAK J., 1987, *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*. T. 2 *Określoność / nieokreśloność*. Ossolineum, Wrocław.
- KOSESKA-TOSZEWA V., PENČEV I., 2006, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska 7. Semantyczna kategoria czasu*. Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- KRZESZOWSKI T.P., 1990, *Contrasting languages*. Mouton, Hague.
- KURYŁOWICZ J., 1987, *Studia językoznawcze*. Warszawa.
- LUBOCHA-KRUGLIK J., 2009, *O kategorii perceptywności*. W: *Gramatyka a tekst*. T. 2, s. 80–93. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- MAJDA T., 2001, *Język turecki*. Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
- MINDAK J., 1986, *Uwagi o aoryście bałkańskim*. W: *Językowe studia bałkanistyczne*, s. 87–97. Ossolineum, Wrocław.
- MINDAK J., 1988, *Прекажаност и перфективност (кај Марко Цепенков)*, w: *Битола и Битолско денеска и во минатото*, s. 127–133, Skopje.
- OLSZEWSKA-MICHALCZYK H., 1980, *Konstrukcja z czasownikiem mieć wobec tzw. funkcji modalnej*. W: *Współczesna polszczyzna i jej odmiany*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- PARZYMIĘS A., 1994, *Język protobułgarski: przyczynek do rekonstrukcji na podstawie porównań turecko-słowiańskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- PELC J., 1967, *Funkcjonalne podejście do semantyki logicznej języka naturalnego*. „Studia Filozoficzne”. T. 2, Warszawa.
- PIANKA W., 2009, *Nieściśłości związane z terminem „kategoria” w polskiej i słowiańskiej terminologii lingwistycznej*. W: *Kategorie w języku, język w kategoriach*. Red. M. CICHONSKA. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 11–23.
- ROSZKO R., 2009, *Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w języku litewskim*. Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- ROSZKO R., 1993, *Wykładowiki modalności imperceptywnej w języku polskim i litewskim*. Instytut Sławistyki PAN, Warszawa.
- SŁAWSKI F., 1974, *Polskie badania nad językami południowosłowiańskimi w dobie powojennej*. W: *Bałkanistyka polska: materiały z posiedzeń naukowych Komisji Bałkanistycznej przy Komitecie Słowianoznawstwa PAN w latach 1972–1973*.
- SOLAK E., 1999, *Imperceptywność – kategoria z przyszłością?* W: *Beitraege der Europäischen Schlavistischen Linguiistik*, Band 1, red. WIEMER B., s. 159–164. Muenchen.

- STACHOWSKI M., 2009, *Gramatyka języka tureckiego w zarysie*. Wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków.
- STIEBER Z., *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Cz. 2, z. 2, *Fleksja werbalna*, s. 246–249. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- SZYMAŃSKI M., 1993, *Wybrane aspekty opisu znaczeniowej kategorii imperceptywności*. „Folia Philologica Macedono-Polonica”. T. 2, s. 222–229, Skopje.
- SZYMAŃSKI M., 1991, *Z problematyki modalno-temporalnej konstrukcji mieć+infinitivus*. „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. T. 27, s. 77–88. Warszawa.
- TAYLOR R.J., 2001, *Kategoryzacja w języku*. Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- TOPOLIŃSKA Z., 2001, *Балкански карактер на македонскиот глаголски систем*, w: *Македонски глагол – синхронизација и дијахронизација*, s. 17–23, Skopje.
- TOPOLIŃSKA Z., Vidoeski B., 1984, *Polski-macedoński. Gramatyka konfrontatywna (zarys problematyki)*, z. 1. Wprowadzenie. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- VELČIĆ M., 1987, *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb.
- WOJTYSIAK J., 2002, *Kategorie. Przegląd stanowisk i zagadnień*. „Studia metafilozoficzne”. T. 2, s. 93–185, Lublin.
- АНДОНОВСКА Х., 1997, *Стилската функција на категоријата време*, w: *Трет научен собир на млади македонисти*, s. 119–127, Скопје.
- БАЕР Г., 1984, *За употребата на формите на минато определено и минато неопределено време во научни македонски текстови*, w: „Македонски јазик” XXXV, s. 351–355, Skopje.
- БОЈКОВСКА С., 2002, *Дијалектите во функција на македонскиот стандарден јазик*, w: *Македонски социолингвистички и филолошки теми*, s. 31–44, Скопје.
- ВЕЛИКОВСКА С., 1991, *Сум и има конструкциите во рамките на балканскиот јазичен сојуз*, w: „Македонски јазик” XLII 1991 XLIV 1993, s. 285–297, Скопје.
- ВЕЛКОВСКА С., 1997, *За функционалните стилови во македонскиот јазик*, w: „Македонски јазик” XLVIII, s. 93–127, Skopje.
- ВЕРИЖНИКОВА Е., 1996, *За една употреба на идно време при искажување на минати дејства во македонскиот јазик во споредба со рускиот*, w: XXII научна конференција на XXVIII Семинар на македонскиот јазик, литература и култура, s. 99–104, Skopje.
- ВИДОЕСКИ Б., 2000, *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик*, Скопје.
- ГАЈДОВА У., 1997, *Влијанијата на грчкиот јазик врз финитите конструкции во југоисточните македонски говори*, w: *Трет научен собир на млади македонисти*, s. 289–293, Скопје.

- ГАЈДОВА У., 1999, *Модалност – граматикализација во македонскиот глаголски систем*, „Славистички студии”, бр. 10, s. 119–138, Скопје.
- ГАЈДОВА У., 2002, *Темпоралната карактеристика на финитите глаголски конструкции во југоисточните македонски говори*, „Македонски јазик” LIII, s. 158–164, Скопје.
- ГАЈДОВА У., ЛАБРОСКА В., 2007, *Искажување на сегашноста во балканските јазици*, w: *Класика-балканистика-палеославистика*, s. 337–353, Скопје.
- ГАЈДОВА У., ЛАБРОСКА В., 2008, *Категоријата дистанца во македонскиот, во бугарскиот и во српскиот јазик*, w: *Реферати на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид*, s. 79–93, Скопје.
- КЕПЕСКИ К., 1992, *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- КЕПЕСКИ Б., 1986, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје.
- КЕПЕСКИ Б., 1987, *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- КЕПЕСКИ К., 2000, *Македонски јазик за странци*, Скопје.
- КОСТОВ К., 1999, *За употребата на несоодветни глаголски времиња*, „Јазикот во практиката”, бр. 10, s. 25–29, Скопје.
- КУЦАРОВ И., 1976, *Преизказните форми в съвременния книжовен език и съответствията им в полски език*, w: *Бюлетин за съпоставително изследване на български език с други езици*, Софија.
- ЛАБРОСКА В., *Перфектот во кичевскиот и битолскиот говор*, „Славистички студии”, s. 219–227, Скопје.
- ЛАБРОСКА В., 2006, *Кичевскиот говор*, „Македонски јазик” LVII, s. 137–145, Скопје.
- МАРКОВИЌ М., 2007, *Ароманскиот и македонскиот говор во охридско-струшкиот регион во балкански контекст*, Скопје.
- МАРКОВИЌ М., 2008, *Сложените минати времиња во македонскиот и во ароманскиот*, w: *Реферати на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид*, s. 211–223, Скопје.
- МЕЛЬЧУК И.А., 1998, *Курс общей морфологии*, т. 2, Вена.
- МИНОВА-ЃУРКОВА Л., 1998, *Македонски јазик*, Ополе.
- МИНОВА-ЃУРКОВА Л., 2000, *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Скопје.
- МИНОВА-ЃУРКОВА Л., 2003, *Стилистика на современиот македонски јазик*, Скопје.
- МИРЧЕВ К., 1978, *Историческа граматика на българския език*, Софија.
- МИШЕСКА-ТОМИЌ О., 2006, *Прекажаноста – балканско јазично кодирање на вонјазичната стварност*, w: *Балканска слика на светот*, s. 451–461, Скопје.

- ПЕТРОСКА Е., 2008, *За таканаречената прекажаност во македонскиот јазик*, w: *Реферати на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид*, s. 269–277, Скопје.
- СПАСОВ Љ., 1999, *За македонскиот перфект*, w: *Предавања на XXXI Семинар на македонскиот јазик, литература и култура*, s. 63–69, Скопје.
- СПАСОВ Љ., 2001, *Разликите и сличностите на процесот на стандардизација меѓу бугарскиот, српскиот и македонскиот јазик*, w: *Предавања на XXXIII семинар на македонскиот јазик, литература и култура*, s. 71–80, Скопје.
- СПАСОВ Љ., 2003, *Придонесот на Виктор А. Фридман за развитокот на социолингвистичките истражувања на македонскиот јазик*, w: *Предавања на XXXV семинар на македонскиот јазик, литература и култура*, s. 53–63, Скопје.
- СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА Ф., 2001, *Околу лексичките показатели на модалноста*, w: *Македонска лексикологија и лексикографија*, s. 119–125, Скопје.
- ТОРОЛИЊСКА Z., 1996, *Студии од македонско-бугарската јазична конфронтација*, Скопје.
- ТОФОСКА С., 2008, *Глаголски предикати носители на информацијата за евиденцијалност во македонскиот и во полскиот јазик*, w: *Реферати на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид*, s. 303–310, Скопје.
- УСИКОВА Р., 1991, *Обид за функционално-семантичката карактеристика на изразните средства за модалноста на веродостојност во македонскиот литературен јазик контрастивно со рускиот*, „Прилози“ XVI 1, s. 129–137, Скопје.
- УСИКОВА Р., 1999, *Кон балканоста на современиот македонски јазик*, „Македонски јазик“ XLVIII 1997, I 1999, s. 1–7, Скопје.
- УСИКОВА Р., 2001, *Кон модално-темпоралниот систем на глаголот во современиот македонски јазик*, w: XXVII научна конференција на XXXIII семинар на македонскиот јазик, литература и култура, s. 53–60, Скопје.
- УСИКОВА Р., 2006, *Современиот литературен македонски јазик во споредба со други словенски јазици*, w: XXXII научна конференција на XXXVIII семинар на македонскиот јазик, литература и култура, s. 33–37, Скопје.
- ХАВРАНЕК Г., 1995, *За употребата на глаголските форми и конструкции со изразување на минатост во македонскиот дневен печат*, „Македонски јазик“ XL–XLI 1989–1990, s. 695–751, Скопје.
- ЦВЕТАНОВСКИ Г., 2001, *Местото на перфектот во темпорално-модалниот систем на каршијачкиот говор*, w: *Македонски глагол: синхронија и дијахронија*, s. 191–199, Скопје.

- ЧАШУЛЕ И., 1989, *Модалните глаголи во македонскиот јазик*, „Прилози“ XIV 2, s. 89–115, Скопје.
- ЧАШУЛЕ И., 1998, *За модалните зборови во македонскиот литературен јазик*, w: *Зборник во чест на Радмила Угинова-Скаловска по повод на седумдесетгодишнината*, s. 335–343, Скопје.
- ШАБАНОВА М., 2008, *Прекажувањето – важно обележје на глаголскиот систем во македонскиот и во турскиот јазик*, w: *Петти собир на млади македонисти*, Скопје.

Imperceptivity in Macedonian and Polish languages

S u m m a r y

Imperceptivity in Macedonian and Polish languages is the theme undertaken in my dissertation.

“Imperceptivity” is a phenomenon manifested by communicating the speaker’s content in such a way that the information is transmitted as a secondary one and not his own one, but at the same time it expresses the speaker’s reservation to the veracity of the quoted information. In most Indo-European languages including Slavic it is expressed by lexical means, whereas Bulgarian and Macedonian is performed by the use of the appropriate forms of tenses [and possibly simultaneously supported by lexical means]. Imperceptivity is highly grammaticized and described in Polish as a *category of witness*; Macedonian *прекажаност*. Among Indio-European languages this category occurs in Lithuanian, Latvian and New-Armenian languages. The existence of this category among non Indo-European languages was also confirmed in Turkish, Mongolian, Caucasian and Urgo-Finnish.

The purpose of this dissertation was the characteristic of Imperceptivity category in the respect of semantics as well as a description of subsequent cases of grammaticalization of this category and lexical ways of its expressing. Thanks to the realization of these goals I wanted the nature of this category to become more accessible and make less difficulty both in acquiring, teaching Macedonian and translation practice.

Each language is organized on the basis of a system of categories which can put in order the language reality and the off-language world expressed in it. One of the features of language category is that it can vary even within the same family as far as degree of clarity is concerned and therefore the possessed exponents. Such a situation is noticed in Macedonian language which has developed the category unknown in most Slavic languages, including the Polish one. However, it does not mean to be completely absent in Polish language. The term “category of witness” and “category of Imperceptivity” described in Polish literature indicates the receiver of the text that the speaker was not a witness of a described event, but he repeats the words of the original sender. This category is also used when the author of the text is amazed and surprised of the present situation.

The dissertation consists of five parts.

In first chapter I tried to present the conceptual range of semantic category of “Imperceptivity”. The second chapter was divided into three parts. I discuss consecutively the means expressing imperceptive significance in Macedonian and Polish languages: intonation, lexical and morphological exponents including primarily the construction of the verb “to

have” + infinitive. Its initial part contains the general characteristic of the dialect found in Macedonian. Then, I focused on the description of bitolsky and kicevsky dialects because of the importance they differ in terms of the category I am interested in. Chapter four includes analysis of the imperceptive sentence structure. I described conditions needed for the category of witness it creates with other modal sub-categories. Analysis concerns both compared languages. In the final section you can find the conclusions resulting from the comparison. Chapter five presents the way of showing the category of witness in various styles and genres of language occurring within journalistic style. Performing the analysis of Macedonian daily press texts I tried to show how much the difference between the direct and indirect transmission is present in the Macedonians’ language consciousness.

I also brought closer particular cases of the adequate application of grammar tenses so that this category has become more accessible and comprehensible both in practical and theoretical terms. In other words to be well interpreted by non-native speakers. In the final part of this chapter the way of expressing the category of witness in the process of translation Macedonian prose is presented. The ways of transferring the category “прекажаност” by translators in Polish language have been discussed as well.

The contrastive Macedonian-Polish approach revealed more clearly the nature of this category. Category of Imperceptivity is likely to be in more languages and in some European languages has been examined accurately e.g. Lithuanian, Bulgarian and on some basic level in Macedonian. It is not associated with one family, but on contrary, it occurs in grammaticized form in distant languages. The image of the category on a different level of grammaticalization in languages is used unequally consciously by the language speakers. As an example of such weaker awareness of its existence is Polish language. Confrontation with Macedonian literary language shows clearly that this category in comparison to Polish is much more grammaticized. In Polish it is mostly expressed by lexical exponents or quasi-morphological structure “to have” + infinitive. This latter structure, however, cannot be classified as strong exponents of this category due to its ambiguity and multifunctionality.

In Macedonian the category of Imperceptivity is an “alive” one, noticeable in less rigorous styles – colloquial, journalistic and artistic. It is a consistent way applied by Macedonians with an average efficiency of language and language culture regardless of age, background or education; seldom used in scientific and official styles that is associated with less flexibility of stylistic and grammatical means. The category of witness is much more clearly and frequently visible in Macedonian daily press. The authors of articles apart from their genre select efficiently forms of the verbs, it means that according to the grammatical rules they use the category. Imperceptivity is visible in informative articles, sport information, topics in the field of culture. With the presence of this category journalists inform their receivers about the circumstances they participated or not and at the same time expressing their attitude towards transmitted contents.

This category carries a full range in prose and allows the writer to use all possibilities for its transmission. In the case of translation Macedonian prose into languages which possess it in non-grammaticized or poorly grammaticized form. The process of transla-

tion can be a serious challenge for a translator [e.g. in Polish translations]. Comparing Macedonian-Polish literary translations, a translator not always translates accurately the imperceptive meaning of the text. The difference between direct and indirect transmission is strongly present in the Macedonians' language consciousness. In the case of Macedonian literary texts, translation does not differ significantly from the origin. The proper amount of verbs from *verba decenti* group indicating the category of witness is preserved. The lexical means are rarely used in translation to express imperceptive concepts of the origin. Because of the lack of proper tested category in Macedonian-Polish translations, the translators battled against the difficulties in selecting appropriate means of language –lexical.

Прекажаноста во македонскиот и во полскиот јазик

Резиме

Предмет на интерес во овој докторски труд е прикажаноста во македонскиот и во полскиот јазик. Оваа категорија Шанова ја дефинира како *семантичка категорија што има само делумно самостојна морфолошка форма, т.е. решавачки во определувањето на значењето на глаголските форми е контекстот. Со средствата на оваа категорија се укажува на тоа дека говорното лице не е непосреден сведок на вршењето или на извршувањето на дејството* (МИНОВА-ГУРКОВА, 2003: 167–168).

Во повеќето индоевропски јазици категоријата сведок се изразува преку лексички показатели (како во полскиот), а во македонскиот и во бугарскиот се реализира преку употреба на соодветни времиња и може да биде определена, исто така, со термините *имперцептив, прикажано дејство, прикажаност, евиденцијалност*.

Овој труд е поделен на пет дела. Првиот дел е посветен на објаснување на терминот *имперцептив* и на испитувањата на оваа категорија во македонскиот и во полскиот јазик. Вториот дел содржи список на лексички и морфолошки показатели на прикажаноста во двата јазика. Во третиот раздел ја изложувам анализата на прикажаноста во дијалектите на македонскиот јазик и начинот на нејзината реализација. Во четвртиот раздел ја анализирам структурата на имперцептивната реченица. Во петтиот наведувам како е реализирана категоријата сведок во различни стилови на јазикот и како може да биде преведувана на полски јазик, во кој нема морфолошки показатели за неа. Овој дел на мојот труд ја опфаќа исто и практиката, односно степенот на употреба на категоријата сведок во статиите во македонскиот дневен печат.

Во македонскиот јазик мошне значајна улога во развојот на прикажаноста одиграл турскиот јазик. Поради него во македонскиот темпорален систем е внесено диференцирање на употребата на перфектот во зависност од тоа дали има директно соопштување или прикажување на глаголското дејство (сп. ШАБАНОВА, 2008: 273).

Македонскиот темпорален систем е поразвиен во споредба со полскиот и има многу можности за употреба на времињата. Во македонскиот јазик постојат следниве времиња: сегашно време, аорист, имперфект, перфект, плусквамперфект, идно време, минато-идно време и идно прикажано време. При прикажување во македонскиот јазик треба да не забораваме дека:

- наспрема аористот стои минатото неопределено време;
- наспрема сегашното време и имперфектот стои минатото неопределено несвршено време;
- наспрема идно и минато-идно стои идното прикажано време;

наспрема има-перфектот и има-плусквамперфектот стои има-конструкцијата со минато неопределено време од помошниот глагол (МИНОВА-ЃУРКОВА, 2000:75).

На овој начин најчесто се изразува категоријата сведок. Но, исто така, како во полскиот, има лексички показатели на прекажаноста, на пример:

1. **Сигурно**, пр. *Јас слушнав дека некој зачука на вратата, **сигурно** мајка ми не ги зема клучевите.*
2. **Веројатно**, пр. *Тој е многу срекен денес, **веројатно** добил некаква награда.*
3. **Можеби**, пр. *Ти си помислил дека **можеби** тој е на факултет.*
4. **Секако**, пр. ***Секако** дека нешто убаво не може да трае долго.*
5. **Бездруго**, пр. ***Бездруго** таму сега не е добро, има голема поплава.*

Во двата јазика, исто така, може да се употребуваат глаголи од групата *verba dicendi* за изразување имперцептивно значење на исказот, како што се: вели, кажа, информира, соопштува.

6. **Вели**, пр. *Тој ми **вели** дека вчера ја видел Ана и таа му кажала дека си купила нов автомобил.*
7. **Кажа**, пр. *Тој ми **кажа** дека направил вкусен ручек.*
8. **Соопштува**, пр. *Во печатот претседателот **соопшти** дека во мај имало многу сообраќајни несреќи.*
9. **Информира**, пр. *Во училиште **информираа** дека минатата недела фудбалерите победиле на натпревар.*

Во полскиот јазик не се вршат испитувања за категоријата *имперцептив*, бидејќи таа нема граматички показатели. Шимањски предлага да се анализира оваа категорија не само во реченицата, туку и во текстот. Тоа овозможи да се определат правилата што владеат, на пример, со фреквенцијата на употреба на нејзините показатели. Имперцептивни значења се изразуваат со помош на лексички показатели, како што се на пример: *rzekomo, podobno, bodaj, jakoby, niby, ponoć*. Во јазикот е присутна морфолошката конструкција *mieć+ infinitivus*, но таа е многузначна и често добрата интерпретација на содржината зависи од контекстот. Во мал степен, исто така, и во полскиот јазик интонацијата може да го изразува имперцептивното значење на реченицата. Таа најчесто се користи, заедно со лексички средства, за да го нагласи негативниот однос спрема информацијата.

Лексичките показатели на категоријата сведок во полскиот јазик можеме да ги поделиме на силни – значи оние кои секогаш изразуваат прекажаност. Тоа се на пример:

10. **Jakoby** np. *Nauczyciel zarzeczza, **jakoby** kazał uczniom zostać dłużej po lekcjach.*
11. **Rzekomo** np. ***Rzekomo** miał zaniżyć cenę sprzedawanego pojazdu.*
12. **Ponoć** np. ***Ponoć** miał kupić żonie perły o wartości stu tysięcy.*

Во втората група спаѓаат таканаречени слаби показатели, кои само понекогаш ја маркираат реченицата имперцептивно:

13. **Informować** np. *Jak **informuje** prasa, prezydent miał odlecieć do Waszyngtonu wyczarterowanym samolotem.*
14. **Stwierdzać** np. *Podczas badania **stwierdzono**, że jedzenie owoców nie miało wpływu na sylwetkę.*
15. **Utrzymywać** np. *Rzecznik prasowy firmy **utrzymuje**, że dyrektor nie miał wpływu na przebieg rekrutacji.*

Во македонскиот јазик реализацијата на прекажаноста се темели, главно, на вербалната предикација и центар на оваа категорија се морфолошките показатели на глаголот, во помал степен лексичките, кои ја градат нејзината периферија. Во полскиот јазик е обратно поради тоа што категоријата сведок не е граматикализирана. Основни показатели се лексичките изрази со помош на конструкцијата *mieć + infinitivus*.

Прекажаноста е различно реализирана во македонските дијалекти. Македонија го опфаќа централниот дел на Балканскиот Полуостров. На запад се граничи со Албанија, на југ со Грција, на исток со Бугарија, а на север со Србија. Луѓето кои живеат таму најчесто се двојазични и очигледно е влијанието во областа на лексикографијата и граматиката. Во Македонија се izdelуваат три наречја – западно, југоисточно и северно, во кои се вклучени следниве дијалекти:

- Во западното наречје, кое го опфаќа западниот дел на Македонија – од северната граница со Србија до јужниот дел на Преспанското Езеро, припаѓаат скопско-велешкиот, прилепско-битолскиот и кичевско-поречкиот говор, кои влегуваат во централната група, и периферните дијалекти, како што се: дебарскиот, охридскиот и струшкиот.
- Југоисточното наречје е поделено на групата на источни дијалекти: штипско-стумичкиот, тиквешко-мариовскиот и малешевско-пиринскиот и на групата на западни дијалекти: солунско-воденскиот, серско-лагадинскиот, костурско-корчанскиот и корчанскиот.
- Во последното наречје спаѓаат: кумановскиот, кратовскиот и кривопаланечкиот говор, кои ја формираат источната група на ова наречје, и скопско-црногорскиот, вратничкиот и полошкиот, кои се вклучуваат во западната група.

Во македонскиот јазик прекажаноста не е присутна во сите дијалекти. Во говорите на Костурско и Бобовица л-формите исчезнале и затоа во нив нема перфект, плусквамперфект и кондиционал, а нивните функции се реализираат со помош на конструкции со глаголите има/нема и сум. Овие конструкции се карактеристични за дијалектите во југозападна Македонија, каде што големо влијание имале романскиот и грчкиот јазик. Во работата подетално ги опишувам

битолскиот и кичевскиот говор поради тоа што во првиот не е присутна категоријата сведок, а вториот бидејќи не се разликува многу од стандардниот македонски јазик и, меѓу другото, на неговата основа бил формиран литературниот јазик и во него системот на оваа категорија е целосно изграден.

Во битолскиот говор, кога зборуваачот сака да нагласи дека информацијата е секундарна, мора да ја дополни реченицата со други упатства. Исчезнувањето на имперцептивот во овој говор е последица на влијанието на грчкиот и на влашкиот јазик. Битола во почетокот на XX век била под грчко влијание и секаде доминирал грчкиот јазик. Истовремено голем број Власи воведуваат свој говор во комуникацијата. Тоа предизвикало ограничување на употребата на сум-перфектот.

Анализата на структурата на имперцептивната реченица покажа какви услови треба да има во текстот, за да можеме да зборуваме за оваа категорија и какви релации има таа со другите модални категории.

Секој исказ што е имперцептивно маркиран мора да биде составен од две реченици – првобитна и секундарна. Има и двајца автори – првобитен и секундарен. Актуелниот автор најчесто е во прво лице еднина или множина, а првобитниот во трето лице еднина или множина, пр.:

16. *Јас велам дека тој кажа дека градинката била затворена.*

Во полскиот јазик често имаме компонента од типот *X mówić/informuje*, бидејќи категоријата сведок не е граматикализирана. Често таа е единствена конструкција што покажува имперцептивно маркирање на реченицата. Во македонскиот јазик не е задолжителна, но може да биде употребена за зборуваачот да го потцрта својот исказ. Воведувачката фраза може да има и номинализирана форма: *според него, според полициските информации* или во полскиот: *według niego, według doniesień prasy*. Во македонскиот јазик, поради граматикализираноста на прекажаноста, може да се појави тешкотија со соодветно разбирање на текстот. Тогаш од голема помош може да биде контекстот.

Во реченицата, во споредбените јазици, имперцептивусот може да се поврзува со други модални категории или обратно, тие можат да се исклучуваат. Така е на пример со хипотезата, императивусот и оптативусот. Овие видови на модалност можат да се појавуваат во исказот на првобитниот автор, но само тогаш кога некој го цитира, на пример:

17. *Наводно, тој тогаш викнал: „Бегајте оттука!”*

18. *Podobno on wtedy krzyknął: „Uciekajcie stąd!”*

Не е можно да има во јазикот реченици од типот:

*Нека дошол тој на факултет!

Поради тоа што следната категорија – иреалност – изразува можност да се случи некој настан, ама нема да се случи, не е можно овие две категории да бидат заедно во реченицата, во која зборува секундарниот автор. Иреален карактер може да има првобитниот исказ. Истата ситуација е со кондиционалот. Секундарниот автор може само да ги реферира условните реченици.

Во структурата на имперцептивната реченица има различни темпорални зависимости. Прво – првобитен комуникациски акт му претходи на актуелниот. Останатите искази прекажувани од актуелен автор можат да бидат во различни времиња.

Исто како во полскиот јазик, можно е реченицата да биде истовремено маркирана имперцептивно и прашално (интерогативно), поради тоа тогаш добиваме одговор на прашањето, кое се содржи во исказот, на пример:

19. *Дали оваа жена патувала со авион?*
20. *Czy to ta kobieta podróżowała samolotem?*

Присутноста на категоријата сведок во реченицата може да влијае не само на структурата на реченицата, туку и на дел или на целост на текстот. Во полските пишувани текстови лексичките показатели на категоријата сведок не се употребувани во секоја следна реченица. Ваква ситуација може да се случи во говорот, но тоа обично има стилска функција. Лексичкиот показател најчесто се наоѓа на почетокот, а тогаш целиот текст е имперцептивно маркиран. Освен тоа, може да се најде во средината на реченицата, но тогаш се однесува само на дел од исказот.

21. *Prawdopodobnie cała klasa uciekła z lekcji matematyki.*
22. *Cała klasa uciekła **prawdopodobnie** z matematyki.*
23. *Cała klasa **prawdopodobnie** uciekła z matematyki.*

Во првата реченица, кога *prawdopodobnie* е во иницијална позиција, имперцептивно ја маркира целата. Втората означува дека не се знае сигурно од кој час избегале учениците, а следната го маркира глаголот – зборуваачот не може точно да каже дека учениците избегале, можеби некој им дозволил да одат.

Прекажаноста е присутна во сите стилови на македонскиот јазик. Во разговорниот стил, кога ги следев разговорите на Македонците на различна возраст, се забележува дека тие немаат никаков проблем со употребата на соодветни времиња при изразување на категоријата сведок. Сите ја употребуваат согласно со литературната норма, што ни покажува дека таа е постојано жива.

Во публицистичкиот стил има многу искази, во кои, покрај тоа што изразуваат неосведочени настани, не се употребуваат л-форми. Тоа се случува затоа што авторот сака да ги направи фактите веродостојни. Во статиите понекогаш се употребува минато определено време – кога авторот сака да подвлече дека верува

во изворот на информацијата. Почесто прекажаноста е видлива во печатот со понизок престиж, бидејќи често пренесува непроверени информации.

Во административниот стил најчесто ја среќаваме пишуваната форма, но има и зборувана. Специфичниот карактер на овој стил практично ја исклучува категоријата сведок.

Научниот стил е застапен во енциклопедии, лексикони или различни предавања. Се карактеризира со сложени реченици и научна терминологија. Поради тоа, исто така, во овој стил не се среќава прекажаноста.

Уметничколитературниот стил ја создава книжевноста. Секој писател има свој индивидуален стил, во кој може да употребува различни достапни граматички структури. Исто така, има и слобода во применувањето времиња. Во зависност од тоа во колкав степен сака да ја предаде вистинитоста на настаните, може да употребува минато определено или минато неопределено време. Голем проблем имаат преведувачите кои треба соодветно да го преведат делото. Компликации можат да произлезат од внатрешната структура на оригиналниот јазик, кој постојано е изложен на различни промени. При работата набљудувајќи на кој начин преведувачите ги искористуваат средствата за прекажување достапни во полскиот јазик.

Сè што е напишано во трудот покажува дека категоријата прекажаност е присутна не само во нормата на јазикот, туку и во свеста на сите Македонци, а развиениот систем на глаголските времиња во македонскиот јазик поседува средства за нејзино изразување.

Эвиденциальность в македонском и польском языках

Резюме

В данной монографии мы рассматриваем категорию эвиденциальности в македонском и польском языках. Эвиденциальность — явление, состоящее в сообщении говорящим, что передаваемая им информация вторична, он не является ее автором и одновременно сомневается в ее достоверности. В большинстве индоевропейских языков, в т.ч. славянских, она обычно выражается при помощи лексических средств, тогда как в болгарском и македонском реализуется путем использования соответствующих временных форм (в некоторых случаях одновременно подкреплённых лексической) и в большей степени грамматикализована. В польских работах категорию эвиденциальности принято определять термином *категория свидетеля*, или *имперцептивность* (макед. *прекажаност*).

Система каждого языка опирается на сеть категорий, которые упорядочивают языковую действительность и выраженную в ней внеязыковую действительность. Языковые категории характеризуются в т.ч. тем, что могут различаться даже в пределах одной семьи по степени интенсивности проявления и, что за этим следует, по имеющимся показателям. Такую ситуацию мы видим в македонском языке, в котором очень сильно развилась категория, не известная большинству других славянских языков, в т.ч. польскому, что, однако, не означает ее полного отсутствия в польском языке. Определяемая в польской литературе термином *категория свидетеля*, она может сигнализировать реципиенту текста, что говорящий не был свидетелем описываемого события, что цитирует слова другого, «исходного» говорящего, а также может использоваться в случае, если автор текста выражает удивление по поводу возникшей ситуации.

Методологические основы монографии базируются, во-первых, на утверждениях социолингвистики касательно языковых реалий, повлиявших на формирование категории эвиденциальности в македонском языке – что особенно хорошо заметно при сравнении с польским языком, – а во-вторых, на использовании фактов лингвистической географии, касающихся сферы проявления исследуемой категории в македонском языковом пространстве.

Учитывая, что степень проявления исследуемой языковой проблематики, т. е. степень грамматикализации данной категории, выступает в исследуемых языках в значительной диспропорции — в пользу македонского языка — в нашей моно-

графии именно македонский язык трактуется как исходный материал для описания и анализа, тогда как польский отходит на второй план в связи с отсутствием грамматического выражения рассматриваемой категории.

Языковой материал для обоих языков был почерпнут из лексикографических публикаций, грамматик, специальной литературы, а также вычленен из разных стилей и их разновидностей. Исследование всех стилей имело своей целью подтверждение либо опровержение наличия в них рассматриваемой категории.

Работа состоит из пяти глав. В главе I мы рассматриваем объем понятия семантической категории эвиденциальности, а также анализируем состояние изученности данной категории в польском и македонском языках. В этой главе мы оговариваем также современную социолингвистическую ситуацию в Польше и Македонии с учетом ее влияния на систему других языковых категорий и пытаемся определить влияние других языков на формирование категории свидетеля в македонском языке. В конце главы представлена темпоральная система македонского языка.

Глава II поделена на три раздела, в которых соответственно рассматриваются средства выражения эвиденциальных значений в македонском и польском языках: интонация, лексические и морфологические компоненты, к которым можно отнести, например, конструкцию с глаголом *mieć* + инфинитив. Лексические средства мы разделили на две группы — такие, которые всегда выражают значение эвиденциальности, и такие, которые лишь в определенном контексте могут выполнять данную функцию. В заключении представлено сравнение основных показателей в обоих языках.

В главе III мы рассматриваем способы реализации категории свидетеля в диалектах македонского языка. Во вступительной части представлена общая характеристика диалектов, выступающих на территории Македонии, затем дается детальная характеристика битольского и кичевского диалектов, поскольку они значительно различаются способом языковой реализации интересующей нас категории.

Глава IV содержит анализ структуры эвиденциального предложения. Дано описание необходимых условий для выступления категории свидетеля, а также изучаются отношения, возникающие между этой категорией и другими модальными подкатегориями. Анализируются оба сравниваемых языка. В заключении представлены выводы, сделанные на основании данных сравнительного анализа.

В главе V рассматривается способ представления категории свидетеля в различных языковых стилях, а также стилевых разновидностях, выступающих в пределах публицистического стиля. Анализируя тексты ежедневных македонских печатных СМИ, мы стараемся показать, насколько сильна в сознании македонцев градация на косвенную и прямую передачу сообщения, а также рассматриваем случаи использования грамматических времен таким образом, чтобы данная категория стала более понятной и доступной — как в теоретическом, так и практическом аспекте, т. е. была бы адекватно интерпретирована неносителями македонского языка. В завершении данной главы представлен способ отражения категории свидетеля

в переводах македонской прозы. Оговорены способы передачи переводчиками категории *прекажаност* в польском языке.

Цель работы не состояла в отдельном широком исследовании вопроса, связанного с определением места эвиденциальности во всей обширной модальной системе. Предложенное на данном этапе исследований описание исследуемой категории имеет автономный характер.

Redaktor
Natalia Łukomska

Projektant okładki
Ewa Beniak-Haremska

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Marzena Marczyk

Łamanie
Damian Walasek

Copyright © 2014 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-324-3
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-325-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 10,25. Ark. wyd. 8,5.
Papier offset kl. III, 90 g   Cena 22 zł (+ VAT)

Druk i oprawa
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Więcej o książce

CENA 22,- ZŁ
(+VAT)

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-324-3